T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

VAN KENTİNDE YER ALAN DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERE YÖNELİK KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslı ALMALI
Danışman: Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK

VAN – 2026

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

VAN KENTİNDE YER ALAN DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERE YÖNELİK KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslı ALMALI

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süphan SOMALİ

Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK

Doç. Dr. Aysu UĞURLAR

VAN – 2026

KABUL VE ONAY SAYFASI

ASLI ALMALI tarafından hazırlanan "VAN KENTİNDE YER ALAN DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERE YÖNELİK KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Fatma Süphan SOMALİ Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi A.B.D. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Üye : Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık Ve Tasarım Fakültesi, Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Üye : Doç. Dr. Aysu UĞURLAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık Ve Tasarım Fakültesi, Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	...../……/…..…

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

……
Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

İmza
Aslı ALMALI

ÖZET

VAN KENTİNDE YER ALAN DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERE YÖNELİK KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

ALMALI, Aslı
Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK
Şubat 2026, 136 sayfa

Bu tez çalışması, Van kent merkezinde yer alan doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımlarını, tarihsel süreç içerisinde değişen planlama kararları ve koruma amaçlı imar planları üzerinden bütüncül bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, Van Kalesi ve yakın çevresi ile kent merkezinde bulunan tescilli sivil mimarlık örneklerinin kentsel gelişme süreci içerisindeki konumunu ortaya koymak; bu alanlara yönelik geliştirilen koruma politikalarının planlama sistemi içerisindeki rolünü, etkinliğini ve sürekliliğini değerlendirmektir.

Araştırma, Van kentinin Urartular Dönemi'nden günümüze uzanan tarihsel gelişimini, doğal ve kültürel mirasın oluşumu ve dönüşümü bağlamında ele almakta; farklı dönemlerde uygulanan koruma yaklaşımlarının mekânsal yansımalarını analiz etmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; literatür taraması, tarihsel analiz, belge incelemesi, mekânsal analiz ve alan çalışması yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın temel veri setini; koruma amaçlı imar planları, nazım ve uygulama imar planları, tescil ve koruma kurulu kararları, tarihsel haritalar, arşiv belgeleri ve saha gözlemleri oluşturmaktadır.

Tez kapsamında, Van kentinde farklı dönemlerde hazırlanmış koruma amaçlı imar planları ve koruma kararları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; doğal ve kültürel değerlerin korunma düzeyi ile planlama kararları arasındaki ilişki, araştırmacı tarafından geliştirilen değerlendirme matrisi aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Van kentinde uzun süre koruma yaklaşımlarının ağırlıklı olarak sınır belirleme ve yapılaşma kısıtları üzerinden şekillendiğini; korumanın planlama sürecine bütüncül ve yönlendirici bir unsur olarak yeterince entegre edilemediğini ortaya koymaktadır. Özellikle 2000'li yıllar sonrasında analiz temelli ve alan ölçeğini önceleyen bir koruma anlayışına geçiş çabaları gözlemlense de, uygulama sürecinde kurumsal, mekânsal ve yönetsel sorunların devam ettiği belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda, doğal ve kültürel değerlerin kentsel gelişme kararlarıyla bütünleştirilmesini hedefleyen, planlama–koruma ilişkisini güçlendiren ve sürdürülebilirliği esas alan bir yaklaşımın gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu tez, Van kenti özelinde geliştirilen analiz ve değerlendirme yöntemiyle, benzer tarihsel kentler için de uygulanabilir bir metodolojik çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Doğal ve kültürel miras, Kentsel koruma, Koruma amaçlı imar planı, Planlama–koruma ilişkisi, Van kenti.

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF CONSERVATION APPROACHES TO NATURAL AND CULTURAL ASSETS IN THE CITY OF VAN

ALMALI, Aslı
MSc. Thesis Landscape Architecture Department
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK
February 2026, 136 pages

This thesis examines conservation approaches toward natural and cultural heritage areas located in the city center of Van through a comprehensive analysis of planning decisions and conservation-oriented development plans implemented over time. The primary aim of the study is to reveal how Van Castle and its surrounding area, together with registered civil architectural examples in the city center, have been positioned within the urban development process, and to evaluate the role, effectiveness, and continuity of conservation policies within the planning system.

The research addresses the historical development of Van from the Urartian period to the present, focusing on the formation and transformation of natural and cultural heritage and the spatial reflections of conservation practices applied in different periods. A qualitative research methodology is adopted, integrating literature review, historical analysis, document analysis, spatial analysis, and fieldwork. The main data sources include conservation-oriented development plans, master and implementation plans, registration and conservation council decisions, historical maps, archival documents, and on-site observations.

Within the scope of the study, conservation-oriented development plans prepared for different periods in Van were comparatively analyzed. The relationship between planning decisions and the level of protection of natural and cultural heritage was examined through an evaluation matrix developed by the researcher. The findings indicate that conservation practices in Van have long been shaped predominantly by restrictive measures such as boundary delineation and construction control, while conservation has not been sufficiently integrated into the planning process as a guiding and holistic framework. Although recent planning efforts reflect a shift toward analysis-based and area-oriented conservation approaches, significant institutional, spatial, and administrative challenges persist at the implementation stage.

The study emphasizes the necessity of an integrated planning approach that strengthens the relationship between conservation and urban development and prioritizes sustainability. By presenting an analytical and methodological framework developed specifically for Van, this thesis aims to contribute to conservation-oriented urban planning practices and to provide a reference model for other historic cities with similar characteristics.

Keywords: City of Van, Conservation-oriented development plan, Natural and cultural heritage, Planning–conservation relationship, Urban conservation.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında, her türlü ilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK'a teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen annem Yıldız ALMALI, babam Prof. Dr. Mehmet Nuri ALMALI ve aileme; bu süreçte destekleriyle yanımda olan değerli arkadaşlarım İrem DEDEOĞLU ve Şeyda ÜLGEN'e teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her zaman yanımda olup, beni destekleyen
Kız kardeşim Hümeyra'ya ithafen..

2026

Aslı ALMALI

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET i
ABSTRACT iii
TEŞEKKÜR v
İÇİNDEKİLER viii
ÇİZELGELER LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
SİMGELER VE KISALTMALAR xiii
1. GİRİŞ 1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Araştırma Sorusu 3
1.2 Çalışma Alanının Yeri ve Sınırları 6
2. KAYNAK BİLDİRİŞLERİ 9
2.1 Kuramsal Çerçevede Literatür Taraması 9
2.2 Çalışma Alanı Çerçevesinde Literatür Taraması 10
3. MATERYAL VE YÖNTEM 15
3.1 Materyal 15
3.1.1 Kuramsal Çerçeve-Alanyazın Taraması 16
3.1.2 Koruma Planı ve Mevzuat Analizi 17
3.1.3 Mekansal Analiz 17
3.1.4 Alan Çalışması 18
3.2 Yöntem 18
4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 21
4.1 Van Kentinin Tarihsel Gelişim Süreci 21
4.1.1 Urartular Dönemi ve Urartular Dönemi Sonrası Van Kenti 23
4.1.2 Türk Hâkimiyeti Dönemi Van Kenti 28
4.1.3 Osmanlı Dönemi Van Kenti 31
4.1.4 Cumhuriyet Sonrası Van Kenti 38
4.2 Dünyada ve Türkiye'de Koruma Yaklaşımları 42
4.2.1 Dünyada Koruma Yaklaşımları 44
4.2.2 Dünyada Koruma Konusunda Etkili Kuruluşlar 50
4.2.2.1 Avrupa Konseyi 50
4.2.2.2 UNESCO 50
4.2.2.3 ICOMOS 51
4.2.2.4 ICCROM 51
4.2.3 Türkiye'de Koruma Yaklaşımları 52

4.3 Türkiye'de Kent Planlaması ve Koruma 61
4.3.1 Koruma Amaçlı İmar Planı 65
4.3.2 Koruma Yaklaşımlarının Türkiye'deki Planlama Mevzuatı Çerçevesinde Gelişimi 67
4.4 Van'da Planlama Süreci ve Koruma 70
4.4.1 Van Kenti ve Yakın Çevresindeki Doğal ve Kültürel Değerler 71
4.4.1.1 Van Kent Merkezindeki Doğal Sit Alanları 74
4.4.1.2 Van Kent Merkezindeki Arkeolojik Sit Alanları 76
4.4.1.3 Van Kent Merkezi ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanlarının Dağılımı 78
4.4.2 Van Kent Merkezindeki Sivil Mimari Örnekleri 83
4.4.2.1 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) ve Van Sivil Mimarlığı İçindeki Yeri 85
4.4.2.2 Yörükoğlu Evi 88
4.4.2.3 Eski Tekel Binası 89
4.4.2.4 Eski Erkek Sanat Okulu 89
4.5 Van Kent Merkezindeki Doğal ve Kültürel Değerlere Yönelik Koruma Yaklaşımlarının Dönüşümü 91
4.5.1 Erken Dönem: Tescil Temelli Koruma Yaklaşımı (1970-1993) 92
4.5.1.1 1970'li Yıllarda Tescil Temelli Koruma Yaklaşımı 92
4.5.1.2 1990'lı Yıllarda Koruma Planı Odaklı Yaklaşım 94
4.5.2 2000'li Yıllarda Sit Sınırlarının Yeniden Ele Alınması (2002) 97
4.5.3 Planlama Tescil İlişkisinin Yeniden Kurgulanması (2013-2023) 98
4.5.3.1 2013 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı 99
4.5.3.2 2020 ve 2022 Yılları Güncel Tescil Kararları 103
4.5.3.3 2023 Yılı Yeni Planlama Müdahalesi 105
5. BULGULAR 109
5.1 Van Kentinde Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları ile Kültür Varlıklarına İlişkin Tescil Durumlarının Dönemsel Analizi 109
5.2 Doğal Sit Alanlarına Yönelik Bulgular 112
5.3 Arkeolojik Sit Alanları ve Anıtsal Yapılara İlişkin Bulgular 114
5.4 Sivil Mimari Yapılara İlişkin Bulgular 114
5.5 Genel Değerlendirme Bulguları 115
6. TARTIŞMA 121
7. SONUÇ VE ÖNERİLER 125
KAYNAKLAR 131
ÖZ GEÇMİŞ 137

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1 Tez içeriğinde kullanılan materyaller 16
Çizelge 4.1 Dünya'da koruma alanındaki gelişmeler 48
Çizelge 4.2 Cumhuriyet Dönemi öncesinden günümüze kadar koruma yaklaşımının değişimi (1848-2025) 59
Çizelge 4.3 Koruma amaçlı imar planı (KAİP) süreci 63
Çizelge 4.4 Van Kent Merkezinde yer alan doğal ve kültürel değerler 80
Çizelge 5.1 Van kent merkezinde yer alan doğal sit alanlarının değerlendirilmesi 117
Çizelge 5.2 Van kent merkezinde yer alan arkeolojik sit alanlarının değerlendirilmes 117
Çizelge 5.3 Matris analizi 119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 Çalışma alanını sınırları..... 7
Şekil 3.1 Yöntem akış şeması..... 20
Şekil 4.1 Van Kalesi, Akhaimenid Kralı I. Kserkses'in Yazıtı. Eski Van Şehrinden ... 25
Şekil 4.2 Van Kalesi ve aşağı yerleşmede yer alan Ortaçağ yapıları 30
Şekil 4.3 17. yüzyıla ait Kala-i Seng-i Van başlıklı eski Van minyatürü..... 33
Şekil 4.4 Eski Van kaleden Tebriz kapı ve doğuya bakış 20. yüzyıl başı..... 34
Şekil 4.5 Eski Van şehri surları ve ana yollarını gösteren plan..... 35
Şekil 4.6 19. yüzyıl sonlarında Eski Van sokaklarından birinin görünümü..... 35
Şekil 4.7 Eski Van ve Bahçeler mevkii planı 36
Şekil 4.8 Türkiye'de koruma mevzuatının tarihsel gelişimi ve dönemsel yaklaşımlardaki dönüşümü 69
Şekil 4.9 Van Kent merkezinde yer alan doğal sit alanları 76
Şekil 4.10 Van Kent merkezinde yer alan arkeolojik sit alanları 77
Şekil 4.11 Van kent merkezindeki doğal ve arkeolojik sit alanları ve sivil mimari alanlarının dağılımı..... 83
Şekil 4.12 Tek katlı veya iki katlı, düz damlı ve bitişik nizamda inşa edilen 84
Şekil 4.13 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) (Öztürk, 2018) 86
Şekil 4.14 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) (Öztürk, 2018) 87
Şekil 4.15 Tahir Paşa Konağı restorasyonu..... 88
Şekil 4.16 Yörük evi güneybatı görünüşü 88
Şekil 4.17 Eski erkek sanat okulu günümüz hali..... 91
Şekil 4.18 1979 yılı Van Kalesi ve çevresi sit sınırları 93
Şekil 4.19 1993 yılı sit sınırları 94
Şekil 4.20 1994 yılı sit sınırları 95
Şekil 4.21 1994 yılı analiz çalışması 95
Şekil 4.22 Van Kalesi ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı-2002 97
Şekil 4.23 2002 yılı sit sınırları 98
Şekil 4.24 2013 tarihinde sit sınırları 101
Şekil 4.25 Van Kalesi Koruma Amaçlı İmar Planı 2013 102
Şekil 4.26 2020 yılı doğal sit alanı sınırları..... 104

Şekil 4.27 2022 yılı doğal sit alanı sınırları 105
Şekil 4.28 2023 tarihinde hazırlanan plan ve sınırlar 107
Şekil 5.1 1979 – 2025 yılları arasında sit alanı sınır değişimi 112

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamalarıyla aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
MÖ	Milattan Önce
M	Metre
km	Kilometre
km²	Kilometrekare
%	Yüzde

Kısaltmalar	Açıklama
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
ICA	Uluslararası Arşiv Konseyi
ICCROM	Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi
ICOM	Uluslararası Müzeler Konseyi
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KUDEB	Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları
KÜMİD	Kültürel Mirası Koruma Derneği
KVKBK	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KVKBKM	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
ÖBA	Önemli Bitki Alanı
ÖDA	Önemli Doğa Alanı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOKİ	Toplu Konut İdaresi

TVKBK	Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
WATCH	World Monuments Watch

1. GİRİŞ

Bir ülkenin koruma ölçeği, o ülke üzerinde her zaman var olmuş ve toplumun tüm katmanlarının sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerini belgeleyen taşınmaz kültür ve doğa varlıklarının korunmasını içermektedir (Çeçener, 1995). Geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantının korunması ve devam ettirilmesi kentlerdeki tarihi mimari yapıların, doğal alanların, kültürel katmanların ve ekolojik kalıntıların koruma kullanma dengesi gözetilmesi ile mümkün olabilmektedir. Dünya genelinde koruma doğal ve kültürel varlıkların korunması ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede, varlıkların dünya mirası olarak gelecek nesillere aktarılması salt bir koruma problemi değil, bölgenin sorunlarına ve gelişimine çözüm arayan, yönlendiren bir kent planlama/yönetimi problemi olarak ortaya çıkmaktadır (Özelçi vd., 2017). Kültürel geleneklerle ilgili bütün maddi varlıklar "kültürel varlık" olarak ifade edilirken "doğal varlık" ise jeolojik oluşum, bitki örtüsü, su ögesi, yabanıl yaşam bölgeleri, kapsamına girmektedir. "Doğal ve Kültürel Varlıklar" kavramı, dünyada korunacak değerlerin tümünü ifade etmektedir. Dünya Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde korunması gerekli tarihi ve doğal miras tanımları anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak ifade edilmektedir.

Tarihi çevre anıtsal yapılar, geleneksel konut dokuları, arkeolojik alanlar ve doğal değerlerden oluşan bütüncül bir miras alanıdır. Bu çevreler, yalnızca geçmişin izlerini taşıyan fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda toplumsal belleğin ve kültürel sürekliliğin somut göstergeleridir. Yeniden üretilemeyen ve özgünlükleri nedeniyle eşsiz kabul edilen bu varlıkların korunması, kültürel kimliğin gelecek kuşaklara aktarılması açısından temel bir zorunluluk oluşturmaktadır (Kuban, 2000; Ahunbay, 2019). Tarihi çevreyi korumaya değer kılan unsurlar; taşıdıkları tarihsel, mimari ve estetik değerlerin yanı sıra sosyal, ekonomik, fiziksel ve zamansal özelliklerdir. Bu nitelikleriyle tarihi çevreler, birer "belge" işlevi görerek geçmişin somut tanıklığını yapmaktadır (Asatekin, 2004). Riegl (1982), kültür varlıklarının "anı değeri" ve "kullanım değeri" ayrımını yaparak onların yalnızca estetik yönleriyle değil, toplumsal hafızadaki işlevleriyle de korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, modern koruma anlayışının temelini oluşturur.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) 1972 tarihli "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi" kültürel varlıklarla birlikte doğal değerlerin korunmasını da zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, tarihi çevrenin bir bileşeni olan doğal değerler —örneğin tarihi peyzajlar, su kaynakları, kıyı alanları,

kutsal kabul edilen doğal mekânlar ve kentle bütünleşmiş yeşil alanlar— hem ekolojik hem de kültürel boyutlarıyla mirasın ayrılmaz parçalarını oluşturmaktadır (UNESCO, 1972; Jokilehto, 2007). Bu doğal unsurlar, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda kültürel kimliğin oluşumundaki rolleri nedeniyle de korunmalıdır.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyinin (ICOMOS) 1994 tarihli "Nara Özgünlük Belgesi" de kültürel mirasın özgünlüğünü yalnızca mimari ögelerle sınırlamayıp, doğal çevre, gelenekler ve yerel yaşam biçimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Feilden (2003) kültürel mirasın korunmasının toplumsal refah, kimlik bilinci ve yerel ekonomik gelişme ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Doğal ve kültürel alanlar, özgün kent ögeleri olarak kültürel mirasımızın önemli parçalarını oluştururlar. Doğal ve kültürel alanlarının, kentin sosyo-kültürel yaşamını ifade eden bir değer olarak korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Aynı zamanda bu alanları insan ölçeğine göre tasarlanmış, sosyal ilişkileri düzenleyen, bireyler arasındaki birlik duygusunu güçlendiren mekânlar olarak toplumsal yaşamda ayrı bir öneme sahiptir (Ahunbay, 1996).

Türkiye'de doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik ilk yasal düzenlemeler Osmanlı dönemine uzanır. 1869 tarihli I. Asar-ı Atika Nizamnamesi arkeolojik alanlara ilişkin hükümler getirerek koruma alanında başlangıç niteliği taşımıştır. Bu düzenleme 1874 ve 1884 yıllarında yayımlanan II. ve III. Asar-ı Atika Nizamnameleri ile genişletilmiş; 1906'da yürürlüğe giren IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi ise taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik kapsamlı hükümler içeren ilk belge olmuştur (Keleş Eriçok vd., 2021).

Doğal ve kültürel değerlerin korunması yalnızca fiziksel varlıkların geleceğe aktarılması değil; kültürel kimliğin, toplumsal hafızanın, doğal mirasın ve estetik sürekliliğin bütüncül bir şekilde korunması anlamına gelmektedir. Bu nedenle koruma anlayışı, yapılı çevre ile doğal değerleri birbirinden koparmadan, bütünleşik ve sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Kentsel, ekonomik ve politik baskılar karşısında doğal ve kültürel alanların hassasiyeti ve korunmalarının önemi gittikçe artmaktadır. Modern mimari yapılaşma süreci, dünya kentlerinin tümünün yaşadığı ortak bir dönem olarak değerlendirilebilir. Ancak tarihte derin bir geçmişe sahip olan kentler için bu durum biraz daha

farklılaşmaktadır. Kentteki yeni nüfus için mekânsal gereksinimler kent merkezindeki doğal sit alanları üzerindeki baskıyı artırmıştır. Baskı sonucunda, kültürel ve doğal alanları ya köklü olarak değiştirilmiş ya da ilaveler ile özgünlüğünü kaybetmiştir. Tarihi kent merkezlerinin mekânsal gelişimi, yöreye özgü sivil mimarinin iyileştirilmesi ve mevcut potansiyellerine yönelik işlevlerin sağlanması, korunması kent kimliğini oluşturan yöresel sivil mimari değerlerin, koruma ihtiyacını karşılayabilme dengesine göre kente geri kazandırılmasına yönelik çalışmaların yapılması ile de doğrudan ilgilidir. Bu doğrultuda, koruma yaklaşımları da gelişmekte ve etkin koruma için yeni yöntemler geliştirilmektedir.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Araştırma Sorusu

İnsan toplulukları, tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda kendilerine özgü kültürel değerler yaratmış ve bu değerleri somut ya da somut olmayan miras unsurları aracılığıyla günümüze taşımıştır. Kültürel miras, yalnızca geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda toplumların kimliğini ve ortak belleğini şekillendiren temel bir unsurdur. Lowenthal'in (1985) belirttiği gibi, geçmişten devralınan miras "bugünü anlamlandırma" ve "geleceği inşa etme" açısından vazgeçilmezdir.

Kültürel miras, gelecek kuşaklara yalnızca öğrenme ve gelişme imkânı sunmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin yaratıcılığını besler, aidiyet duygusunu güçlendirir ve yaşamlarına anlam katar. Smith'in (2006) "authorized heritage discourse" yaklaşımında vurguladığı üzere, kültürel mirasın korunması bireylere yalnızca bilgi değil, aynı zamanda güçlü bir kimlik ve toplumsal aidiyet hissi de kazandırmaktadır. Bu nedenle, geçmişe ait izlerin korunması, gelecek nesillerin köklerini tanımaları ve kültürel sürekliliği sağlamaları açısından büyük önem taşır (Ahunbay, 2019).

Doğal miras ise insan yaşamının ayrılmaz bir bileşenidir. İnsanlık tarihi boyunca doğal çevre, kültürel değerlerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamış; üretim biçimlerini, toplumsal ilişkileri ve mekânsal düzenlemeleri yönlendirmiştir. Jokilehto (2007), kültürel mirasın yalnızca yapılı çevreyle sınırlı olmadığını, doğal çevre ve kültürel peyzajın da bu bütünün ayrılmaz parçası olduğunu ifade etmektedir. UNESCO'nun 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi de bu yaklaşımı benimseyerek, doğal ve kültürel değerlerin birlikte korunmasının önemini uluslararası bir çerçeveye oturtmuştur. Dolayısıyla kültür ve doğa,

birbirinden bağımsız değil, bütüncül bir anlayışla ele alınmalıdır. Feilden'in (2003) de altını çizdiği gibi, mirasın korunması yalnızca estetik ya da tarihsel bir mesele değil; toplumsal refahın, kimlik bilincinin ve çevresel sürdürülebilirliğin de bir ön koşuludur. Bu bağlamda, insan, kültür ve doğal yaşamın geleceği birlikte korunmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Bu bağlamda çalışmaya konu olan Van kenti, nüfusu, stratejik konumu ve M.Ö. 5000'lere uzanan tarihi geçmişi ile Doğu Anadolu'nun en önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Doğal zenginlikleri ve kültürel mirasıyla dikkat çeken kent, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Köklü bir şehircilik deneyimine sahip olmasına karşın, günümüzde Van'ın kentleşme sürecinde önemli sorunlar yaşandığı görülmektedir. Kent ile doğal çevre arasındaki ilişki büyük ölçüde zayıflamış; göç, hızlı nüfus artışı, ruhsat dışı ve mevcut yapı stokunun yetersizliği, kentsel doku ve siluet üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tarihsel süreçte savaşlar, doğal afetler ve hızlı şehirleşme gibi faktörler de kentin doğal ve kültürel değerlerine zarar vermiştir. Bu bağlamda öncelikli olan doğal ve kültürel alanları bütüncül koruma yaklaşımı çerçevesinde ele almak büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de korunan alanlara ilişkin kurumsal ve yasal çerçeve bulunmasına karşın planlama sürecinde doğal ve kültürel değerlerin kentsel gelişme kararlarıyla yeterince bütünleştirilemediği görülmektedir. Bu bağlamda Van kenti özelinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımlarının planlama sistemi içerisindeki etkinliğinin irdelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tezin amacı, Van kentinin tarihsel gelişim süreci boyunca doğal ve kültürel değerlerin kentsel gelişme içerisinde nasıl konumlandırıldığını ortaya koymayı amaçlamakta; söz konusu değerlere yönelik mevcut koruma yaklaşımlarını; planlama kararları, mevzuat, kurumsal yapı ve uygulamalar çerçevesinde incelemek, güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve bu yaklaşımların etkisini ortaya koymaktır. Doğal ve kültürel değerlerin korunma düzeyi ile plan kararları arasındaki ilişki, bu çalışmada koruma amaçlı imar planları ve tescil kararları esas alınarak oluşturulan karşılaştırmalı bir değerlendirme matrisi aracılığıyla incelenmiştir. Değerlendirme matrisi, literatürde yer alan genel koruma ölçütlerinden yararlanmakla birlikte, Van kent merkezine ait arkeolojik ve doğal sit alanları ile tescilli sivil mimari örneklerine ilişkin resmî kurul kararlarının sistematik olarak karşılaştırılması yoluyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Matrisin oluşturulmasında; sit alanı türü ve derecesi, tescil statüsündeki süreklilik ya da değişim, koruma amaçlı imar planlarının varlığı, plan kararlarının koruma statüsüyle uyumu ve güncel müdahalelerin (ulaşım projeleri vb.) etkisi temel değerlendirme parametreleri olarak belirlenmiştir. Bu parametreler aracılığıyla, Van kentinde koruma yaklaşımının zaman içindeki dönüşümü karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve doğal ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımına yönelik planlama önerileri geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra, tarihsel süreç içerisinde uygulanan koruma politikalarının söz konusu alanlarda meydana getirdiği değişimlerin nedenleri ile planlama kararlarının bu değişimler üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır.

i. Tezin birinci bölümünde, giriş kapsamında çalışmanın konusu ve kapsamı ele alınarak araştırma sorusu ile amacı ortaya konulmuştur. Bu bölümde ayrıca araştırma alanının konumu ve sınırları açıklanmıştır.

ii. Tezin ikinci bölümünde, çalışmada kullanılan materyal ve yöntemlere ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

iii. Tezin üçüncü bölümünde, araştırma konusuna ilişkin kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve konuya dair mevcut kaynaklar sistematik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, ilgili çalışmaların bulguları değerlendirilmiş, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

iv. Çalışmanın dördüncü bölümünde, Van kentinin tarihsel gelişim süreci kapsamlı biçimde ele alınmış; Urartular Dönemi ve Urartular Dönemi sonrası Van kenti, Türk hâkimiyeti dönemi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet sonrası dönemler ayrı alt başlıklar altında incelenmiştir. Bu çerçevede, kentin farklı tarihsel evrelerinde şekillenen doğal ve kültürel değerler ile bu değerlerin kentsel gelişim içerisindeki konumu ortaya konulmuştur. Aynı bölümde, dünyada ve Türkiye'de koruma yaklaşımları ele alınarak koruma kavramı, korumanın amaçları, koruma olgusunun boyutları ve koruma–kullanma dengesi kavramsal ve kuramsal çerçevede açıklanmıştır. Korumanın kent planlamasındaki yeri, planlama gelişim süreci ve Türkiye'de kent planlaması ile koruma arasındaki ilişki literatür taraması doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Van kenti ve yakın çevresinde yer doğal ve kültürel değerler tanımlanarak, çalışma alanına yönelik hazırlanan imar planları ile koruma amaçlı imar planları ayrıntılı biçimde irdelenmiştir. Bölümde yer alan analizler, metin, harita, tablo, şekil ve fotoğraflarla desteklenerek sunulmuştur.

v. Çalışmanın beşinci bölümünde, Van kentinin tarihsel süreç boyunca doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik olarak hazırlanmış koruma amaçlı imar planları sistematik biçimde analiz edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular, doğal ve kültürel değerlerin korunma düzeyi ve plan kararlarıyla ilişkisi bağlamında değerlendirilmiş; bulgular tablolar aracılığıyla görselleştirilerek yorumlanmıştır.

vi. Çalışmanın altıncı bölümünde, elde edilen bulgular ve ilgili literatür çerçevesinde, Van kentinde yer alan doğal ve kültürel değerlerin koruma amaçlı imar planlama kararları doğrultusunda nasıl şekillendiği kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, uygulanan ve uygulanmayan planlama yaklaşımlarının nedenleri ve sonuçları ayrıntılı olarak incelenmiş; oluşturulan karşılaştırmalı matris temelinde, söz konusu değerlerin korunmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Ayrıca, kentleşme süreci boyunca doğal ve kültürel değerlerin durumları tartışılmış; hangi uygulamaların hayata geçirildiği, hangi alanlarda eksiklikler bulunduğu ve gelecek kuşaklara aktarılmaları için alınması gereken önlemler analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler, yalnızca mevcut durumu ortaya koymakla sınırlı kalmayıp, "Doğal ve Kültürel Değerlere Yönelik Koruma Yaklaşımlarının İrdelenmesi" kavramı çerçevesinde, benzer nitelikteki araştırmalar için metodolojik bir referans oluşturma potansiyeline de işaret etmektedir.

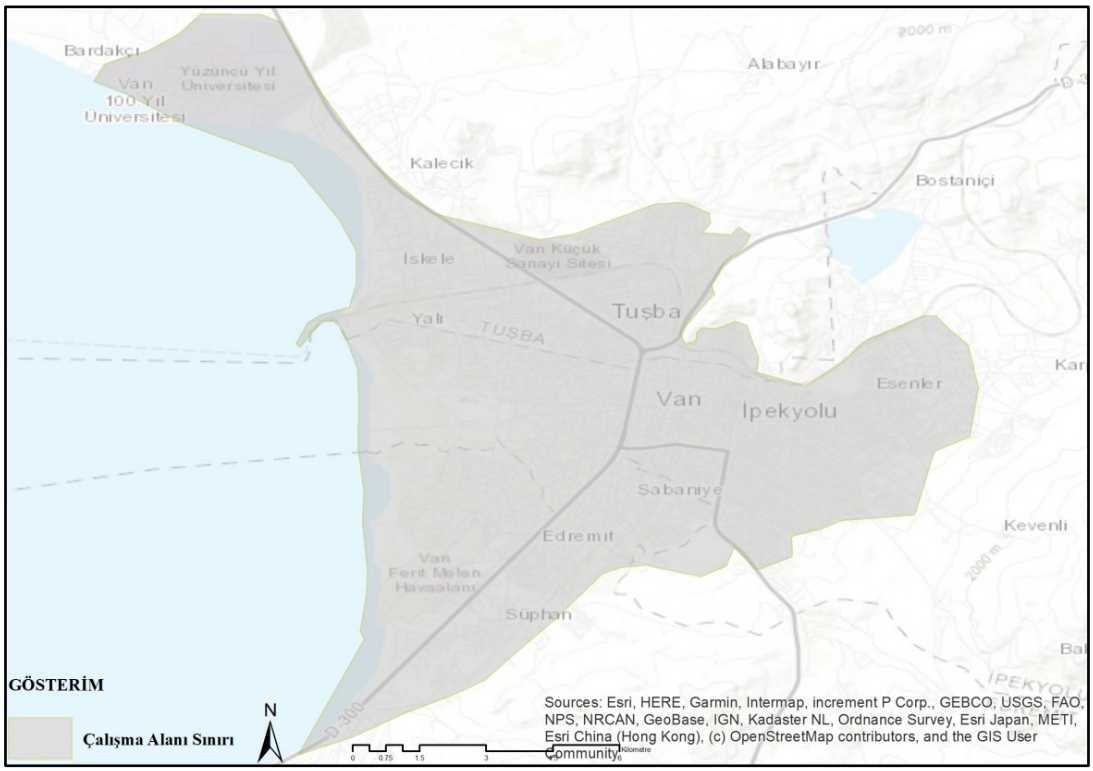
1.2 Çalışma Alanının Yeri ve Sınırları

Van kenti, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması ve sahip olduğu doğal ve kültürel miras değerleri ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Türkiye'nin en büyük kapalı havzası olan Van Gölü Havzası içerisinde yer alan kent, tarihsel ve mekânsal gelişimi bakımından bölgesel ölçekte öne çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasının inceleme alanını, Van kent merkezi sınırları içerisinde yer alan Van Kalesi ve yakın çevresi ile kent merkezinde bulunan tescilli sivil mimarlık örnekleri oluşturmaktadır. Söz konusu alanlar, Van kentinin tarihsel gelişim sürecinde kültürel mirasın yoğunlaştığı ve kentsel kimliğin biçimlendiği başlıca alanlar arasında yer almaktadır. Çalışma alanının sınırları, Van kent merkezini kapsayacak şekilde; kuzeyde Tuşba, güneyde Edremit ve doğuda İpekyolu ilçeleri ile çevrili alan olarak belirlenmiştir. Kent merkezinin batı sınırını ise Van Gölü oluşturmaktadır. Bu sınırlar içerisinde yer alan

Van Kalesi ve çevresi ile tescilli sivil mimarlık örnekleri, çalışmanın mekânsal kapsamını tanımlamaktadır (Şekil 1.1).

Belirlenen çalışma alanı, Van kent merkezinde doğal ve kültürel değerlerin mekânsal dağılımının ve kentsel gelişim içerisindeki konumunun anlaşılmasına olanak sağlayan bir alan bütünlüğü sunmaktadır.

Şekil 1.1 Çalışma alanını sınırları

2. KAYNAK BİLDİRİŞLERİ

Bu bölümde, tez çalışmasının konusuna yön veren, araştırmanın kapsamı ve yöntemi hakkında kuramsal ve metodolojik çerçeve sunan çok sayıda kaynak incelenmiştir. Koruma ve kentleşme kavramları, akademik yazında farklı disiplinlerin katkılarıyla şekillenen çok boyutlu olgular olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, koruma ve kentleşme ilişkisini genel kuramsal çerçevede ele alan araştırmalar ve doğrudan bu çalışmanın araştırma sahası olan Van ili özelinde bölgesel ve uygulamalı çalışmalar olarak iki temel başlık altında sınıflandırılmıştır.

2.1 Kuramsal Çerçevede Literatür Taraması

Ahunbay (1996) tarafından yayımlanan "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon" adlı çalışmada, Türkiye'de koruma anlayışının tarihsel gelişimi ele alınmış; korumanın yalnızca tek yapı ölçeğinde değil, yapıların içinde yer aldığı çevresel bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmada, restorasyon uygulamalarının teknik boyutunun yanı sıra, tarihi çevrenin bütüncül olarak korunmasının planlama ve yönetim kararlarıyla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, koruma anlayışının zaman içerisinde yapı odaklı yaklaşımdan çevre ve alan ölçeğini kapsayan bir çerçeveye evrildiği ifade edilmiştir.

Ahunbay (2019) tarafından kaleme alınan "Kültürel Mirasın Korunması" adlı eserde, kültürel mirasın korunması çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmış; fiziksel, kültürel ve yönetsel bileşenlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Çalışmada, koruma kavramının yalnızca maddi kültür varlıklarının muhafazasıyla sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal değerler, yönetişim mekanizmaları ve planlama süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım, koruma ve planlama disiplinleri arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Asatekin (2000) tarafından yapılan "Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması" başlıklı çalışmada, koruma kavramı alan ölçeğinde ele alınmış ve koruma ile planlama arasındaki ilişki irdelenmiştir. Çalışmada, doğal ve kültürel değerlerin korunmasının yalnızca tescil kararlarıyla sınırlı kalmaması gerektiği; bu değerlerin planlama süreçleri

içerisinde bütüncül olarak değerlendirilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Böylece, alan ölçeğinde geliştirilen koruma yaklaşımlarının sürdürülebilir mekânsal gelişim açısından belirleyici olduğu vurgulanmıştır.

Çeçener (1995) tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'de Kültür Varlıklarının Korunması" başlıklı çalışmada, Türkiye'de koruma mevzuatının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Çalışmada, koruma politikalarının başlangıçta yapı ölçeğinde şekillendiği, ancak zamanla alan ölçeğine yöneldiği ortaya konulmuştur. Mevzuat analizi yoluyla, koruma anlayışındaki ölçek değişiminin planlama kararlarını doğrudan etkilediği ve koruma–planlama ilişkisinin giderek daha belirgin hâle geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Madran ve Özgönül (2005) tarafından yayımlanan "Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması" adlı çalışmada ise, koruma, planlama ve yönetim kavramları bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Çalışmada, koruma süreçlerinin yalnızca fiziksel müdahalelerle sınırlı olmadığı; planlama kararları ve yönetsel yapıların korumanın başarısında belirleyici rol oynadığı ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, kültürel ve doğal değerlerin korunmasına yönelik yaklaşımların, çok aktörlü ve çok ölçekli bir planlama ve yönetim sistemi içerisinde ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Madran ve Özgönül, 2005).

2.2 Çalışma Alanı Çerçevesinde Literatür Taraması

Aşur (2017) tarafından yapılan "Van Kenti Yakın Çevresi Kıyı Alanı Örneğinde Sulak Alanlar ve Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirmesi" başlıklı çalışmada, Van Gölü kıyı alanlarında yer alan sulak alanların peyzaj kalitesi ve korunma durumu incelenmiştir. Çalışmada görsel peyzaj kalite değerlendirme yöntemi kullanılmış; alan gözlemleri ve mekânsal analizler aracılığıyla sulak alanların ekolojik ve görsel değerleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, Van ve Edremit kıyı kesimlerinde yer alan sulak alanların plansız yapılaşma ve insan baskısı nedeniyle nitelik kaybına uğradığı ve bu alanların korunması için planlama temelli koruma-kullanma dengesi kurulması gerektiği vurgulanmıştır.

Aydın ve Kemeç (2023) tarafından yayımlanan "Antropojenik Etkiler ve İklim Değişikliği Baskısı Altında Sulak Alanlar: Van Kalesi ve Çevresi Doğal Sit Alanı Örneği" başlıklı çalışmada, Van Kalesi ve çevresindeki doğal korunan alanın (kıyı sulak alanı) antropojenik baskılar ve iklim değişkenleri altında nasıl dönüştüğü incelenmiştir.

Çalışmada, uydu görüntülerine dayalı ölçümler ile mekânsal korelasyon ve regresyon yöntemleri kullanılarak arazi örtüsü/kullanımı değişimi analiz edilmiş; dolgu ve yol yapımı nedeniyle sulak alanlarda azalma ve ekosistem hizmetlerinde kayıp oluştuğu bulgulanmıştır. Sonuç olarak, daha büyük tahribatları önlemek üzere alanın daha güçlü koruma statüleriyle (kesin korunacak ya da nitelikli koruma alanı gibi) tescillenmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

Aytekin (2012) tarafından yapılan "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmada, 2011 Van depremlerinin kültür varlıkları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmada hasar tespitleri ve yerinde gözlem yöntemi kullanılmış; Eski Van Şehri ve çevresindeki tescilli yapıların depremden nasıl etkilendiği değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, kültürel miras alanlarında afet riskine yönelik önleyici koruma politikalarının yetersiz olduğu ve koruma planlarının afet boyutunu içerecek şekilde yeniden ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Azimli Çilingir (2025) tarafından gerçekleştirilen "Van Gölü Havzasının Hukuki Statüsü ve Çevresel Koruma Rejimi" başlıklı çalışmada Van Gölü Havzası'nın doğal çevrenin korunmasına ilişkin hukuki ve yönetsel çerçevesi incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, Van Gölü Havzası'na ilişkin mevcut koruma statüleri ve çevre mevzuatı, belge ve mevzuat analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada, Van Gölü'nün çevresinin büyük ölçüde doğal sit alanı olarak tescillenmiş olmasına karşın, havza ölçeğinde bütüncül ve kapsayıcı bir özel koruma alanı statüsünün bulunmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, farklı kurumlara dağılan yetkiler ve denetim mekanizmalarındaki yetersizlikler nedeniyle, koruma kararlarının uygulamada etkin biçimde hayata geçirilemediği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Van Gölü Havzası'nda doğal değerlerin sürdürülebilir biçimde korunabilmesi için, Havza ölçeğinde entegre bir koruma ve yönetim modelinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Baylan (2019) tarafından gerçekleştirilen "Kültürel Peyzaj ve Yere Bağlılık: Van Kenti Örneği" başlıklı çalışmada, Van kentinde yer alan doğal ve kültürel peyzaj öğelerinin kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı ve bu algının koruma yaklaşımlarına etkisi sorgulanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; anket ve gözlem teknikleri aracılığıyla kentlilerin Van Gölü, Van Kalesi ve Akdamar Adası gibi alanlara yönelik yere bağlılık düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, yerel halkın doğal ve

kültürel değerlere atfettiği anlamın, bu alanların korunmasına yönelik toplumsal desteği doğrudan etkilediği ve koruma süreçlerinde katılımcı yaklaşımların gerekliliği ortaya konulmuştur.

Cihangir vd. (2025) tarafından gerçekleştirilen "Van Gölü Havzası Kıyılarında Kullanım ve Koruma Dengesi Çerçevesinde Turizm Planlaması: Politika, Planlama ve Yönetim" başlıklı çalışmada, Van Gölü Havzası kıyılarında turizm kullanımı ile doğal değerlerin korunması arasındaki denge incelenmiştir. Araştırmada, kıyı alanlarındaki mevcut kullanım biçimleri ve koruma statüleri, literatür ve plan-belge analizi yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, turizm planlama süreçlerinde koruma-kullanma dengesinin yeterince gözetilmediği ve bu nedenle havza ölçeğinde bütünleşik, koruma odaklı bir turizm planlama ve yönetim yaklaşımına ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştur.

Keleş Eriçok (2019) tarafından gerçekleştirilen "Van Gölü Havzası'nda Kültür Rotası Önerisi" başlıklı çalışmada, Van Gölü çevresinde yer alan doğal ve kültürel miras unsurlarının mekânsal ilişkileri kültürel peyzaj yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada, Van Gölü Havzası'nda tarih öncesi dönemlerden itibaren oluşmuş ulaşım güzergâhları, yerleşimler ve anıtsal kültürel değerler incelenmiş; bu unsurların birbirleriyle kurduğu mekânsal ve tarihsel bağlar sorgulanmıştır. Araştırmada literatür taraması, tarihsel kaynak incelemesi ve mekânsal analiz yöntemleri kullanılarak, havza genelindeki kültürel varlıkların dağılımı değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, özellikle Urartu Uygarlığına ait kültürel miras öğelerinin doğal peyzajla bütünleşik bir yapı sergilediği ve bu bütünlüğün kültür rotası yaklaşımıyla ele alınmasının koruma ve planlama açısından önemli bir potansiyel taşıdığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Van Gölü Havzası'ndaki doğal ve kültürel değerlerin, tekil alanlar yerine, bütüncül ve tematik bir planlama yaklaşımıyla korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Öztürk tarafından gerçekleştirilen "An Assessment on Aghtamar Church's Renovation Work Since 2005" başlıklı çalışmada, Akdamar Kilisesi'nde yürütülen restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada doküman analizi ve yerinde inceleme yöntemleri kullanılmış; restorasyon süreci tarihsel ve teknik açıdan değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, Akdamar Kilisesi'nin fiziksel olarak korunmasının sağlandığı, ancak artan ziyaretçi baskısının uzun vadede alan yönetimi ve sürdürülebilir koruma açısından yeni sorunlar doğurabileceği belirtilmiştir.

Öztürk ve Yeğin (2022) tarafından gerçekleştirilen "Yüz Yıllık Perspektifte Van Kenti İmar Planlama Çalışmaları" başlıklı çalışmada, Van kentinin imar planlama süreci tarihsel bir perspektifle incelenmiştir. Çalışmada belge analizi yöntemi kullanılmış; farklı dönemlere ait imar planları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, özellikle 2011 depremi sonrası hazırlanan planların kentsel gelişimi yönlendirdiği, ancak doğal ve kültürel değerlerin planlama süreçlerinde yeterince bütüncül ele alınmadığı ortaya konulmuştur.

Literatür taraması sonucunda Van kentinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımları, farklı disiplinler tarafından çeşitli ölçek ve yöntemlerle ele alınmış; çalışmalar çoğunlukla doğal peyzaj unsurları, arkeolojik ve tarihsel miras alanları ile bu alanlara yönelik koruma, onarım ve planlama süreçlerine odaklanıldığı görülmüştür. Ancak söz konusu araştırmaların büyük ölçüde tekil alanlar veya belirli temalar (sulak alanlar, anıtsal yapılar, afet etkileri vb.) üzerinden yürütüldüğü; doğal ve kültürel değerlerin şehir ve bölge planlama perspektifiyle, planlama sistemi içerisindeki etkinliği bağlamında bütüncül ve karşılaştırmalı biçimde ele alındığı çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu tez, söz konusu boşluktan hareketle, Van kentinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımlarını planlama kararları, yasal çerçeve ve uygulama süreçleri ile birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, koruma amaçlı imar planlarının sit alanları ve sivil mimari doku üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı matris analizi yöntemi aracılığıyla incelemesinde yatmakta; bu yönüyle tez, Van kentinin doğal ve kültürel mirasının sürdürülebilir biçimde korunmasına yönelik planlama temelli ve uygulanabilir bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde, Van kentinde yer alan doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımlarının hangi yöntem ve teknikler doğrultusunda ele alındığı açıklanmakta; çalışmanın yürütülmesinde kullanılan temel materyaller ayrıntılı biçimde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, araştırmanın veri kaynakları, analiz süreci ve değerlendirme yöntemleri ortaya konularak, çalışmanın metodolojik çerçevesi oluşturulmaktadır.

3.1 Materyal

Bu çalışmada, Van kentinin doğal ve kültürel mirasının analiz edilebilmesi amacıyla kullanılan materyaller birincil ve ikincil kaynaklar olmak üzere iki ana grupta ele alınmıştır.

Birincil kaynaklar; tarihsel ve arşiv belgelerinden oluşmakta olup, Osmanlı dönemine ait kayıtlar, eski haritalar, krokiler, koruma amaçlı imar planları, koruma kurulu kararları, tescil fişleri ile tarihsel ve güncel fotoğrafları kapsamaktadır. Ayrıca saha çalışmaları kapsamında elde edilen yapısal ve kentsel envanter formları ile yerinde çekilen fotoğraf kayıtları da birincil veri kaynakları arasında yer almaktadır. Bu materyaller, Van kentinin tarihsel süreç içerisindeki mekânsal gelişimini ve koruma alanlarının mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır.

İkincil kaynaklar ise, araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturan akademik ve teknik yayınlardan meydana gelmektedir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası makaleler, kitaplar, yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel raporlar incelenmiştir. Bunun yanı sıra, uzaktan algılama ve mekânsal veriler kapsamında değerlendirilen uydu görüntüleri, tarihsel hava fotoğrafları ve çeşitli görsel materyaller, ölçeksiz haritalar ve betimsel kaynaklarla desteklenerek analiz edilmiştir.

Araştırma sürecinde kullanılan diğer veri kaynakları arasında, yerel halkın hafızasına dayalı anlatılar ve dijital arşivler de yer almaktadır. Bu nitel veriler, Van kentinde tarihsel süreç boyunca uygulanan koruma politikalarının ve güncel koruma yaklaşımlarının mekânsal ve toplumsal yansımalarını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; veri toplama ve analiz sürecinde tarihsel analiz, belge incelemesi, görsel okuma, koruma amaçlı plan ve harita

karşılaştırmaları temel teknikler olarak kullanılmıştır. Tezin veri toplama süreci; kuramsal çerçevenin oluşturulduğu alanyazın taraması, koruma planı ve mevzuat analizi, mekânsal analiz ve alan çalışması olmak üzere dört ana eksen çerçevesinde yürütülmüştür. Tez kapsamında veri toplama ve analiz sürecinde kullanılan tüm materyallerin dağılımı ve kapsamı Çizelge 3.1'de gösterilmektedir.

Çizelge 3.1 Tez içeriğinde kullanılan materyaller

Araştırma Aşaması	Kapsam / İnceleme Konusu	Kullanılan Yöntem ve Teknikler	Amaç / Çıktı
1. Kuramsal Çerçeve ve Alanyazın Taraması	Koruma planlaması yaklaşımı; doğal ve kültürel değerlerin bütüncül korunması	Literatür taraması, kuramsal analiz, belge incelemesi	Koruma kavramının kuramsal temellerinin ortaya konulması ve çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması
2. Koruma Planı ve Mevzuat Analizi	Koruma Amaçlı İmar Planları (Nazım ve Uygulama İmar Planları); ilgili kanun ve yönetmelikler (2863 sayılı yasa)	Plan incelemesi, mevzuat analizi, karşılaştırmalı değerlendirme	Koruma planlarının yasal dayanaklarının ve planlama kararlarının doğal ve kültürel değerler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi
3. Mekânsal Analiz	Doğal ve kültürel değerlerin konum bilgileri; zaman içerisindeki değişim; koruma alanları üzerindeki yapısal baskılar	Harita analizi, görsel okuma, mekânsal karşılaştırma, tarihsel analiz	Koruma alanlarının kentsel gelişim içerisindeki konumunun ve zaman içindeki dönüşümünün ortaya konulması
4. Alan Çalışması	Koruma planlarının uygulama durumu; koruma alanlarının mevcut durumu	Yerinde gözlem, fotoğraf belgeleme, kentsel ve yapısal envanter	Plan kararları ile mevcut durum arasındaki uyumun değerlendirilmesi ve uygulama düzeyinin analiz edilmesi

3.1.1 Kuramsal Çerçeve-Alanyazın Taraması

Çalışmanın kuramsal çerçevesini, koruma planlaması yaklaşımı ile doğal ve kültürel değerlerin bütüncül korunması anlayışı oluşturmaktadır. Bu bölümde, kültürel ve doğal mirasın korunmasına ilişkin kavramsal yaklaşımlar, uluslararası sözleşmeler,

çağdaş koruma ilkeleri ve planlama disiplininde korumanın yeri literatür taraması yoluyla ele alınmıştır.

Alanyazın taraması kapsamında; tek yapı ölçeğinden alan ve çevre ölçeğine evrilen koruma anlayışı, kültürel peyzaj kavramı, koruma–kullanma dengesi ve sürdürülebilirlik ilkeleri değerlendirilmiştir. Böylece çalışmanın kavramsal temeli oluşturulmuş ve Van kenti özelinde yürütülen analizlere kuramsal bir zemin sağlanmıştır.

3.1.2 Koruma Planı ve Mevzuat Analizi

Bu bölümde, Türkiye'de doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik planlama ve yasal çerçeve ele alınmıştır. Çalışmanın odak noktalarından biri olan koruma amaçlı imar planları, nazım ve uygulama imar planları ölçeğinde incelenmiş; plan kararlarının koruma alanları üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Ayrıca, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin temel yasal düzenlemeler, özellikle 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve ilgili yönetmelikler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analiz ile planlama kararlarının mevzuatla olan ilişkisi, yetki ve sorumluluk paylaşımı ile koruma planlarının kentsel gelişme süreci içerisindeki rolü ortaya konulmuştur.

3.1.3 Mekansal Analiz

Bu bölümde, Van kentinde yer alan doğal ve kültürel değerlerin mekânsal dağılımı irdelenmiştir. Sit alanları, tescilli yapılar, doğal eşikler ve koruma alanlarının konum bilgileri haritalar aracılığıyla değerlendirilmiş; bu alanların kentsel gelişim içerisindeki yeri ortaya konulmuştur.

Zaman içerisinde meydana gelen mekânsal değişimler doğrultusunda, koruma alanlarının sınırlarında, kullanım biçimlerinde ve çevresel ilişkilerinde yaşanan dönüşümler incelenmiştir. Ayrıca, kentsel büyüme, yapılaşma yoğunluğu, fonksiyonel değişimler ve altyapı yatırımları gibi koruma alanları üzerindeki yapısal baskılar analiz edilerek, bu baskıların doğal ve kültürel değerler üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

3.1.4 Alan Çalışması

Alan çalışması kapsamında, Van kentinde yürürlükte olan koruma amaçlı imar planlarının uygulama durumu yerinde gözlem, fotoğraf belgeleri ve mevcut veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Plan kararları ile mevcut mekânsal durum arasındaki uyum ve farklılıklar analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, koruma alanlarının mevcut durumu, yapılaşma biçimi, kullanım türleri, fiziksel bozulmalar ve müdahale biçimleri açısından ele alınmıştır. Alan çalışmasından elde edilen bulgular, koruma planlarının sahadaki etkinliğini değerlendirmek ve planlama–uygulama ilişkisini sorgulamak amacıyla kullanılmıştır.

3.2 Yöntem

Bu tez çalışmasında, Van kent merkezinde yer alan Van Kalesi ve yakın çevresi ile merkez sınırları içerisinde bulunan tescilli sivil mimarlık örnekleri, araştırmanın çalışma alanını oluşturmaktadır. Çalışma alanı, Van kentinin tarihsel gelişimi, doğal ve kültürel değer yoğunluğu ile koruma uygulamalarının sürekliliği dikkate alınarak belirlenmiştir.

Tez, Van kentinin doğal ve kültürel mirasının korunmasına yönelik planlama yaklaşımlarını değerlendirmek amacıyla çok aşamalı ve bütüncül bir yöntemsel yaklaşım çerçevesinde kurgulanmıştır. Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş; tarihsel analiz, belge incelemesi, mekânsal analiz ve alan çalışması yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

İlk aşamada, koruma kavramı, sit alanları, koruma–kullanma dengesi ve kentsel koruma olgusuna ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taraması gerçekleştirilmiş; koruma planlamasına ilişkin kuramsal yaklaşımlar sistematik biçimde incelenerek çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

İkinci aşamada, Van kenti özelinde hazırlanmış koruma amaçlı imar planları, nazım ve uygulama imar planları, tescil kararları ve plan notları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Van Kalesi ve çevresi ile kent merkezinde yer alan tescilli sivil mimarlık örneklerine ve sit alanlarına ilişkin plan kararları, farklı plan dönemleri esas alınarak kronolojik biçimde analiz edilmiştir. Alanların ve yapıların planlar içerisindeki sit

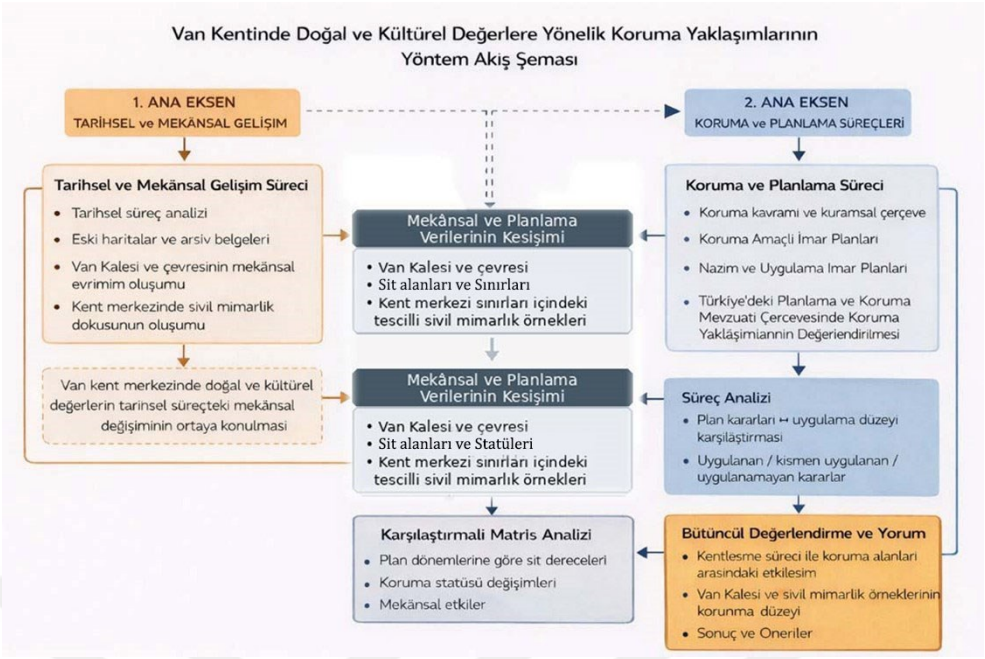
dereceleri ve koruma statülerinde meydana gelen değişimler, bu değişimlerin mekânsal ve işlevsel yansımalarıyla birlikte ele alınmıştır.

Alan çalışması aşamasında, yalnızca tescilli ve koruma altına alınmış doğal ve kültürel değerler esas alınmıştır. Van Kalesi ve çevresi ile kent merkezinde yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri ve sit alanlarının mevcut durumu yerinde incelenmiş; bu varlıklara ilişkin güncel fotoğraf kayıtları, mevcut kullanım türleri, fiziksel durumları ve koruma statüleri belgelenmiştir. Bu aşamada herhangi bir yeni tespit yapılmamış; değerlendirmeler mevcut tescil kararları ve resmî belgeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Elde edilen saha ve doküman verileri doğrultusunda, Van kentinde alınmış olan koruma amaçlı imar planı kararları ile bu kararların uygulama düzeyleri karşılaştırılmıştır. Uygulanan, kısmen uygulanan ve uygulanamayan kararlar belirlenerek, süreç analizi yöntemi aracılığıyla kentin koruma uygulamaları değerlendirilmiştir.

Araştırmanın değerlendirme aşamasında, Van Kalesi ve çevresi ile kent merkezinde yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri ve sit alanlarını kapsayan karşılaştırmalı bir değerlendirme matrisi oluşturulmuştur. Bu matris, alanların ve yapıların farklı plan dönemlerindeki sit dereceleri, koruma statülerindeki değişimler ve plan kararlarının mekânsal sonuçları esas alınarak hazırlanmıştır. Böylece, koruma amaçlı imar planlarında gerçekleştirilen statü değişikliklerinin doğal ve kültürel değerler üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Son aşamada, elde edilen bulgular doğrultusunda Van kentinin tarihsel gelişim süreci ile imar ve koruma planları arasındaki ilişki bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiş; Van Kalesi ve çevresi ile kent merkezinde yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri ve sit alanlarına yönelik koruma ve geliştirme önerileri geliştirilmiştir.

Bu çalışmada izlenen yöntemsel süreç, Şekil 3.1'de sunulan yöntem akış şeması aracılığıyla bütüncül bir çerçevede özetlenmiştir. Çalışma, Van kent merkezinde yer alan Van Kalesi ve yakın çevresi ile merkez sınırları içerisindeki tescilli sivil mimarlık örnekleri ve sit alanlarını kapsayan bir analiz kurgusu üzerine inşa edilmiştir.

Şekil 3.1 Yöntem akış şeması

Araştırma süreci, öncelikle Van kentinin tarihsel ve mekânsal gelişiminin incelendiği tarihsel analiz aşamasıyla başlamış; bu aşamada eski haritalar, arşiv belgeleri ve plan dokümanları kullanılarak kentin mekânsal evrimi ortaya konulmuştur. Ardından, koruma ve planlama süreçleri çerçevesinde koruma amaçlı imar planları ile nazım ve uygulama imar planları değerlendirilmiş ve planlama kararlarının koruma yaklaşımlarıyla ilişkisi analiz edilmiştir.

Tarihsel ve planlama verilerinin kesişiminde, Van Kalesi ve çevresi ile kent merkezindeki tescilli sivil mimarlık örnekleri çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen alan çalışması ile mevcut durum tespiti yapılmış; elde edilen veriler doğrultusunda plan kararları ile uygulama düzeyleri süreç analizi yöntemiyle karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın son aşamasında, farklı plan dönemlerinde sit dereceleri ve koruma statülerinde meydana gelen değişimler karşılaştırmalı matris analizi aracılığıyla değerlendirilmiş; elde edilen bulgular bütüncül bir yaklaşımla yorumlanarak sonuç ve öneriler geliştirilmiştir.

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırmanın kuramsal temellerini oluşturan kavramsal çerçeve kapsamında, Van kent merkezinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma yaklaşımlarının planlama sistemi içerisindeki konumunun ve işlevinin ortaya konulabilmesi amacıyla çalışmanın kuramsal ve kavramsal altyapısı oluşturulmaktadır. Bu kapsamda, Van kentinin tarihsel gelişim süreci, koruma kavramı ve koruma yaklaşımlarının uluslararası ve ulusal ölçekteki gelişimi ile bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de kent planlaması ile koruma politikaları arasındaki ilişki; yasal, kurumsal ve uygulama boyutlarıyla birlikte değerlendirilerek, Van kenti özelinde gerçekleştirilen planlama ve koruma odaklı analizlere yer verilerek kavramsal ve analitik çerçeve ortaya konulmaktadır. Sunulan değerlendirmeler, haritalar, tablolar, şekiller ve fotoğraflar ile desteklenmiş; böylece hem görsel hem de betimleyici bir anlatım kullanılarak kavramsal temellerin somutlaştırılması sağlanmıştır.

4.1 Van Kentinin Tarihsel Gelişim Süreci

Van, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ve en önemli kentlerinden biri olup tarihsel, kültürel ve coğrafi özellikleriyle bölgenin stratejik merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Van Kalesi ve çevresinde Urartular, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok uygarlığın hüküm sürmüş olması, kentin çok katmanlı bir kültürel yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Coğrafi konumu sayesinde Uzakdoğu, Ortadoğu ve Kafkaslar arasında bir geçiş noktası niteliği taşıyan Van, Anadolu'ya açılan kapılardan biri olması, Van Gölü kıyısındaki verimli toprakları, iklim koşulları ve hayvancılığa elverişli yapısıyla tarih boyunca yerleşim için tercih edilen bir bölge olmuştur. Bu özellikleriyle Van, tarihî, kültürel ve mimari mirası bakımından önemli bir yerleşim alanıdır.

Arkeolojik araştırmalar, Van ve çevresindeki yerleşim geçmişinin yazı öncesi dönemlere kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda yapılan kazılar, bölgedeki kültürel birikimin Kalkolitik Çağ'a kadar dayandığını göstermektedir. Arkeolog Oktay Belli'nin 30 Kasım 1971'de Hoşap ilçesine bağlı Yedisalkım (Put) Köyü'nün batısındaki kanyonlarda keşfettiği boyalı mağara resimleri, Tilkitepe ve Ernis mezarlıklarında

yürütülen kazılar ve diğer arkeolojik çalışmalar, Van tarihinin MÖ 15000–8000 yıllarına kadar takip edilebildiğini göstermektedir.

Tilkitepe Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılar, Van'ın Kalkolitik Çağ'da yerleşim yeri olarak kullanıldığını doğrulamaktadır. 1898–1899 yıllarında Waldemar Belck, 1937'de Edward Bowen Reilly ve 1939'da Kirsopp Lake ile Silva Lake tarafından yapılan çalışmalarda, MÖ 3000'den daha eskiye tarihlenen "Tell-Halaf" keramiği bulunmuştur. Kuzeydoğu Suriye'de Türkiye sınırına yakın Al-Hasakah bölgesindeki Tell-Halaf kültürüne ait bu keramikler, Kalkolitik Çağ'da Van bölgesinin Kuzey Suriye ile kültürel ve ticari ilişkileri olduğuna işaret etmektedir.

MÖ 13. yüzyıl sonrasında bölgeye Uruatri ve Nairi topluluklarının yerleştiği bilinmektedir. Bu dönemde bölgede çeşitli yerel güç odakları hâkimiyet sürmekte olup, Uruatri ve Nairiler bu yapılanmalar arasında en etkili olanlarıydı. Aynı süreçte Kuzey Mezopotamya'da Hurri-Mitanni Devleti varlığını sürdürmekteydi; ancak Kerkük merkezli bu devlet, MÖ 2000'li yıllarda Hititler tarafından zayıflatılmış ve daha sonra Asur Kralı I. Salmanassar tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır. Hurri-Mitanni Devleti'nin yıkılmasıyla bölgedeki tampon gücün ortadan kalkması, Doğu Anadolu'daki bağımsız yerel güç odaklarını Asur tehdidine karşı birleşmeye zorlamıştır.

Artan Asur baskısı sonucunda Nairi topluluklarının bir araya gelmesiyle başlayan süreç, MÖ 9. yüzyıl ortalarında Urartu Krallığı'nın kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Bu dönemden sonra, bıraktıkları mimari eserler, çivi yazılı kitabeler ve arkeolojik buluntularla bölgenin kültürel ve tarihî mirasına önemli katkılar sunan Urartuların dönemi başlamış; Urartu Krallığı, sahip olduğu güçlü siyasal ve idari yapılanmayla çağının en etkili devletlerinden biri olduğunu kanıtlamıştır (Abdülkadiroğlu, 1993). Bununla birlikte Asur yıllıklarında sürekli mücadele ettikleri Uruatru adında devlet haline gelememiş beyliklerden de söz edilmiştir (Kızılarslan, 2001; Talay, 2017). Van Şehrinin resmi kayıtlı ilk kuruluş tarihi, Urartu krallığının kuruluşuyla aynıdır. MÖ. 9. yüzyılın ortalarında I. Sarduri tarafından (MÖ. 840-825) Tuşpa'yı (Van Kalesi) başkent yaparak Urartu Krallığını kurmuştur (Tarhan, 2011).

Orta Asya'dan Doğu Anadolu Bölgesi'ne göç eden Hurrilerle başlayan yerleşim ve hâkimiyet süreci, zamanla Asurlular, Urartular, Persler, Bizanslılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Selçuklular ve Osmanlılar gibi dönemin güçlü siyasi oluşumlarıyla devam etmiş ve bölgeyi çok katmanlı bir yerleşim alanına dönüştürmüştür. Bu bilinen büyük

medeniyetlerin yanı sıra, coğrafyada Medler, Sasaniler, Hazar Türkleri, Arap Beylikleri ve Safeviler gibi farklı kültürlere ait pek çok arkeolojik ve tarihsel iz de tespit edilmiştir (Gümüş, 2020).

4.1.1 Urartular Dönemi ve Urartular Dönemi Sonrası Van Kenti

Urartu–Asur mücadelesi sırasında Asurlular, bölgenin dağlık arazi yapısı nedeniyle Doğu Anadolu'da kalıcı bir hâkimiyet kuramamış; bu durum Urartu Kralı I. Sardur'un (MÖ 840–830) Urartu Devleti'ni kurarak başkentini bugün Van Kalesi olarak bilinen Tuşpa'ya taşımasına zemin hazırlamıştır. Van Gölü'nün doğu kıyısındaki Tuşpa ve onun çekirdeğini oluşturan kalenin imarı ise büyük ölçüde I. Sardur'un ardından tahta geçen Kral İspuini (MÖ 830–810) ve II. Sardur (MÖ 764–735) dönemlerinde gerçekleştirilmiştir (Erzen, 1986). Tuşpa'nın Urartu Krallığı'na başkent olarak seçilmesi, güneydeki Assur tehdidine ve bölgenin zorlu doğal koşullarına karşı sağladığı stratejik üstünlükten kaynaklanmaktadır. Van Ovası; batıda Van Gölü, doğuda Erek Dağı ve güneyde 3500 metreyi bulan Güneydoğu Torosları ile çevrilidir. Özellikle güneydeki engebeli dağlık bölge, Assur'a karşı doğal bir savunma hattı oluşturmuştur (Tarhan 2004).

Tuşpa'nın iç kalesi, Van Ovası'nın merkezinde yükselen ve doğal bir anıt niteliği taşıyan Van kayalığının üzerine kuruludur. Yaklaşık 100 metre yüksekliğe ulaşan bu kayalık; doğu–batı doğrultusunda 1.5 km uzunluğunda, kuzey–güney doğrultusunda ise 70–80 metre genişliğindedir. Güneydeki dik kayalıklar doğal bir koruma sağlarken, kuzey yamacında doğal teraslardan yararlanılarak güçlü bir savunma sistemi oluşturulmuştur. Kale eteklerinden Van Ovası boyunca uzanan bağ ve bahçeler, Urartu kraliyet arazilerini oluşturur. Bu bahçe geleneği, Urartu döneminden günümüze kadar devam eden bir kültür olarak varlığını sürdürmüştür. Tuşpa ve çevresinde bulunan yerinde yazıtlar ile daha sonraki dönemlerde devşirme malzeme olarak kullanılan stel ve sütun kaideleri üzerindeki 100'ü aşkın yazıt, başkentin önemini ve bölgede yürütülen yoğun inşa faaliyetlerini ortaya koyan temel belgelerdir (Kurt, 2009).

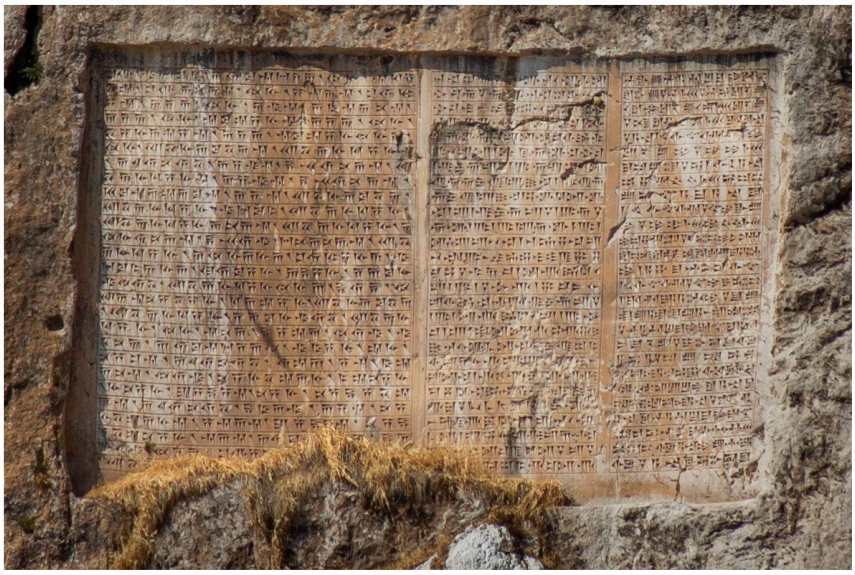
Aynı süreçte Asur Medeniyeti ile Van Gölü çevresinde yaşayan Nairi ve Uruatri toplulukları arasında MÖ 9. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaşan çatışmalar, bölgedeki siyasi dengelerin değişmesine yol açmıştır. Yaklaşık MÖ 831 yılına kadar süren Urartu–Asur

mücadelesi sırasında Asurlular bölgeyi kendi egemenlikleri altına almayı başaramamış; bunun sonucunda Urartu Devleti güç kazanarak bölgesel hâkimiyetini pekiştirmiştir. I. Sardur'un öncülüğünde başlayan ve yaklaşık üç yüzyıl boyunca varlığını sürdüren Urartu uygarlığı, özellikle Tuşpa ve çevresinde bıraktığı anıtsal yapılarla bölgenin tarihî mirasında kalıcı izler bırakmıştır. Kalenin güney bölümünde yer alan ve duvarlarındaki büyük taş bloklar üzerinde krallığın kuruluş kitabelerini barındıran Sardur Burcu, Urartu tarihinin bilinen ilk yazılı kaynaklarını oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır (Uluçam, 2000; Kılıç, 2021).

Urartu Krallığı'nın kuruluşunun ardından, devletin tarihine ilişkin bilgiler hem Urartu hem de Asur yazılı kaynakları sayesinde günümüze ulaşmıştır. Lutipri oğlu I. Sarduri, Tuşpa'nın (Van Kalesi) kuzeybatısında yer alan ve "Sardur Burcu/Madırburç" olarak adlandırılan yapıya kazıttığı yazıtla, Urartu Krallığı'nın kuruluşunu ve başkent ilanını duyurmuştur. Asurca kaleme alınmış ve altı kez tekrarlanan bu yazıt, Urartu Devleti'nin bilinen en erken yazılı belgesi niteliğindedir.

Van Kalesi başta olmak üzere çeşitli bölgelerde Urartu dönemine ait 220'den fazla yazıt günümüze ulaşmış olup bunların bir bölümü Asurca, bir bölümü ise Urartuca yazılmıştır. Bu yazıtların büyük çoğunluğu çözümlenmiş durumdadır (Payne, 2006). İçerik bakımından özellikle dinî temaların yoğunlukta olduğu görülmekte; tapınaklar, tanrı ve tanrıçalara sunulan kurbanlar ile bu kurbanların tür ve sayıları ayrıntılı biçimde kayıt altına alınmaktadır (Payne, 2006). Bunun yanı sıra, yazıtlarda şehrin içme ve sulama ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilen su kanallarına, tarımsal üretimi destekleyen depolara, kentin savunmasını güçlendirmek için yapılan kalelere ve burçlara, ayrıca göl, bağ, bahçe, ormanlık alanlar ve çeşitli mimari yapıların inşasına ilişkin bilgiler de yer almaktadır (Payne, 2006).

Bu bağlamda, Şekil 4.1'de Van Kalesi'nde yer alan Akhaimenid Dönemi'ne ait I. Xerxes yazıtı da söz konusu yazılı kültürün önemli örneklerinden biridir.

Şekil 4.1 Van Kalesi, Akhaimenid Kralı I. Kserkses'in Yazıtı. Eski Van Şehrinden (Fotoğraf. Rıdvan Süslü)

Urartu başkentinin en dikkat çekici bölümü, Van Kalesi'nde yer alan İç Kale'dir. İç Kale'ye giriş batı yönünden sağlanmakta olup, Urartu Krallığı'nın ilk sarayları ile en eski tapınağı bu bölümde bulunmaktadır. Mekânsal boyutları ve kapı açıklıkları, Urartu'nun kule tipi tapınaklarını çağrıştırmakla birlikte, yapının iki cellalı oluşu kendine özgü bir mimari düzenleme sunmaktadır. İç Kale'nin hemen altında yer alan en eski anıtsal kral mezarı ise, bölgede görülen Urartu kaya mimarisinin en erken ve en nitelikli örneklerindendir. Bu alanda bulunan görkemli ve ince işçilikli kral mezarları, Urartu'nun anıtsal kaya mimarisinin başyapıtları arasında kabul edilmektedir.

Tuşpa'nın başkent olarak seçilmesinde bölgenin topografik avantajları belirleyici olmuştur. Van Gölü Havzası'nın merkezi konumu, geniş ve verimli kıyı ovası, çevresini kuşatan arazi yapısı, doğal yolların kavşak noktasında bulunması ve özellikle güneydeki maden yataklarına yakınlığı, kentsel gelişim için gerekli tüm koşulları sağlamıştır (Kurt, 2009). Bununla birlikte, Zimansky (1985), Van'ın göl kıyısındaki konumunun doğal bir merkez oluşturduğunu, ancak bu durumun tek başına bölgeyi stratejik açıdan vazgeçilmez kılmadığını belirtir. Ona göre Anadolu–İran arasındaki ana güzergâhlar doğrudan Van üzerinden geçmemekte, güney geçitleri zorlu, kuzeye doğru ilerleyen güzergâh ise nispeten kolay olmasına rağmen bir çıkmaz yol niteliği taşımaktadır. Öte yandan Lynch, bu coğrafi "izolasyon"un Yeni Asur Dönemi bağlamında Van'ı bir başkent için uygun bir yer hâline getirdiğini ileri sürmektedir.

Urartu Krallığı'nın kuruluş aşamasında, Van Ovası'nın savunma açısından zayıf görülen kesimleri I. Sarduri ve oğlu İşpuini tarafından bir dizi kale ile güçlendirilmiştir (Burney, 1957). Bu kapsamda inşa edilen ve ovayı çevreleyen kaleler arasında; kuzeyde Kalecik (Aralesk), kuzeydoğusunda Dereüstü (Anzav), doğu ve kuzeydoğuda Kıratlı (Lamizgert), Kavuncu (Çoravanis) ve Kevenli (Şuşanis), güneydoğuda Elmalı (Zivistan), güneyde ise Sarmansuyu (Edremit/Artamit) kaleleri başlıca savunma noktalarını oluşturmuştur (Pınarcık, 2014).

Urartu Krallığı'nın güçlenme süreci, I. Sarduri'nin ardından tahta geçen oğlu İşpuini döneminde hız kazanmıştır. Kral İşpuini, askerî faaliyetlerin yanı sıra kültürel ve dinî çalışmalar yürütmüş; Van Kalesi'nin yaklaşık 15 km güneydoğusunda yer alan Elmalı (Zıvıstan) köyünde bir tapınak inşa ettirerek bölgenin kutsal coğrafyasını genişletmiştir. Bu dönemde çok sayıda kitabenin yazdırılmış olması, Urartu krallarının dini ve siyasi meşruiyeti yazılı belgeler aracılığıyla güçlendirme geleneğinin sürdüğünü göstermektedir.

İşpuini'nin ardından tahta geçen oğlu Menua, krallığın sınırlarını batıda Palu'ya, güneydoğuda Taştepe'ye kadar genişleterek Urartu'nun siyasi hâkimiyet alanını önemli ölçüde büyütmüştür. Menua, yalnızca askerî bir lider değil, aynı zamanda kapsamlı imar faaliyetleri yürüten bir hükümdar olarak da öne çıkmaktadır. Onun döneminde inşa edilen ve yaklaşık 56 km uzaklıktan Van'a su taşıyan Şamram (Menua) Kanalı, günümüzde dahi önemini koruyan Urartu mühendisliğinin en etkileyici örneklerinden biridir. Ayrıca Van kentinin farklı bölgelerinde tespit edilen kuyulu yer altı su galerilerinin (kehriz/kanat) ilk örneklerinin de Menua döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Menua'dan sonra tahta geçen I. Argişti (MÖ 785–760) ile Urartu genişleme siyasetini sürdürmüş, onu izleyen III. Sarduri ise (Van Kalesi'nde hüküm süren son Urartu kralı) krallığın hâkimiyet alanını Urmiye Gölü'nün güneyine ve batıda Malatya'ya kadar genişletmiştir. III. Sarduri'nin oğlu Ueḫepri/UEDEPRA ise MÖ 735'te tahta çıkarak yönetim merkezini Tuşpa'nın yaklaşık 7 km uzağında yeni bir yerleşime taşıma girişiminde bulunmuştur (Talay, 2017).

Krallığın sonraki önemli hükümdarı II. Rusa'nın (MÖ 685) tahta çıkışıyla Urartu yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Bu dönemde Asur ve Kimmerler ile görece barışçıl ilişkiler yürütülmüş olsa da, II. Rusa özellikle merkezde, kuzey ve kuzeydoğuda savunma amaçlı önemli kale kentleri inşa ettirmiştir. Bu kalelerin en önemlisi, yeni başkent niteliği kazanan Rusahinili (Toprakkale)'dir. İran Azerbaycanı'ndaki Bastam

Kalesi ve Transkafkasya'daki Teişeba (Karmir Blur) yerleşimi de II. Rusa döneminin şehircilik politikalarını yansıtan önemli merkezlerdir (Erzen, 1992). Rusahinili'nin hangi Rusa tarafından kurulduğu tartışmalı olmakla birlikte, Toprakkale'de MÖ. 8. yüzyıla tarihlenebilecek kesin buluntuların olmaması ve I. Rusa'nın Asurlu II. Sargon ile çağdaşlığı, yerleşimin II. Rusa döneminde inşa edildiği görüşünü güçlendirmektedir (Zimansky, 1985).

Siyasi açıdan bakıldığında Urartu'nun Asur ile mücadelesi IV. Sarduri döneminde de devam etmiş; bu süreçte Asurlulara karşı savaşçı bir güç olan Kimmerlerle ittifak yapılmış, ardından Asur'la diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik heyetler gönderilmiştir. Urartu Krallığı'nın çöküş süreci ise MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Bazı arkeolojik bulgular, Urartu'nun MÖ 609 sonrasında İskit akınlarıyla yıkıldığını gösterirken; bazı kaynaklar Urartuların İskitleri kuzeybatı İran'a yerleştirerek Asur'a karşı tampon bölge oluşturduğunu belirtir (Kızılarslan, 2001; Tarhan ve Sevin, 1976).

Tarımsal üretim teknikleri, mimari yenilikleri, askerî organizasyonu ve su mühendisliğiyle tarihte önemli bir yer edinen Urartu Krallığı, I. Sarduri ile başlayan ve III. Rusa dönemine kadar devam eden yaklaşık 280 yıllık gelişim sürecinin ardından, MÖ 612 yılında Med hâkimiyeti altına girmiştir. Böylece Tuşpa merkezli Urartu Uygarlığı, bölgenin kültürel ve tarihsel belleğinde kalıcı izler bırakarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

Urartu Krallığı'nın yıkılışından sonra Van ve çevresi, sırasıyla İskit, Med ve Pers hâkimiyetine girmiştir. Pers egemenliği döneminde bölge uzun süre "Halde" adıyla anılmaya devam etmiştir. MÖ 323'te Büyük İskender'in ölümünü takiben onun generallerinden Selevkos bölgeye hâkim olmuş; daha sonra MÖ 66'da Romalıların denetimine geçen Van, MS 200 yılına kadar Part-Roma/Bizans güç mücadelesine sahne olmuştur (Erzen, 1986).

2. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar Sasani hâkimiyeti altında kalan bölgeye, 625 yılında Hazar Türkleri gelmiş; 638 yılında ise Hz. Ömer döneminde İyaz b. Ganem komutasındaki İslam orduları Van ve çevresini Hazarlardan alarak bölgenin İslamiyet ile tanışmasını sağlamıştır. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca Emeviler ile Hazar Türkleri arasında süren mücadele sonunda Emeviler bölge üzerinde kalıcı bir egemenlik tesis edememiştir (Vida, 1986; Alper, 1983; Süleyman Sabri Paşa, 1928). 9. yüzyılın ilk yarısında Abbasi-

Bizans ve Abbasi-Ermeni rekabeti etkili olmuş; 852 yılında Abbasi Türk komutanı Boğa el-Kebîr, Van ve çevresini ele geçirerek bölgeyi yeniden Abbasî egemenliğine dahil etmiştir (Yıldız, 1980). 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Van'daki yerel hanedanların, bölgedeki büyük güçlere vasal niteliğinde bağlı olarak siyasi varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu bağlamda 885 yılında Bagratuni Hanedanı'ndan Aşot, Bizans'a tabi bir Ermenistan kralı olarak tanınmış; Vaspurakan prensleri de aynı siyasî çerçeve içinde Bizans'a bağlılıklarını bildirmişlerdir.

10. yüzyıl, bölgenin kültürel ve mimari açıdan çeşitlendiği bir dönem olmuş; Vaspurakan Kralı Gagik I, başkent Vastan'ı tahkim ettirmiş ve Akdamar Adası'nda Surp Haç Kilisesi'ni inşa ettirmiştir (Göyünç, 1986; Andreasyan, 1966). 9. yüzyıl sonlarından 10. yüzyıl sonlarına kadar Van, dönem dönem Sacid Hanedanı, Vaspurakan Ermeni Prensliği, Mervaniler ve Bizans arasında el değiştirmiştir. 1021 yılında Bizans'ın bölgeyi kontrol altına almasıyla yaklaşık 40 bin Ermeni ailesi Sivas ve Kayseri yörelerine göç etmiştir (Göyünç, 1986; Sevim, 1986). 11. yüzyıla gelindiğinde Bizans, Van ve çevresinde tam hâkimiyet sağlamış; böylece Ermeni ve Gürcü prensliklerinin bölgedeki vasallık niteliği ortadan kalkmıştır. Ancak Bizans hâkimiyeti uzun soluklu olmamış; 1018 yılında Çağrı Bey'in Anadolu akınları, bölgede ileride tesis edilecek Türk egemenliğinin ilk işaretlerini oluşturmuştur (Sevim, 1986).

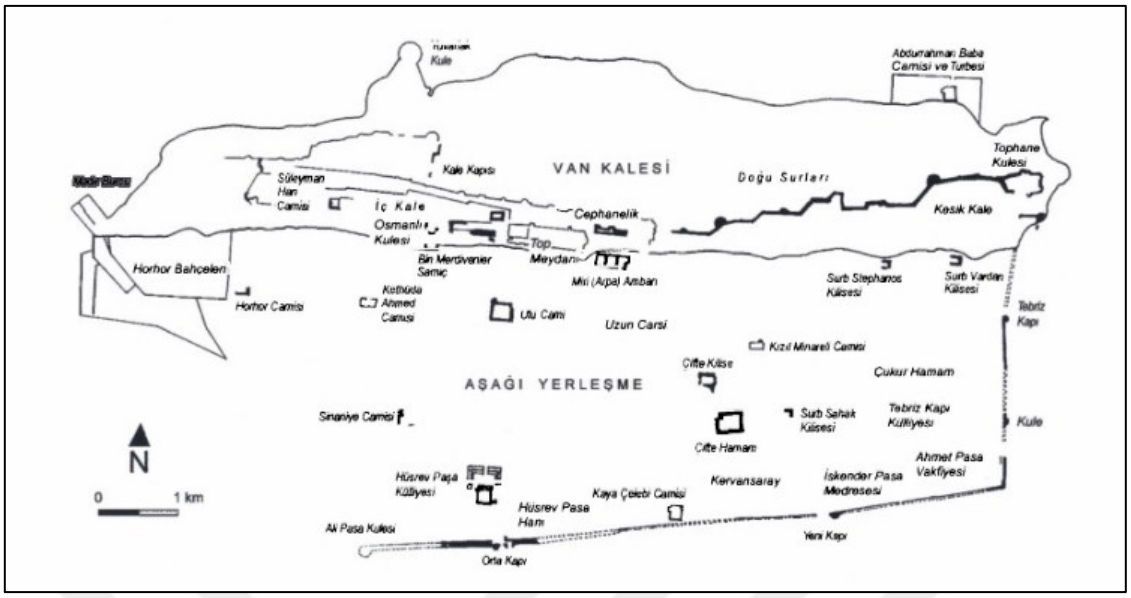
4.1.2 Türk Hâkimiyeti Dönemi Van Kenti

Çağrı Bey'in bölgeye yönelik ilk akınlarının ardından, 1042–1043 yıllarında Ebulheyca Hezbânî idaresindeki Urmiye Türkmenlerinin Van Gölü Havzası'na düzenlediği akınlarda, Bizans kumandanı Haçik'in kuvvetleri mağlup edilmiştir; bu çatışmalarda Haçik'in ölümü, bölgedeki güç dengesinde önemli bir kırılma yaratmıştır (Sevim, 1986). Takip eden dönemde Sultan Tuğrul'un komutanları ve daha sonra bizzat sultanın katıldığı seferler sonucunda 1054'te Bargiri (Muradiye) ve Erciş, 1064'te ise Van Kalesi Melikşah tarafından fethedilmiş; fethedilen sahaların yönetimi sefere katılan mahalli vasal emirlerin yetkisine bırakılmıştır. Bu çerçevede Van Gölü çevresi Nahcivan emiri Sakaroğlu Ebû Dülef'in idaresine tevdi edilmiştir (Sevim, 1986; Runciman, 1989).

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'daki siyasal dönüşüm hızlanmış; Türk hâkimiyeti bölge genelinde pekişmiştir. Bu süreçte Selçuklu merkezinin doğu siyasetinde

önemli bir dönüm noktası olarak Sultan Muhammed Tapar'ın 1100'de Ahlat ve yöresini Sökmen'e vermesiyle ortaya çıkan Sökmenli/Ahlatşahlar beylik yapısı, Malazgirt çevresinden Van'a kadar uzanan bir hâkimiyet alanı oluşturmuştur (Turan, 1980; Ögel vd., 1986). Ahlatşahlar dönemi Van'ın iskân tarihinde kritik bir evreyi temsil eder; özellikle II. Sökmen döneminde (1128–1185) iç kalenin eteklerinde gerçekleştirilen yapımlarla (ör. Ulu Cami) kalenin eteklerinde başlayan şehirleşmenin ilk aşamaları gözlemlenmektedir (Kılıç, 1997a).

13. yüzyılın ilk yarısında Celaleddin Harzemşah'ın bölgeye yönelik faaliyetleri ve Moğol akınları kent ve kalelerde geniş tahribatlara sebep olmuş; bunun üzerine Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd, bölgenin yeniden düzenlenmesi amacıyla Kemaleddin Kâmiyar'ı bölgeye görevlendirmiş ve tahrir, imar-tadilat çalışmalarına başlanmıştır. Bu tedbirler sonucunda Van, yavaş yavaş kalenin eteklerinde yeniden iskân bulmaya başlamış; bununla birlikte dönem boyunca Van'ın daha çok "kale" hüviyetinde kaldığı, Vastan'ın (Gevaş) ise daha gelişkin bir şehir olarak tanımlandığı kaynaklarla dile getirilmektedir (Turan, 1988; Göyünç, 1986). 13.–14. yüzyıllarda İlhanlı siyaseti, sahadaki yerel beylerin güç dengelerini karmaşıklaştırmış; İlhanlı idaresi altındaki Ahlat merkezli eyalet yapılanması Van'ın idarî konumunu Ahlat'a bağlamıştır. İlhanlı dönemi iç çekişmeleri Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi güç merkezlerinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamış, 14. yüzyılın son çeyreğinde Karakoyunlu egemenliği bölgeyi denetlemeye başlamıştır (Sümer, 1984; Ögel, 1986). Karakoyunlu ve sonrasında Akkoyunlu hâkimiyeti, Van'ın yerel siyasetinde aşiret temelli yapıların ve hanedanların belirleyici rolünü sürdürmesine neden olmuştur; bu dönemde İzzeddin Şir hanedanı gibi yerel aktörlerin kaleyi ve çevresini elinde tutması sık görülen bir durum olmuştur (Göyünç, 1986). Van, kalenin eteklerinde yeniden iskân edilmeye başlanmış (Şekil 4.2); yerleşmenin, iç kale ile onun güneyinde gelişen aşağı yerleşme alanı arasında kademeli bir mekânsal örgütlenme gösterdiği anlaşılmaktadır (Uluçam, 2000; Çantay 2002; Kılıç 2006).

Şekil 4.2 Van Kalesi ve aşağı yerleşmede yer alan Ortaçağ yapıları

Timur'un 1387'de bölgeye gelişi ve sonraki siyasi mücadeleler, Melik İzzeddin Şir ile Karakoyunlu aktörler arasındaki değişen bağlılık ilişkilerini derinleştirmiştir. 1400'lerin başında Kara Yusuf'un yeniden güçlenmesi, Melik İzzeddin Şir'in konumunu etkilemiş; daha sonra Uzun Hasan'ın bölge politikaları ve Akkoyunlu dönemi bölgedeki yeni siyasi düzeni kurmuştur. Akkoyunlu döneminde iç-dış çekişmeler; düzenli, kalıcı imar faaliyetlerinin sınırlı kalmasına yol açmışsa da bazı dini ve eğitim kurumlarının inşasıyla (ör. Bicaniye Medresesi) kentin sosyal yapısında izler bırakılmıştır (Sümer, 1984; Göyünç, 1986). 16. yüzyıl başlarında Safevîlerin yükselişi Doğu Anadolu'nun siyasi haritasını yeniden şekillendirmiş; Şah İsmail'in bölgeye yönelik yayılmacı siyaseti, 1500–1514 yılları arasında geniş bir alanı etkileyen bir güç yarışına sebep olmuştur. Safevî otoritesinin artışı, bölgedeki yerel beylerin pozisyonlarını değiştirmiş ve Osmanlı–Safevî rekabetine zemin hazırlamıştır. Bu rekabet, Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi ile Osmanlıların Safevî ilerleyişini durdurması ve bölgedeki siyasi dengelerin Osmanlı lehine daha belirgin hâle gelmesiyle yeni bir aşamaya girmiştir (Talay, 1988; Biçer, 2014).

Çaldıran sonrası dönemde Osmanlı idaresi birçok kale ve şehri denetimi altına almış; Van ise kısa süre daha Osmanlı idaresine doğrudan dâhil olmasa da bölgedeki yerel beylerin Osmanlı devletiyle ilişki kurma eğilimi artmıştır. Osmanlı merkezinin bölgesel düzenlemelerinde İdris-i Bitlisî gibi aktörlerin önerileri idârî uygulamalara yansımış;

sancak ve beylik ilişkileri yeni Osmanlı düzenlemeleriyle şekillendirilmiştir. 16. yüzyıl boyunca Safevî–Osmanlı rekabeti, Van özelinde naip atamaları, muhasaralar ve dönemsel el değiştirmelerle kendini göstermiştir; örneğin 1534–1536 yılları arasında Van Kalesi'nin Osmanlı ve Safevî güçleri arasında el değiştirme girişimleri kaynaklarda yer almaktadır (Peçevî vd.; 1997b).

11. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Van, askeri fetihler ve bölgesel hâkimiyet mücadeleleri ekseninde kademeli bir dönüşüm geçirmiştir. Kent, başlangıçta kale merkezli bir yerleşim iken, zamanla eteklere yayılan kentsel bir dokuyla genişlemiş; Osmanlı–Safevî çekişmeleri sonucunda Osmanlı idari ve askerî mekanizmalarına dâhil edilmiştir. Bu uzun süreç, Van'ın kentsel yapısı, yönetimsel konumu ve sivil mimari mirası üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.

4.1.3 Osmanlı Dönemi Van Kenti

Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi (1533–1534) sırasında Van Ovası'na ulaşmasının ardından, Ulama Paşa, Piri Paşa ve Sadrazam Rüstem Paşa 70 beylerbeyiyle birlikte Van Kalesi'nin fethiyle görevlendirilmiştir. İlk kuşatmanın sonuçsuz kalmasının ardından Kanuni'nin emriyle Rüstem Paşa tarafından gerçekleştirilen ikinci kuşatma neticesinde şehir 25 Ağustos 1548 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Fethin hemen sonrasında yaklaşık kırk gün boyunca yoğun bir imar faaliyeti yürütülerek şehrin idari ve askeri altyapısı yeniden düzenlenmiştir. Eski Van Şehri'nde günümüze ulaşan yapı kalıntıları, kentsel dokunun özellikle Ortaçağ'da ve Selçuklu döneminde biçimlenmeye başladığını ortaya koymaktadır. Şehrin 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Van, "Van Eyaleti" adıyla bölgenin başlıca idari merkezi hâline gelmiş; bu süreçte kent, surlarla çevrili yedi mahalleden oluşan korunaklı bir yerleşim niteliği kazanmıştır (Top, 2010).

Kentin mimarisine ilişkin daha somut veriler, Osmanlı döneminden itibaren ortaya çıkmaktadır. Özellikle Van'ın 1548'de kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve eyalet statüsü kazanmasıyla (Mercan, 2010) şehirdeki mimari faaliyetler belirgin biçimde artmıştır. Bu dönemin en önemli yapılar topluluğu Hüsrev Paşa Külliyesi'dir. Cami, medrese, imaret, sıbyan mektebi, hamam, han, türbe ve çeşmeden oluşan külliye, kentin çehresine yeni bir görünüm kazandırmış olmalıdır. Bu yapılardan cami, medrese, imaret, han, türbe ve çeşme, kentin batı bölümünde ve güney iç surlarına yakın bir alanda

konumlandırılmıştır. Şehir surlarının ve kapılarının büyük ölçüde yenilenmesi de yine bu döneme rastlamaktadır (doA. 14-1525. h.04.01.979). Ayrıca 17. yüzyıla ait kent minyatürü, dönemin yerleşim düzeni ile sur ve kapılarının konumunu göstermesi bakımından önemli bir görsel kaynaktır. Van'ın kentsel dokusuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. Minyatürlerde, şehir iç ve dış surlarla birbirine bağlanan üç ana kapıya sahip olarak tasvir edilmekte; surlar dairesel ve dörtgen burçlarla güçlendirilmiştir. Aynı minyatürlerde günümüze ulaşan Ulu Cami, Kızıl Minareli Cami, Hüsrev Paşa Cami ve Kaya Çelebi Cami'nin yanı sıra Horhor Bahçesi ve sarnıçlar da yer almaktadır. Bu tasvirler, Van'ın 17. yüzyılda surlar içine sıkışmış, yoğun ve planlı bir yerleşim düzenine sahip olduğunu göstermektedir.

Eski Van Şehri surlarının ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmese de bazı tarihi kaynaklarda ilk olarak Akkoyunlular döneminde yörede "bat" adı verilen toprak malzemeden yapıldığı ifade edilmektedir (Öztürk, 2004). Ancak bu bilgiyi doğrulayan doğrudan bir tarihî belgeye rastlanmamıştır. Aynı dönemde Van'ı ziyaret eden Evliya Çelebi de minyatürde (Şekil 4.3) yer alan tasvirlerle büyük ölçüde uyumlu bilgiler aktarmaktadır. Surların Taceddin Şah tarafından yaptırıldığını ve alçak seviyede olmasına rağmen oldukça sağlam bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir (Gül, 2020). Buna ek olarak Evliya Çelebi, şehri çevreleyen toplam 70 kulenin bulunduğunu aktarmaktadır. Sur duvarlarının oldukça sağlam olduğunu, yontma taştan inşa edildiğini ancak yüksekliğinin nispeten düşük kaldığını ifade eder. Ayrıca sur duvarlarının kalınlıklarının yer yer farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır (Konyar, 2018).

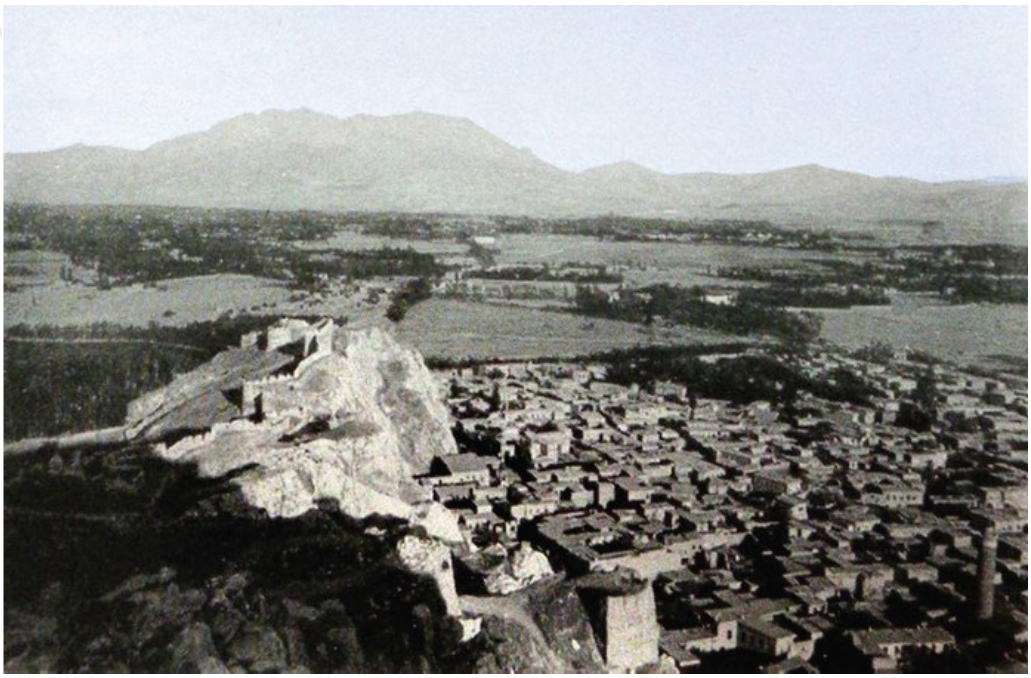
Şekil 4.3 17. yüzyıla ait Kala-i Seng-i Van başlıklı eski Van minyatürü (TSM e. 9487 no'lu defter)

Van şehri, göle yaklaşık iki kilometre mesafede, kale eteğinde konumlanan bir yerleşim alanı olarak şekillenmiştir. Eski şehir, yönetim, ekonomik faaliyetler ve dinî yaşamın odak noktası olarak kabul edilen planlı bir merkez niteliği taşımaktadır. Yerleşim, çift katmanlı sur yapısı ile çevrilmiş olup, yüksek bir noktadan bakıldığında düzensiz dikdörtgen formunda bir kentsel doku sergilemektedir. Eski şehirde, birbirine bitişik çok sayıda toprak evin yanı sıra, geçmiş dönemlere ait taş veya kerpiç yapılar da yer almaktadır. Sokaklar dar ve taş döşelidir.

Surlarla çevrili kentin dört ana kapısı bulunmaktadır. Doğu yönündeki Tebrizkapı, zamanla gelişen ve büyüyen Bahçeler mevkiine açılan ana çıkış kapısıdır. Batıdaki İskelekapı ise Van'ın liman bölgesine erişim sağlamaktadır. Güneyde ise Orta Kapı ve Saray Kapısı yer almaktadır.

Van kentinde toplam on mahalle bulunduğu, bunlardan üçünün Ermeni nüfus tarafından meskûn olduğu belirtilmektedir. Paşa, Horhor, Ulu Cami, Soluk, İskele (Yalı), Orta Kapı ve Tebriz Kapı mahalleleri kentin başlıca yerleşim birimleri arasında yer almaktadır (Baş ve Bekmez, 2023). Ermenilerin, Müslüman mahalleleriyle iç içe bir yerleşim düzeni içinde bulunmalarına karşın kendi mahalle bütünlüklerini korumaları, kentin çok etnikli ve çok kültürlü yerleşim karakterini yansıtmaktadır. Bu dönemde

Müslümanlar ile gayrimüslim toplulukların yerleşimleri çoğunlukla dini ve kültürel aidiyetler doğrultusunda biçimlenmiş olmakla birlikte, mahallelerin mekânsal olarak birbirine yakın konumlandığı ve zaman zaman iç içe geçtiği görülmektedir. Eski Van yerleşim dokusunun Tebriz Kapı yönü ve doğu kesimiyle birlikte algılanmasına imkân veren tarihî görünüm Şekil 4.4'te sunulmaktadır. Bu durum, aynı zamanda mahalleler arası sosyal ve ekonomik ilişkilerin sürekliliğine işaret etmektedir (Kılıç, 2021a). Fransız arkeolog ve gezgin Charles Texier'in planında (Şekil 4.5) Eski Van kentinin sur hattını, ana ulaşım akslarını (Şekil 4.6) ve yerleşim bölgelerini Türk, Ermeni ve Kürt mahallelerinden oluşan yerleşim bölgeleri görülmektedir

Şekil 4.4 Eski Van kaleden Tebriz kapı ve doğuya bakış 20. yüzyıl başı (V. Pietschmann-durch)

Şekil 4.5 Eski Van şehri surları ve ana yollarını gösteren plan (Texier, 1842)

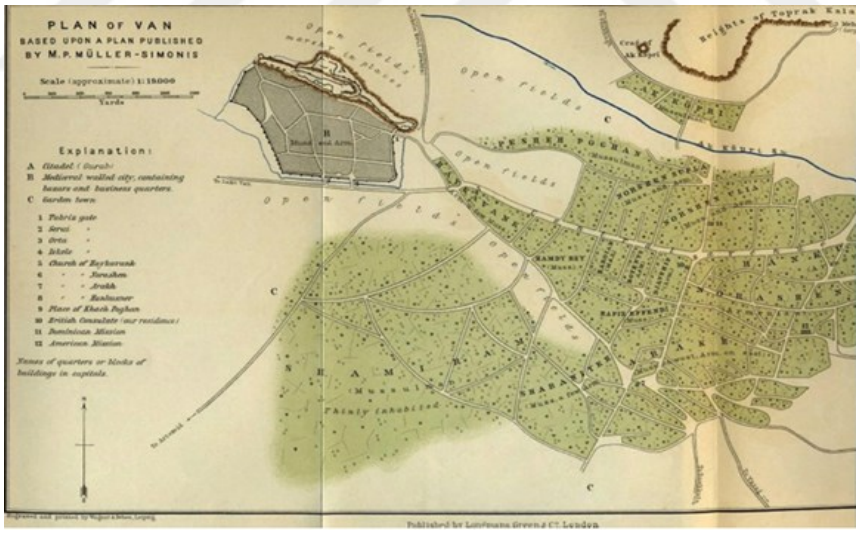

Şekil 4.6 19. yüzyıl sonlarında Eski Van sokaklarından birinin görünümü (Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Van'ın idari statüsü, devletin uyguladığı değişikliklere bağlı olarak farklı dönemlerde değişiklik göstermiştir. Fetihten 1831 yılına kadar eyalet statüsünü koruyan şehir, 1846–1847'de Erzurum'a bağlı bir liva, 1867'de Erzurum'a bağlı bir sancak ve 1880'de tekrar vilayet hâline getirilmiştir (Mercan, 2010). Devlet arşivlerinde yer alan belgeler incelendiğinde, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca Van'da mimari alanda belirgin bir hareketlenmenin yaşandığı görülmektedir. Osmanlı

Devleti'nde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte değişime uğrayan idari, adli ve askeri yapılar, tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Van'da da etkilerini göstermiştir. Buna ek olarak, azınlıklar arasında artan gerilim ve yaklaşan I. Dünya Savaşı, şehirde yürütülen imar faaliyetlerinin yönünü ve önceliklerini belirlemiştir. Özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başına ait Van ile ilgili yazışmalar da bu durumu teyit etmektedir. (Baş ve Bekmez, 2004).

Osmanlı döneminin sonlarına doğru, kentin nüfus yoğunluğu sur içinde devam etmekle birlikte, surların dışında gelişen ikinci bir yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Aykesdan (Bağlar) Mahallesi olarak adlandırılan bu alan, eski şehir surlarına yaklaşık iki kilometre mesafede konumlanmıştır (Şekil 4.7). Söz konusu yerleşimde Ermeniler Aykesdan, Müslümanlar ise Bahçeler olarak adlandırılmıştır. Alan, geniş ve yeşil çayırlarla kaplı bir coğrafyada yer almaktadır. Van şehri ile bu bahçelerin toplam uzunluğu yaklaşık 3000 m, genişliği ise 900 m olarak belirlenmiş olup, Van Kalesi ve çevresindeki sur yapıları, bu alanın yaklaşık 600 m uzunluğunda ve 800 m genişliğinde bir bölümünü kaplamaktadır (Mangaltepe, 2005; Vansesi Gazetesi, 2016).

Şekil 4.7 Eski Van ve Bahçeler mevkii planı (Lynch, 1901)

1897 tarihli bir salname, dönemin sosyo-ekonomik ve sınıfsal yapısının Van'daki yerleşim biçimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Kent yayılımını etkileyen başlıca faktörler arasında iklim, güvenlik, ulaşım ve ekonomik farklılıklar yer almaktadır. Yeni yerleşim alanları, yalnızca yaşam koşullarına bağlı ihtiyaçlardan kaynaklanmamış, aynı zamanda üst sınıfın talepleri doğrultusunda şekillenmiştir. Özellikle Şarniramaltı,

Sıhke Caddesi ve Erek bölgeleri, kale dışındaki gelişen yerleşim alanları olarak öne çıkmaktadır; Sıhke Caddesi'nde Müslümanlar sağ, Ermeniler sol tarafta konumlanmıştır. Kale içindeki sınırlı yeşil alanlar, nüfus yoğunluğu ve olumsuz iklim koşulları, üst sınıfı yaz aylarında yeni konaklama alanları aramaya yöneltmiştir. Ayrıca, Sıhke Caddesi'nin İran ve Bitlis yollarına bağlantısı, şehrin mekânsal gelişiminde belirleyici bir unsur olmuştur (Hakan, 2023; Mangaltepe, 2005).

19. yüzyılın sonlarında yaşanan isyanlar, Van'daki kentsel yapıyı derinden etkilemiş ve şehirde ciddi bir yıkıma yol açmıştır. Osmanlı döneminde Van, sosyal ve ekonomik açıdan belirli bir canlılığa sahip olup kendine özgü bir dinamizm göstermekteyken, toplumsal çatışmalar bu dengeleri önemli ölçüde bozmuştur. Ermeni isyanları ve sonrasındaki gelişmeler hem şehirdeki fiziksel mekânları hem de halkın günlük yaşamını derinden sarsmış; camiler, medreseler, hanlar gibi Osmanlı mirasının simge yapılarına ciddi zararlar verilmiştir. Bu süreç, Van'ı ve bölgede yaşayan toplulukları farklı kimlikler ve kültürel kodlarla yeniden şekillendiren kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir (Ağaoğlu, 2007).

20. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Dünya Savaşı sırasında Van şehri, Ermeni ve Rus kuvvetlerinin saldırıları sonucunda ciddi bir tahribata uğramış ve birçok yapı tamamen yok olmuştur. Savaşın ardından, mevcut evleri kullanılamaz hâle gelen halk ve muhacirler için eski şehirde barınma olanakları büyük ölçüde sınırlanmıştır. Bu durum, nüfusu gölden yaklaşık 7–8 kilometre uzaklıkta yer alan, nispeten az tahrip edilmiş bağ ve bahçelik alanlara yönelmeye ve buralarda yeni yerleşim alanları oluşturmaya zorlamıştır. 1918'de Van'ın kurtuluşundan sonra Eski Van Şehri içinde kısmen ayakta kalma mücadelesi veren anıtsal mimari yapılar bakımsızlık, ilgisizlikten ve doğanın acımasız olumsuz etkisine maruz kalarak her gün biraz daha zemine yaklaşarak kaybolmaktadır. Ayakta kalabilenler de ancak eski bilgi ve belgeler yardımıyla tanınabilmektedir (Öztürk, 2004).

Van, 1918 yılında yeniden Türk hâkimiyetine geçtiğinde, şehre dönen Vali Cevdet Bey, Rus ordusunun çekilmesi ve bölgeden ayrılan Ermenilerin bıraktığı yıkımın boyutlarına tanıklık etmiştir. Rus ve Ermeni işgali döneminde şehirde ciddi tahribat yaşanmış; eski Van şehri büyük ölçüde terk edilmiş, çevre köyler de bu süreçten etkilenmiştir. İşgal ve isyanların izleri, şehirde her köşe başında görünür durumdaydı. Dönemin yetkilileri, halkın eski şehirlerini neredeyse tanıyamayacak hâle geldiğini,

yapılarının enkaza döndüğünü ve yaşam alanlarının ciddi ölçüde yok olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca bakımsızlık nedeniyle su arklarının bozulduğu, derelerin taşarak çevrenin bataklık hâline geldiği belirtilmiştir. Bu yıkım, Van'ın yeniden planlanmasını zorunlu kılmıştır. Yeni şehir, eski yerleşim alanının üstünde ve daha sağlıklı bir ortamda inşa edilmiş; bahçeler arasına yerleştirilen yeni yerleşim alanları, güvenli ve sağlıklı bir yaşam için tercih edilmiştir. Bu doğrultuda vilayet merkezi de eski şehirden yeni şehre taşınmıştır. Yapılan yeniden yapılanma, Van'ın geleceği için bir umut ışığı olmuş ve bölgenin imarına yönelik önemli adımlar atılmıştır (Çiftçi, 2022; Tekin, 2023).

4.1.4 Cumhuriyet Sonrası Van Kenti

1923 yılında, ulusal düzeyde gerçekleşen köklü değişimlerin etkileri ülkenin birçok yerinde hissedildiği gibi Van şehrinde de belirgin olmuştur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden çıkan Van, önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Savaşın bıraktığı tahribat, özellikle altyapı, yerleşim alanları ve nüfus yapısı üzerinde ciddi değişikliklere yol açmıştır. Ancak Cumhuriyet dönemi ile birlikte bu tahribatın izleri zamanla giderilmeye başlanmış, toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşam yeniden şekillenmiş ve imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Yenilikçi Cumhuriyet politikaları, Van'ın ekonomik ve kültürel gelişimine de yansımış; yeni eğitim kurumlarının açılması, sanayi ve ticaretin canlanması kentin modernleşme sürecini desteklemiştir (Şahin, 2015).

Kentin büyük ölçüde yıkılması, nüfusun da ciddi biçimde azalmasına yol açmıştır. 1935 yılında İsmet İnönü'nün Van ziyareti sonrasında Ankara'ya sunduğu raporlarda, Van'ın gelecekteki stratejik konumuna rağmen, mali ve teknik yetersizlikler nedeniyle şehir planlamasının gerçekleştirilemediği, bu durumun hem halk hem de kamu kurumları açısından tereddüt yarattığı belirtilmiştir. Savaş sonrası geri dönen halkın eski yerleşim alanlarına yönelmesi, şehirde taşınma ve yerleşim konusunda karmaşa doğurmuştur (Kardaş, 2022b). 1935 nüfus sayımına göre Van merkez nüfusu 9.402, genel nüfus ise 142.672'dir. Cumhuriyet döneminin ilk iki nüfus sayımında merkez nüfusunun 10.000'in altında kalması, şehrin üretim kapasitesini ve ekonomik faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir (Kardaş, 2022a; Kardaş 2022b; Tekin, 2023). Cumhuriyet dönemine girildiğinde Van, eski şehirdeki ticaret merkezini kaybetmiş; yeni yerleşim alanında

yalnızca birkaç dükkândan oluşan sınırlı bir çarşı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın TBMM'de yaptığı konuşmada Van'ın en büyük sorununun nüfus eksikliği olduğu vurgulanmış ve nüfusun artırılmasının kalkınmanın ön şartı olduğu ifade edilmiştir.

Nüfus politikaları doğrultusunda, çeşitli bölgelerden getirilen muhacirler Van'a yerleştirilmiştir. 1932'de İran'dan gelen yaklaşık 300 muhacir İskele Köyü'ne yerleştirilmiş; ayrıca 1918 sonrası Urmiye, Hoy, Selmas ve Makü çevresinden gelen yaklaşık 5.000 kişi Van merkez ile çevre köylere iskân edilmiştir. Ahıska, Kırım ve Bulgaristan göçmenleri ile Bruki ve Küresinî toplulukları da kentin farklı bölgelerine yerleştirilmiştir. Şeyh Sait İsyanı sonrası batıya gönderilen aşiretlerin yerine ise Karadeniz'den getirilen Türk ailelerin Özalp çevresine yerleştirildiği belirtilmiştir (Yücabaş, 2019; Kardaş, 2022a). Mültecilerin yerleştirilmesi sürecinde arazi tahsisi önemli sorunlara yol açmış, yerleşik halk ile göçmenler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve bu durum kentin hem fiziksel hem de toplumsal dokusunu etkilemiştir (Bozkurt ve Koçlar, 2021).

Ulaşım altyapısı da Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentin mekânsal gelişiminde belirleyici olmuştur. 1930'lardan itibaren yol, köprü ve su altyapısına yönelik çalışmalar hız kazanmış; 1936'da Van'ın diğer bölgelerle bağlantısı için Karaköse–Erciş ve Van–İskele güzergâhları belirlenmiştir. 1945'e kadar Van'da toplam 828 km karayolu yapılmış, birçok köprü ve menfez inşa edilmiştir (Doğanay, 2021). Kent içi ulaşımda ise 1930'larda İskele Caddesi, 1940'larda ise günümüzdeki Cumhuriyet Caddesi açılarak kentin yeni idari ve ticari merkezi oluşturulmuştur (Kali, 2017).

Cumhuriyet döneminde ülkenin genel kalkınma politikalarına paralel olarak Van'da bayındırlık, ekonomik ve sosyal alanlarda çeşitli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Ancak 1941–1946 yılları arasındaki depremler ile 1962 ve 1976 depremleri, şehirdeki kamu yapıları ve yerleşim alanlarında ciddi hasara yol açarak gelişim sürecini olumsuz etkilemiştir (Kardaş, 2022b). 1946'da meydana gelen deprem, Van'daki konutların yüzde 60'ından fazlasının hasar görmesine yol açmış ve şehirde ciddi bir yıkım yaratmıştır. Kısa aralıklarla yaşanan bu afetler, halk arasında derin bir belirsizlik ortamı oluşturmuş; birçok kişi güvenlik endişesi nedeniyle evlerini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç hareketi, Van'ın nüfusunun belirgin biçimde azalmasına neden olmuş ve kentin sosyo-ekonomik yapısını uzun süre etkileyen önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur.

Depremler, sadece fiziksel dokuyu değil, aynı zamanda şehrin demografik yapısını da köklü biçimde dönüştürmüştür (Kardaş, 2022a).

Cumhuriyet döneminde Van'ın içme suyu sorunu büyük ölçüde çözülmüş, tarımsal üretimi desteklemek amacıyla sulama faaliyetleri öncelik kazanmıştır. Şehir, 1960 yılına kadar sanayi tesislerinden yoksun kalmış ve bu alanda belirgin bir gelişme gösterememiştir. Ancak 1960 sonrasında kıyının her iki yakasında karayollarının, demiryollarının, feribot seferlerinin ve hava ulaşımının hizmete açılması, kentin ekonomik ve mekânsal gelişimini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu süreçte kamu yatırımları ile çok ortaklı şirket ve kooperatif girişimleri, Van'ın kalkınmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir (Kardaş, 2022a).

1980'lerin sonlarında Van'da tek katlı konutların yoğunlaştığı bir yerleşim modeli ortaya çıkmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren yapı kooperatiflerinin kurulmasıyla hızlı bir yapılaşma süreci başlamış ve bu süreç, yerleşim alanlarının hızla genişlemesine neden olmuştur. Kent merkezindeki bu hızlı büyüme, yeşil alanların azalmasına ve bazı alanların tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır. Özellikle eski yerleşim bölgelerinde, kentsel kimlik açısından önemli olan geniş bahçeli konutlar ve yeşil dokular korunamamış; mevcut yeşil alanların hem miktarı hem de kent içindeki dağılımı, gereksinimleri karşılayamaz duruma gelmiştir (Van Büyükşehir Belediyesi, 2023a).

Siyasi değişimlerin etkisiyle gerçekleşen göçler sonucunda şehir büyük ölçüde boşalmış ve Van'ın 1910'lardaki nüfus seviyesine yeniden ulaşması ancak 1970'li yıllarda mümkün olmuştur. Kentin yeni yerleşim alanlarının oluşmasında ve plansız yayılma sürecindeki ikinci büyük kırılma ise 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun göç hareketidir. Türkiye'de iç göçler genellikle doğu ve iç bölgelerden batıya doğru gerçekleşirken; terör, şiddet, kan davaları ve köy boşaltmaları gibi güvenlik temelli nedenler, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu süreci belirleyici hâle getirmiştir. Ekonomik olarak yayla yasaklarının hayvancılığı olumsuz etkilemesi ve geçim sıkıntıları; sosyokültürel olarak ise daha iyi eğitim, sağlık ve yaşam koşullarına ulaşma isteği göçü hızlandırmıştır. 1980'lerden itibaren bölgedeki güvenlik sorunlarının artmasıyla birlikte, 1986–1996 yılları arasında özellikle Hakkâri, Şırnak, Siirt ve Bitlis gibi illerde yaşanan köy boşaltmaları sonucunda on binlerce kişi güvenli bir yaşam arayışıyla Van'a yerleşmiştir (Deniz, 2009; Tümtaş ve Ergün, 2014).

Van'ın nüfusu 1985 yılında 110.653 iken 1990'da 155.623'e yükselmiş ve bu durum %40.6'lık kayda değer bir artışa işaret etmiştir. 2000 yılına gelindiğinde nüfus 284.464'e ulaşarak %82.8 oranında büyük bir sıçrama göstermiş, 2007'de ise 331.986 kişiye yükselerek %16.7'lik ek bir artış kaydedilmiştir. Bu hızlı nüfus artışı, kentte yoğunlaşmayı beraberinde getirmiş; altyapı, konut, ulaşım ve çevre sorunlarını derinleştirerek plansız kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Göçün fiziki izdüşümü olan gecekondulaşma, bu dönemde hem doğu hem de batı kentlerinde olduğu gibi Van'da da belirgin bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Deniz, 2009; Göksoy, 2017).

2000'li yıllardan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde güvenlik koşullarının görece iyileşmesiyle birlikte, köy boşaltmaları, yayla yasakları ve özel askerî bölge uygulamaları önemli ölçüde azalmıştır. 2011 yılında 23 Ekim ve 9 Kasım tarihlerinde Van ve Erciş'te meydana gelen depremler hem can kaybına hem de mal kaybına yol açmış ve bölgedeki kısa süreli göçleri tetiklemiştir. Depremin ardından halk, güvenlik ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için bölgeyi terk etmiş; bazıları geri dönmüş, bazıları ise kalıcı olarak başka alanlara yerleşmiştir. Bu durum, kentin demografik yapısını değiştirmiş, uzun süreli nüfus hareketliliğine ve kentin makroformunda kalıcı etkilere yol açmıştır (Alaeddinoğlu vd., 2016). 2011 depremlerinin ardından Van'da kent çeperlerinde jeolojik açıdan uygun alanlar belirlenerek Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından kalıcı konut projeleri hayata geçirilmiştir. Van Merkez, Erciş ve Edremit ilçelerinde toplam beş farklı alanda kalıcı konutlar inşa edilmiştir: Merkezde 12.384, Erciş'te 4.880 ve köy tipi 225 konut olmak üzere toplam 17.489 konut yapılmış; ayrıca 309 sosyal donatı alanı tasarlanmıştır. Konutların inşasında öncelikle jeolojik ve jeoteknik etütler gerçekleştirilmiş, ardından hızlı bir şekilde yapılaşma süreci başlamıştır. İlçelere göre dağılımda, Edremit'te 5.664, Kalecik'te 2.458, Akköprü'de 528, Bostaniçi'nde 1.088 ve Kevenli'de 480 konut inşa edilmiş; Erciş'te ise iki ayrı bölgede toplam 4.880 konut tamamlanmıştır (Giyik, 2016). 2014 yılından itibaren Van'ın güney yönünde, özellikle Edremit ilçesi istikametinde gözlenen kentsel gelişim, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerle paralellik göstermiştir. Kentin güneyine doğru yayılan bu gelişme, orta gelirli kesimlerin merkezde yoğunlaşması ve daha yüksek gelir gruplarının kent çeperlerine kayması şeklinde bir mekânsal ve sosyal yeniden yapılanmayı yansıtmıştır. Bu süreç, yalnızca fiziksel mekânları değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik ayrımları da güçlendirmiştir. Edremit gibi büyüyen yerleşimlerdeki bu

dönüşümler, bölgenin demografik yapısı ile sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında belirgin değişikliklere yol açmıştır (Bayram, 2025).

4.2 Dünyada ve Türkiye'de Koruma Yaklaşımları

Koruma, genel anlamda sahiplenme ve sorumluluk alma eylemini içeren bir kavramdır. Kültürel miras bağlamında ele alındığında ise koruma; toplumların tarihsel süreç içerisinde ürettikleri maddi ve manevi değerlerin, insan faaliyetleri ve doğal etkenler sonucunda uğrayabileceği tahribatlara karşı korunmasını ve bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan bütüncül bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda koruma, insanlığın tarih boyunca ortaya koyduğu taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tamamını kapsayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Çetin, 2022).

Koruma, tarih boyunca kentlerde oluşturulmuş tüm maddi ve manevi kültürel mirasın yaşatılması, günümüz yaşamıyla ilişkilendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması sürecidir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda koruma; taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları için "muhafaza, bakım, onarım, restorasyon ve fonksiyon değiştirme işlemleri", taşınır kültür varlıkları için ise "muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon" olarak tanımlanmaktadır. Kent bilimi açısından koruma kavramı, "kentlerin belirli kesimlerindeki bilimsel ve mimari değeri yüksek yapıların, anıtların ve doğal güzelliklerin, gelecek kuşakların da yararlanabilmesi için her türlü yıkıcı ve zararlı eyleme karşı güvence altına alınması" şeklinde açıklanmaktadır (Keleş, 1980).

Koruma olgusunun temelini, korunacak alan üzerindeki politikanın nasıl belirleneceği, neden korunacağı, neyin korunacağı ve kimin için korunacağı soruları oluşturmaktadır. Ahunbay (2019)'ya göre, neden korunacağı sorusunun cevabı, yaşamın ve tarihin sürekliliğine duyulan inanç ile bölgenin tarihsel önemidir. Neyin korunacağı, tarihsel ve kültürel açıdan değer taşıyan tüm varlıkların bütünüdür. Kimin için korunacağı ise o bölgede yaşayan halktır. Bu bağlamda koruma, tarihi ve kültürel açıdan önem taşıyan varlıkların bozulmasını, nitelik kaybını ve tahribatını önlemek; bu değerlerin gelecek kuşaklara bilinçli şekilde aktarılmasını sağlamak amacıyla alınan önlemler bütünüdür (Bektaş, 1992).

Koruma kavramı farklı disiplinlerde çeşitli biçimlerde tanımlansa da, bu tanımlar korumanın çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Türk Dil Kurumu'nda koruma "himaye, muhafaza ve saklama" olarak açıklanmış olup, bu tanım özellikle ülkemizde

korumanın fiziksel koruma ve müdahale karşıtı bir anlayışla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Akademik literatürde ise koruma daha kapsamlı bir çerçevede ele alınmaktadır. Binan (1999), korumayı yeniden üretilemeyen doğal kaynaklar ile insan eliyle oluşturulmuş kültürel değerlerin tümünü kapsayan bir süreç olarak tanımlayarak, korumanın yalnızca fiziksel yapılara değil, doğa–kültür bütünlüğüne işaret ettiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Keleş ve Hamamcı (1998), korumayı; "kentin belirli yerlerindeki bilimsel ve mimari tasarım değeri yüksek ve doğal güzellikteki anıtların, mevcut ve gelecek kuşakların yararına korunması" şeklinde tanımlamaktadır.

Mimarlık ve planlama alanında koruma; tarihi, kültürel ve doğal değerleri barındıran yapıların, alanların ve çevresel unsurların sürdürülebilirliğini sağlama amacına yöneliktir. Bu kapsamda koruma; restorasyon, bakım, yönetim, alan kullanımının planlanması, özgün niteliklerin korunması ve yapıların gelecekteki işlevlerinin belirlenmesi gibi stratejik karar süreçlerini içerir. Koruma yalnızca fiziksel dokuyu değil, kültürel ve toplumsal değerleri de kapsadığından, yerel toplulukların katılımını ve paydaşlar arası iş birliğini gerektiren bütüncül bir yaklaşımdır. Ayrıca koruma, sürdürülebilirlik ilkesiyle doğrudan ilişkilidir; doğal kaynakların etkin kullanımı, enerji verimliliği ve çevresel etkilerin azaltılması, koruma anlayışının temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

Dünya genelinde koruma anlayışının gelişimi, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında hızlanan kentleşme, sanayileşme ve teknolojik dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Bu süreçte geleneksel üretim biçimleri ve yaşam pratikleri büyük ölçüde değişime uğramış; eski tekniklerle üretilmiş yapıların, mekânların ve kültürel değerlerin giderek yok olmaya başlaması, toplumlarda bu mirasın kaybedilmesine yönelik bir farkındalık ve endişe yaratmıştır. Söz konusu farkındalık, geçmişin bir göstergesi olan kültürel değerlerin korunması ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Doğan, 2012).

Türkiye'de koruma anlayışı da benzer biçimde, toplumsal ve mekânsal dönüşüm süreçleriyle paralel olarak gelişmiş; başlangıçta tek yapı ölçeğinde ele alınan koruma yaklaşımı, zaman içerisinde çevre ve alan ölçeğini kapsayan daha bütüncül bir çerçeveye evrilmiştir. Bu doğrultuda koruma, yalnızca fiziksel varlıkların muhafazası değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğin sağlanmasına yönelik planlama ve yönetim süreçlerini de içeren çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir (Madran ve Özgönül, 2005).

4.2.1 Dünyada Koruma Yaklaşımları

Kültürel mirasın korunması, genel anlamıyla toplumların tarihsel süreç içerisinde ürettiği değerlerin insan kaynaklı ya da doğal tehditler karşısında zarar görmesini engellemeyi ve bu değerleri gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlayan sistemli faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda koruma kavramı, hem somut hem de somut olmayan kültürel üretimleri; taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını kapsayan geniş bir alanı ifade eder. Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal yapının ve üretim biçimlerinin hızla değişmesi, geleneksel tekniklerin kaybolmasına yol açmış; toplumların kültürel kimliklerini oluşturan değerlerin yok olma riski, korumaya yönelik bilinçli yaklaşımların gelişmesini zorunlu hâle getirmiştir (Doğan, 2012).

19. yüzyıldan itibaren sanayileşmeye bağlı olarak artan kentleşme, nüfus yoğunluğu, çevre kirliliği ve plansız yapılaşma, özellikle büyük kentlerde kültürel ve çevresel tahribatın görünür hâle gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde koruma anlayışı başlangıçta yalnızca sanat değeri taşıyan anıtsal yapıları hedeflemiş; ancak zamanla kentsel ölçekte bütüncül tarihi çevre korumasına doğru evrilmiştir. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında Britanya'da gerçekleştirilen ilk sistematik envanter çalışmaları, kültürel varlıkların bilimsel yöntemlerle tespit edilmesi konusunda önemli bir adım olmuştur (Delafons, 1997).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası işbirliği düşüncesi ise oldukça yeni bir olgudur. Bu alandaki ilk kapsamlı adım, 1931 yılında Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından düzenlenen Atina Konferansı ile atılmış ve konferans sonunda yayımlanan Atina Tüzüğü, uluslararası koruma yaklaşımının temel ilkelerini ilk kez sistematik şekilde ortaya koymuştur (Uçankuş, 2000; Erder, 1975). Ancak Atina Tüzüğü'nde koruma, ağırlıklı olarak anıtsal nitelikli yapılara odaklanmış; tarihi çevrelerin bütünsel olarak korunması kavramsal düzeyde henüz yeterince gelişmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük yıkım, kültürel mirasın korunması alanında daha kapsamlı ve kurumsal bir yaklaşımın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu süreçte en önemli adım, 1946 yılında UNESCO'nun kurulmasıyla atılmıştır. UNESCO, hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası standartlar oluşturmuş ve ülkeler arasında uyumlu bir koruma politikası çerçevesi geliştirmiştir. Türkiye, 4895 sayılı Kanun ile 1946 yılında UNESCO'ya katılarak bu uluslararası sürece dâhil olmuştur (Doğan, 2012). UNESCO'nun öncülüğünde daha

sonraki yıllarda çeşitli kültürel miras sözleşmeleri hazırlanmış ve geniş bir uluslararası katılımla yürürlüğe girmiştir (Güler, 2012).

Devletlerarası düzenlemelerin zaman zaman yetersiz kalması, koruma alanında uluslararası sivil toplum örgütlerinin oluşmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda ICOMOS, Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA), Europa Nostra ve WATCH gibi kuruluşlar ortaya çıkmış ve kültürel mirasın korunmasında önemli roller üstlenmiştir. Türkiye'de ise Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Türk Tarih Vakfı ve Kültürel Mirası Koruma Derneği (KÜMİD) gibi kuruluşlar ulusal düzeyde koruma çalışmalarına katkı sağlamaktadır (Şahin-Güner, 2006; Uçar, 2014).

1964 yılında düzenlenen İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde kabul edilen Venedik Tüzüğü ise uluslararası koruma anlayışında dönüm noktası niteliğindedir. Venedik Tüzüğü, "tarihi anıt" kavramını genişleterek yalnızca bireysel yapıları değil, aynı zamanda kentsel ve kırsal yerleşmeleri de kapsayan bütüncül bir koruma yaklaşımı benimsemiştir (Jokilehto, 1999; Altınyıldız, 1997). Tüzüğün 6. maddesinde anıtın korunmasının, içinde bulunduğu çevreyi de içerdiği vurgulanmış; kütle, doku ve renk gibi bağlamsal özellikleri bozacak müdahalelerin kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, tarihi çevrelerin yalnızca fiziksel değil, kültürel, sosyal ve görsel bütünlükleriyle korunmasını öngörmektedir. Birçok ülkenin ulusal koruma mevzuatı, Venedik Tüzüğü çerçevesinde yeniden düzenlenmiş ve bu belge uluslararası koruma pratiğinin temel referansı hâline gelmiştir (Ahunbay, 1996).

1960'lı yıllardan itibaren, kentsel alanların korunması ve mevcut dokunun iyileştirilerek rehabilite edilmesi anlayışı gündeme gelmiştir. Bu dönem, "yıkıp yeniden yapma" yaklaşımının yerine, mevcut alanı iyileştirip yaşatmaya dayalı koruma odaklı planlama anlayışına geçiş açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Aynı süreçte hükümet politikalarında da kentsel alanların korunmasına yönelik düzenlemelere yer verilmeye başlanmıştır.

Bu doğrultuda, 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından geliştirilen Çevre Planlama – Çevresel Etki Değerlendirmesi Yasası, Ulusal Çevre Politikası Yasası kapsamında yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile çevre üzerinde etkisi olabilecek tüm plan ve projelerin kapsamlı biçimde değerlendirilmesi zorunlu hale gelmiş; söz konusu

yaklaşım daha sonra Avrupa ülkelerinde çevre koruma alanında kullanılabilecek etkili bir hukuki araç niteliği kazanmıştır (DPT, 2001).

Dünya genelinde gelişen koruma politikalarının önemli örneklerinden biri de, 1962 yılında Fransa'da kabul edilen Malraux Yasasıdır. İnşaat sektöründeki hızlı gelişme ve spekülatif yatırımların kârlılığı, birçok kentte yapı adalarının tamamını kapsayan modern mahalle projelerinin ortaya çıkmasına ve böylece geleneksel dokunun tehdit altına girmesine yol açmıştır. Bu koşullar, "mimari miras niteliği taşıyan kentsel bütün" kavramını gündeme taşımıştır. Dönemin Fransa Kültür Bakanı André Malraux tarafından hazırlanan yasa, tarihi kent dokularının bilinçsiz yapılaşma baskısıyla yok olmasını önlemek amacıyla çıkarılmıştır. Yasanın en önemli özelliği, tarihi dokuda yer alan ancak ekonomik nedenlerle terk edilmiş veya yıpranmış konutların devlet destekli teknik yardım, kredi ve vergi teşvikleri yoluyla onarılarak yeniden kazandırılmasını öngörmesidir. Bunun yanı sıra, geleneksel konutlarda yaşayan malik veya kiracı nüfusun yerinde korunmasını sağlayarak sosyal dokunun parçalanmasını engellemesi bakımından da önemlidir (Okyay, 2001).

1960'lardan itibaren dünyada ekonomik ve siyasal güvenlik sorunları ile çevresel koruma gereksinimleri, önemli uluslararası kurumların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınan bu kurumlar, korunması gereken kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi ve korunmasına yönelik çalışmalarda belirleyici roller üstlenmiş; dünya mirasının korunmasını yönlendiren önemli sözleşmelerin hazırlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu çerçevede, 1969 yılında Anıtlar ve Sitler Komitesi kurulmuş; 1970 yılı ise Avrupa Koruma Yılı olarak ilan edilmiştir (Zeren, 1981). Venedik Tüzüğü'nde kullanılan "anıt" kavramı ise, 1976 yılında terminolojik olarak genişletilmiş ve kültürel geleneklerle ilişkili tüm varlıkları kapsayacak biçimde "kültürel varlık" olarak yeniden tanımlanmıştır (Ahunbay, 1996).

Koruma alanındaki en önemli uluslararası belgelerden biri olan 1972 tarihli Paris Sözleşmesi (Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme), kültürel ve doğal mirasın yalnızca doğal bozulma süreçleri nedeniyle değil, toplumsal ve ekonomik koşullardaki değişimlerin yarattığı tehditler sonucunda giderek artan bir yok olma riski altında olduğunu vurgulamaktadır. Sözleşmede, mirasın herhangi bir parçasının bozulması veya yok olmasının tüm dünya ulusları açısından bir yoksullaşma

anlamına geldiği kabul edilmiştir. Taraf devletler bu kapsamda şu yükümlülükleri üstlenmiştir:

Kültürel ve doğal mirasa toplum yaşamında işlev kazandırmayı ve korumayı amaçlayan politikaların geliştirilmesi,

- Mirasın korunması ve tanıtımı için gerekli kurumsal yapıların oluşturulması,
- Bilimsel-teknik araştırmaların desteklenmesi,
- Mirası tehdit eden tehlikelere karşı müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi, idari ve mali önlemlerin alınması ve bu amaçla eğitim merkezlerinin kurulması,
- Bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi.

Ayrıca sözleşmede ulusal yardım koşulları ile eğitim programlarının düzenlenmesine ilişkin hükümler de yer almaktadır.

Tarihi çevre koruması alanındaki diğer önemli belgeler arasında, 1965 tarihli Barselona Toplantısı (korunacak eser kriterlerinin belirlenmesi), 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi (Avrupa mimari mirasının dünya kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olduğunun kabulü), 1976 yılında Nairobi'de kabul edilen Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Hakkında Tavsiyeler, 1985 tarihli Granada Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi ve 1992 yılında Valetta'da imzalanan Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi sayılabilir. Valetta Sözleşmesi; arkeolojik mirasın envanterlenmesi, sınıflandırılması, arkeolojik rezerv alanlarının oluşturulması, tesadüfen bir arkeolojik buluntuya rastlayan kişilerin durumu yetkili makamlara bildirme yükümlülüğü ve kazıların yalnızca nitelikli uzmanlar tarafından dikkatli biçimde yürütülmesi gibi hükümler içermektedir (Göksu, 1993; Aksoy, 1997; Karakan, 2006).

Günümüzde kültürel mirasın korunması, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği başta olmak üzere pek çok uluslararası kuruluşun çalışma alanları içerisinde merkezi bir konumdadır. Doğal ve kültürel mirasın korunması artık yalnızca kültürel bir yükümlülük değil, aynı zamanda üçüncü kuşak insan haklarının (çevre hakkı, dayanışma hakları vb.) ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Dağıstan, 2005; Yılmaz, 2006). Kültür varlıklarının toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirmesi, kimlik oluşumuna katkı sağlaması ve ekonomik değer yaratması, kültürel mirası uluslararası politikanın önemli bir gündem maddesi hâline getirmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren kültürel mirasa "dünya kültür mirası" perspektifiyle yaklaşılması, korumaya yönelik farkındalığı artırmış ve bu alanı devlet politikalarının öncelikli başlıklarından biri hâline getirmiştir (Doğan,

2012). Bu çerçevede, sanayileşme süreci sonrasında ortaya çıkan koruma gereksinimlerinin uluslararası ölçekte kurumsallaşması; anıtsal yapı ölçeğinden kentsel ve alan ölçeğine doğru genişleyen koruma yaklaşımı; özgünlük, bütünlük, katılım ve sürdürülebilirlik kavramlarının gelişimi dikkate alınarak hazırlanan başlıca uluslararası sözleşme, tüzük ve ilke belgeleri Çizelge 4.1'de kronolojik olarak sunulmuştur.

Çizelge 4.1 Dünya'da koruma alanındaki gelişmeler

Yıl / Dönem	Gelişme / Olay	Açıklama
19. yy başı	Sanayileşme ve hızlı kentleşme	Plansız yapılaşma, çevre kirliliği ve kültürel tahribatın görünür hâle gelmesi; koruma ihtiyacının ortaya çıkışı.
19. yy sonu	Britanya'da envanter çalışmaları	Kültürel varlıkların bilimsel yöntemlerle tespitine yönelik ilk sistematik çalışmalar (Delafons, 1997).
1931	Atina Konferansı ve Atina Tüzüğü	Uluslararası ölçekte korumaya ilişkin ilk ilke kararları; anıtsal yapı odaklı yaklaşım.
1946	UNESCO'nun kurulması	Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası işbirliğinin kurumsallaşması.
1946	Türkiye'nin UNESCO'ya katılımı	Türkiye'nin uluslararası koruma politikalarına dâhil olması (4895 sayılı Kanun).
1960'lar	Kentsel rehabilitasyon yaklaşımı	"Yık–yeniden yap" anlayışından, mevcut dokunun korunarak iyileştirilmesine geçiş.
1962	Malraux Yasası (Fransa)	Tarihi kent dokularının bütüncül olarak korunmasına yönelik ilk kapsamlı yasal düzenleme.
1964	Venedik Tüzüğü	Korumanın yapı ölçeğinden çevre ve alan ölçeğine genişlemesi; tarihi çevre kavramının tanımlanması.
1965	Barselona Toplantısı	Korunacak eserlerin belirlenmesine yönelik ölçütlerin tartışıldığı uluslararası toplantı.
1969	Anıtlar ve Sitler Komitesi'nin kurulması	Kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik uluslararası kurumsal yapılanmanın güçlenmesi.
1970	Çevresel Etki Değerlendirmesi (ABD – NEPA)	Plan ve projelerde çevresel etkilerin değerlendirilmesini zorunlu kılan yasal çerçeve.

Çizelge 4.1 Dünya'da koruma alanındaki gelişmeler (devam)

Yıl / Dönem	Gelişme / Olay	Açıklama
1970	Avrupa Koruma Yılı	Avrupa genelinde mimari ve kentsel mirasa yönelik toplumsal farkındalığın artırılması.
1972	UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi	Kültürel ve doğal mirasın "üstün evrensel değer" kavramı çerçevesinde korunması.
1975	Amsterdam Bildirgesi	Mimari mirasın kentsel ve toplumsal bağlamıyla birlikte korunması gerektiğinin kabulü.
1976	Nairobi Tavsiyeleri	Tarihi alanların çağdaş yaşamla uyumlu biçimde korunmasına yönelik ilkeler.
1976	Kültürel varlık kavramının genişletilmesi	Koruma anlayışının anıttan tüm kültürel çevreye doğru genişlemesi.
1981	Avrupa'da koruma kurumlarının sistematikleşmesi	Uluslararası kuruluşların koruma alanında etkinliğinin artması.
1987	Washington Tüzüğü	Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunmasına yönelik ilke ve yaklaşımlar; kentsel bütünlük, işlev sürekliliği ve koruma–planlama ilişkisinin vurgulanması.
1985	Granada Sözleşmesi	Avrupa mimari mirasının korunmasına yönelik bağlayıcı sözleşme.
1992	Valetta (Malta) Arkeolojik Miras Sözleşmesi	Arkeolojik mirasın korunması, belgeleme ve envanter zorunluluğu.
1994	Nara Özgünlük Belgesi	Kültürel mirasta özgünlüğün yalnızca fiziksel niteliklerle değil; kültürel bağlam, gelenek, kullanım, ruh ve anlam boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğinin kabul edilmesi.
1999	ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	Geleneksel yapı teknikleri, yerel bilgi ve üretim pratiklerinin kültürel mirasın korunmasındaki rolünün vurgulanması.
2003	Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İlkeleri	Tarihi yapıların strüktürel güvenliği ile koruma hedeflerinin birlikte ele alınmasını esas alan bilimsel ve çok disiplinli yaklaşım.
2008	Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü	Kültürel miras alanlarının yorumlanması, sunumu ve kamusal erişimin koruma sürecinin ayrılmaz bir bileşeni olarak ele alınması.
2011	Valetta İlkeleri (Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimi için ilkeler)	Tarihi kentsel alanlarda koruma, planlama, yönetim, katılım ve sürdürülebilirliğin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması.

4.2.2 Dünyada Koruma Konusunda Etkili Kuruluşlar

Dünya genelinde kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik politika üretimi, ilke geliştirilmesi ve uygulamaların yönlendirilmesinde çeşitli uluslararası kuruluşlar belirleyici bir role sahiptir. Bu kapsamda başta Avrupa Konseyi, UNESCO, ICOMOS ve ICCROM olmak üzere, koruma alanında faaliyet gösteren kuruluşlar; sözleşmeler, tüzükler ve ilke belgeleri aracılığıyla ulusal koruma politikalarının şekillenmesine yön vermektedir. Bu bölümde, söz konusu kuruluşların koruma alanındaki kurumsal rolleri ve uluslararası ölçekte oluşturdukları etkiler çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmakta; alt başlıklarda ise bu kuruluşlar ayrı ayrı ele alınmaktadır.

4.2.2.1 Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da siyasal ve ekonomik birliği güçlendirme amacıyla ortaya çıkmış ve 1948'de Hauge Kongresi ile resmen kurulmuştur. Günümüzde 45 üye ülkeden oluşan Konsey; Avrupa Birliği'nden farklı bir yapıya sahip olup, üyelerinin büyük bölümü aynı zamanda AB üyesidir (Pehlivanoğlu, 2003).

Konsey, Avrupa'da kültürel kimlik bilincini geliştirmeyi, ortak tarihsel ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilke ve politikaları belirlemeyi ve üye ülkeler arasında işbirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda 1962'de Kültürel İşbirliği Konseyi kurulmuş; 1963'te mimari mirasın durumu üzerine hazırlanan rapor doğrultusunda ulusal ve bölgesel kurumların işbirliğini içeren kapsamlı bir koruma yaklaşımı benimsenmiştir. Aynı yıl, tarihî yerleşmeler ve anıtların korunması konusundaki başarılı uygulamaların Avrupa ölçeğinde paylaşılması amacıyla Avrupa Tarihsel Kentler Birliği kurulmuştur. Konsey, bu alanda çok sayıda toplantı ve program yürütmüş; özellikle 1972 Paris Zirvesi'nde imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, koruma politikaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Zeren, 1981).

4.2.2.2 UNESCO

UNESCO, 16 Kasım 1945'te Londra Konferansı'nda kurulmuş ve 4 Kasım 1946'da faaliyetlerine başlamıştır. Eğitim, bilim ve kültür alanlarında uluslararası

işbirliğini geliştirmeyi, insan haklarını ve temel özgürlükleri desteklemeyi, kültürel mirası korumayı ve dünya barışına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

UNESCO'nun kültürel miras alanındaki çalışmalarının temel motivasyonunu; II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı tahribat, modernleşme sürecinin tehditleri ve değişen toplumsal ihtiyaçlar belirlemiştir. Kuruluşun bu alandaki ilk önemli girişimi, 1945–1950 yılları arasında yürütülen "Yeniden Yapım ve Rehabilitasyon Programı"dır. Bunu, 1957–1966 yılları arasında doğu ve batı kültürel değerlerinin belirlenmesine yönelik projeler izlemiştir. UNESCO'nun en önemli uluslararası kampanyalarından biri, 1960–1980 arasında Mısır'daki Nubya Anıtları'nın korunmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmadır. Ayrıca 1988'den itibaren İskenderiye Kütüphanesi'nin canlandırılması projesi UNESCO'nun kalkınma odaklı miras projelerine örnek teşkil eder (Pehlivanoğlu, 2003).

UNESCO'nun miras politikaları açısından önemli konferanslar arasında 1976 Nairobi "Tarihî Alanların Korunması" toplantısı ve 1982 Meksiko "Kültürel Politikalar Konferansı" yer almaktadır (Ahunbay, 1996).

4.2.2.3 ICOMOS

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), 1965 yılında Venedik Tüzüğü'nün (1964) ilke ve yaklaşımına dayanarak kurulmuş uluslararası bir uzman kuruluşudur. UNESCO'ya bağlı olarak çalışan ICOMOS, dünya mirasının korunmasına yönelik teknik değerlendirme yapan ve Dünya Miras Komitesi'ne danışmanlık sağlayan temel kurumlardan biridir.

Kuruluş, anıtlar ve sit alanlarının korunması, yeni aday miras alanlarının değerlendirilmesi ve korumaya ilişkin bilimsel ilkelerin geliştirilmesinde uluslararası ölçekte etkin bir rol üstlenmektedir. 2001 yılı itibarıyla 110 ülkede yaklaşık 7000 üyesi bulunan ICOMOS, dünya çapında en etkili koruma kuruluşları arasında yer almaktadır (ICOMOS,2001).

4.2.2.4 ICCROM

ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property), evrensel kültürel mirasın korunmasını amaçlayan başka bir

uluslararası kuruluştur. 1956'da Yeni Delhi'de düzenlenen UNESCO Genel Konferansı'nda gündeme gelmiş, 1959'da Roma'da kurulmuştur.

ICCROM; koruma bilimlerine ilişkin bilgi toplama ve yayma, araştırmaları destekleme, teknik danışmanlık sağlama, uzman yetiştirme ve restorasyon uygulamalarının niteliğini yükseltme gibi görevler yürütmektedir. 100'den fazla üyesi ve çok sayıda profesyonel ortağı bulunan kuruluş, restorasyon ve koruma alanında küresel ölçekte referans kabul edilmektedir (Ahunbay, 1996).

4.2.3 Türkiye'de Koruma Yaklaşımları

Türkiye'de kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin ilk girişimler Osmanlı Dönemi'nde başlamıştır. Bu dönemde öncelik, tarihi eserlerin yurt dışına çıkarılmasını önlemek olmuştur. Bu amaçla eserlerin toplanarak korunması ve sergilenmesi esası benimsenmiş ve müzecilik anlayışı gelişmiştir. 1846 yılında St. Irene Kilisesi'nde tarihi eserlerin toplandığı ilk müze açılmış, 1869'dan itibaren Asar-ı Atika Nizamnameleri ile eserlerin yurt dışına kaçırılması önlenmeye çalışılmıştır. 1889 yılında çıkarılan Müze-i Hümayun Nizamnamesi ile kazılardan çıkan eserlerin müzede nasıl korunacağı ve yönetileceği belirlenmiş, 1913 yılında Evkaf-ı İslamiye Müzesi kurulmuş ve 1917'de Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Dairesi aracılığıyla eski eserlerin bilimsel olarak araştırılması ve arşivlenmesi sağlanmıştır. Ancak bu çalışmalar sınırlı sayıda aydınla sınırlı kalmış ve halk arasında yaygınlık kazanamamıştır (Zeren, 1981).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte batılılaşma ve çağdaşlaşma anlayışı, koruma politikalarını etkilemiştir. İşlevsiz kalan pek çok eski yapı müzeler aracılığıyla korunmaya alınmış ve Osmanlı dönemi müzeleri yeniden örgütlenmiştir. 1924 yılında halifeliğin kaldırılması sonrası padişah sarayları Millî Saraylar olarak korunmuş, 1930 yılında cami, mescit, han ve hamamlar Vakıflar'a devredilmiş ve 1934–1935 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Gülersoy vd., 2002).

1930'lu yıllarda Atatürk önderliğinde, tüm ülkedeki tarihi ve mimari mirasın korunması amacıyla komisyonlar oluşturulmuş; 1931'de Türk Tarih Kurumu kurulmuş ve arkeolojik kazılar başlatılmıştır. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile eski eserlerin korunması için belediyelere yetki verilmiştir. Kentsel koruma alanında ilk ciddi girişim, H. Jensen'in hazırladığı 1932 Ankara İmar Planı olup, özellikle Ankara Kalesi çevresine odaklanmıştır. 1940'larda yapılan imar planlarında ise mevcut şehir

dokusunun korunması, yolların düzeltilmesi, yeşil alanların oluşturulması ve değerli yapıların çevresinin düzenlenmesi öngörülmüştür. 1946 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Zeren, 1981).

1950'li yıllarda hızlanan kentleşme, taşınmaz eski eserlerin korunmasını yeniden gündeme getirmiş ve 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) oluşturulmuştur. Bu kurul, taşınmaz eski eserlerin korunması, bakım ve restorasyonunda yetkili kurum olarak görev yapmıştır (Ahunbay, 1996). 1960'lı yıllarda, devlet özel kişilerin sahip olduğu taşınmaz eski eserler üzerindeki kullanım haklarını sınırlandırmış, 1961 Anayasası'nda kültürel mirasın korunması devlet yükümlülüğü olarak düzenlenmiştir. 1964 yılında Venedik Tüzüğü Türkiye tarafından benimsenmiş, 1972'de korunacak eserlere vergi indirimleri uygulanmıştır (Zeren, 1981).

1970'li yıllarda koruma mevzuatında uluslararası gelişmelere uyum çalışmaları yapılmış, 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile yapı grupları ve insan-doğa etkileşimi sonucu oluşan bölgeler sit alanı kapsamına alınmış, taşınmaz eski eserler "anıt", "külliye" ve "sit" olarak sınıflandırılmıştır. Sit türleri tarihi, arkeolojik ve doğal sit olarak belirlenmiş; koruma yetkisi Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiş ve GEEAYK tarafından 417 sit alanı tescil edilmiştir (Ahunbay, 1996).

1970'li yıllarda Türkiye, koruma alanındaki uluslararası gelişmelere uyum sağlamak amacıyla eski ve yetersiz yasaları kaldırmış; bu doğrultuda 1973'te 1710 sayılı Eski Eserler Yasası çıkarılmıştır. Türkiye'de tarihi çevrenin bütüncül korunmasını mümkün kılan ilk düzenleme olan bu yasa, koruma tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır (Zeren, 1981).

Yasa ile yapı grupları ve insan-doğa etkileşimiyle oluşan topografik alanlar sit kapsamına alınmış; "eski eser" kavramı da bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili olup tarih öncesinden bugüne ulaşan taşınır-taşınmaz tüm varlıkları kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Taşınmaz eserler anıt, külliye ve sit olarak sınıflandırılmış; sitler Tarihî Sit, Arkeolojik Sit ve Doğal Sit olarak ayrılmıştır. Korunmadan sorumlu kurum olarak Millî Eğitim Bakanlığı belirlenmiş; bu yapıya bağlı GEEAYK, 1973–1982 arasında 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescil etmiştir (Ahunbay, 1996).

71981 Anayasası, koruma konusunu 63. maddede "Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması" başlığıyla ele almış ve devlete bu değerlerin korunması için

destekleyici–teşvik edici önlemler alma sorumluluğunu yüklemiştir (DPT, 2001). Bu dönemde koruma çalışmaları Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alınarak 1983 yılına kadar Kültür Bakanlığına devredilmiş; 1983'te ise 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlükten kaldırılarak yerine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu getirilmiştir. Böylece "eski eser" teriminin yerini, UNESCO terminolojisine uygun olan "kültür varlığı" kavramı almıştır. Kanuna göre kültür varlıkları, tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait; bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili taşınır ve taşınmaz tüm varlıkları kapsamaktadır. Tabiat varlıkları ise jeolojik devirlere veya tarih öncesi/tarihi dönemlere ait olup ender bulunması, özellikleri ve doğal güzellikleri nedeniyle korunması gerekli değerler olarak tanımlanmıştır.

Sit alanı kavramı da tarih öncesinden günümüze uzanan uygarlıkların izlerini taşıyan kent/kent kalıntıları, önemli tarihi olayların geçtiği yerler ve doğal özellikleri nedeniyle korunması gereken alanlar şeklinde tanımlanmıştır. Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları; 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, özellikleri gereği korunması gereken yapılar, sit içindeki taşınmaz kültür varlıkları ve millî tarih açısından özel önemi bulunan binalar ile Atatürk tarafından kullanılmış evleri içermektedir. Bu kanunla birlikte yetkili kurum Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak belirlenmiş; eski Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kaldırılarak yerine Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları oluşturulmuştur (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2025). Ayrıca, koruma açısından dolaylı öneme sahip olan 2873 sayılı Millî Parklar Kanunu da 1983'te yürürlüğe girmiş ve korunması gerekli tabiat varlıklarını kapsaması açısından dikkat çekmiştir (2873 sayılı Millî Parklar Kanunu, 1983).

1981 yılında gerçekleştirilen düzenlemeler, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun uygulanmasına yönelik idari ve kurumsal yapılanmanın yeniden düzenlenmesi kapsamında ele alınmaktadır. Bu yeniden yapılanma süreci; 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun çerçevesinde şekillenen bakanlık teşkilatlanması, kültür ve turizm alanlarının idari olarak ayrılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararları ile 2863 sayılı Kanun'un uygulanmasını düzenleyen ikincil mevzuat hükümleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu düzenlemeler, koruma alanındaki görev ve yetkilerin kurumsal olarak netleştirilmesini ve

uygulama süreçlerinin daha uzmanlaşmış bir idari yapı içinde yürütülmesini amaçlamıştır.

30 Ocak 1989 tarihli ve 20065 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Kurullarının Kuruluşu, Görevleri ve Çalışma Esaslarına Dair Yönetmelik"te yapılan değişiklikle, koruma kurullarının görev, işleyiş ve örgütlenme yapısı yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme kapsamında, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bölge Koruma Kurullarının yer alacağı merkezlerin ve sorumluluk alanlarının belirlenmesinde; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının yoğunluğu ile üniversitelerin ilgili akademik birimlerinin bulunduğu yerleşimlerin esas alınması hükme bağlanmıştır.

Bu düzenleme, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun öngördüğü kurumsal yapılanmayı güçlendiren ve koruma kararlarının bilimsel uzmanlık temelinde üretilmesini amaçlayan uygulama düzenlemelerinden biri olarak değerlendirilmekte; koruma sisteminin merkezî yapıdan bölgesel ölçekte etkin çalışan bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır.

Koruma alanındaki diğer kurumsal düzenlemeler kapsamında, Millî Saraylar Genel Müdürlüğü, 1988 yılında 2919 sayılı TBMM Genel Sekreterliği Teşkilat Yasası ile Daire Başkanlığı statüsüne getirilmiştir. Ardından 1989 yılında çıkarılan 379 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile daha önce Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü içerisinde örgütlenen koruma birimleri, yeniden yapılanmaya gidilerek Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü çatısı altında örgütlenmiştir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2025). Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı'na bağlı bir birim olarak ören yerlerinin yönetimi, arkeolojik kazı izinlerinin verilmesi ve bu alanların denetimiyle görevli kurumsal yapıyı oluşturmaktadır. Kültür varlıklarının bakım, onarım ve uygulama süreçlerine ilişkin denetimler ise bu genel müdürlüğe bağlı Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (Ahunbay, 1996).

Yapılan yasal düzenlemeler çerçevesinde, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün görev ve sorumlulukları, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda tanımlanan yetkilerin uygulanmasını sağlamak üzere yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda Genel Müdürlük; koruma faaliyetlerine ilişkin araştırma, inceleme, tespit ve değerlendirme çalışmalarını yürütmek veya yürütülmesini sağlamak,

koruma amaçlı planlama süreçlerini koordine etmek, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bölge Koruma Kurullarının karar alma ve uygulama süreçlerine ilişkin idari ve teknik iş ve işlemleri yürütmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulan bölgelerde yeni koruma kurulları ve kurul bürolarının oluşturulmasına ilişkin önerilerin Bakanlık makamına sunulması ve bu birimlerin idari ve teknik işleyişinin düzenlenmesi de Genel Müdürlüğün sorumluluk alanı içinde yer almıştır.

Bu kurumsal yapı, 29 Nisan 2003 tarihli ve 4848 sayılı "Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile önemli bir değişime uğramıştır. Söz konusu Kanun ile Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı birleştirilmiş, buna bağlı olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün adı "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir. Böylece taşınmaz ve taşınır kültür varlıklarının korunması, müzecilik faaliyetleri ve kültürel miras yönetimi tek bir genel müdürlük çatısı altında toplanmış; koruma politikalarının daha bütüncül ve merkezi bir idari yapı içerisinde yürütülmesi amaçlanmıştır (4848 sayılı Kanun, 2003). Bu değişimle birlikte koruma alanındaki kurumsal yapı, 2863 sayılı Kanun'un öngördüğü ilke ve yetkiler çerçevesinde varlığını sürdürmüş; ancak uygulama ve koordinasyon mekanizmaları, yeni teşkilat yapısı doğrultusunda yeniden tanımlanarak günümüze kadar ulaşmıştır.

1989 yılında, 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu'na dayanılarak Çevre Bakanlığı tarafından Özel Çevre Koruma Kurumu oluşturulmuştur. Bu kurum, doğal ve kültürel değerleri bünyesinde barındıran belirli alanları Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak tespit etme, ilan etme ve bu alanlarda uygulanacak koruma–kullanma esaslarını belirleme konusunda yetkilendirilmiştir. Kurum ayrıca söz konusu bölgelerde yapılacak plan ve projelerin hangi bakanlık tarafından hazırlanacağı ve yürütüleceği konusundaki karar süreçlerini yönetmektedir. Özel Çevre Koruma Bölgeleri; tarihî, arkeolojik ve kültürel zenginlikleri barındıran, önemli tarihî olaylara sahne olmuş, arkeolojik değer taşıyan kutsal alanlar ve tarihî mezarlıklar gibi kültürel miras niteliği taşıyan bölgeleri de kapsamaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025).

1992 yılında, koruma planlarının hazırlanması, değerlendirilmesi ve uygulanmasına ilişkin süreçleri standartlaştırmak amacıyla "Koruma Planlarının İzlenmesi ve Denetlenmesine İlişkin Çalışma Esaslarını Belirleyen Yönerge" yürürlüğe girmiştir. Bu yönergenin temel amacı; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel

Müdürlüğü tarafından hazırlanan, yaptırılan ya da farklı kurum ve kuruluşlarca incelenmek üzere Genel Müdürlüğe gönderilen her ölçekteki koruma planlarının değerlendirilmesine, incelenmesine ve kurumsal sorumlulukların belirlenmesine yönelik esasları düzenlemektir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Bu düzenleme ile "Plan İnceleme ve Değerlendirme Kurulu" ve "kontrolör" kavramları literatüre kazandırılmıştır:

Plan İnceleme ve Değerlendirme Kurulu'nun görevleri; kontrolörler tarafından hazırlanan koruma planı ön raporlarını ve değerlendirmelerini incelemek, hazırlanacak koruma planlarının sözleşme tasarısı ile ihale şartnamesine ilişkin esasları belirlemek, kontrolör raporları ile planları değerlendirerek Genel Müdürlüğün görüşünü yetkili kurullara iletmek ve koruma planlarının hazırlanması ile revizyonlarına ilişkin ilkeleri belirlemek olarak tanımlanmıştır. Kontrolör, koruma planı ve projelerinin yerinde incelenmesi, kontrol edilmesi ve raporlanması gibi görevlerle yetkilendirilen Bakanlık uzmanı olarak açıklanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Genel Müdürlük tarafından hazırlanan veya incelenmek üzere gönderilen tüm ölçeklerdeki koruma planlarında, plan revizyonlarında ve çevre düzeni planlarında, ayrıca ören yeri projeleri kapsamında gerçekleştirilen plan çalışmalarında en az iki kontrolörün görevlendirilmesi esası benimsenmiştir. Bu düzenleme, planlama sürecinde teknik denetimin güçlendirilmesini ve koruma kararlarının nitelikli bir değerlendirme sürecinden geçirilmesini amaçlamaktadır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

1995 yılında ise, koruma–restorasyon uygulamalarında karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik olarak 378 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin İlke Kararı" yayımlanmıştır. Bu kararın çıkış noktası, restorasyon uygulamalarında tüm yapılara aynı müdahale biçimlerinin uygulanmasının yanlış sonuçlar doğurduğu tespitidir. Her yapının kendi tarihsel, estetik ve teknik sorunları bulunduğu gerekçesiyle önceki sınıflandırmalar gözden geçirilmiş; yapı grupları, hem kendi başlarına taşıdıkları tarihî ve estetik değerler hem de kentsel kimliği oluşturan sokak, siluet ve kentsel sit bütünlüğü içindeki yerleri açısından yeniden tanımlanmıştır. Müdahale türleri de "bakım" ve "onarım" olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmıştır (Ahunbay, 1996). Bu ilke kararı, restorasyon uygulamalarının yapıya özgü çözümler

üzerinden şekillenmesini sağlayarak, koruma disiplinine önemli bir esneklik ve doğruluk kazandırmıştır.

2004 yılında 5226 sayılı Kanun ile "ören yeri", "koruma amaçlı imar planı", "çevre düzenleme projesi", "yönetim alanı", "yönetim planı" ve "bağlantı noktası" gibi kavramlar mevzuata eklenmiştir.

2011 tarihli ve 648 sayılı "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair KHK", 29.06.2011 tarihli ve 644 sayılı "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" üzerinde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerin ilki, 644 sayılı KHK'nin üçüncü bölümünde yer alan "Hizmet Birimleri" başlığı altında düzenlenen 6. maddeye "Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü" ibaresinin eklenmesidir. Böylece tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin kurumsal yapı, Bakanlık bünyesinde müstakil bir genel müdürlük düzeyinde yeniden örgütlenmiştir. Aynı düzenleme kapsamında, 13. maddeden sonra 13/A maddesi eklenmiş ve bu maddede Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün görev, yetki ve sorumlulukları ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Bu çerçevede tabiat varlıklarının korunması, planlanması, yönetimi ve izlenmesi süreçleri Bakanlığa bağlı bir genel müdürlük aracılığıyla merkezi bir yapıya kavuşturulmuştur.

648 sayılı KHK ile yapılan bir diğer önemli değişiklik, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer alan bazı kurumsal ibarelerin yeniden düzenlenmesidir. Kanundaki "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ifadesi "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu", "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" ise "Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" şeklinde değiştirilmiştir. Böylece kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin alanlar kurumsal olarak birbirinden ayrılmış; kültür varlıklarına ilişkin karar süreçleri mevcut kurullara bırakılırken, tabiat varlıklarının korunması yeni genel müdürlük yapısı altında yeniden tanımlanmıştır.

Ayrıca aynı KHK ile 2863 sayılı Kanunun 3. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine "Doğal (tabii) sit", "Taşınır tabiat varlıkları", "Sokak sağlıklaştırma proje ve uygulamaları" ile "Etkileşim–geçiş sahası" alt bentleri eklenmiş ve bu kavramların tanımları yapılmıştır. Bu düzenlemeyle kültür ve tabiat varlıklarının tanımsal çerçevesi

genişletilmiş, özellikle kentsel koruma ve doğal sit alanlarının yönetimi açısından uygulamaya yön verecek yeni kavramsal kategoriler mevzuata kazandırılmıştır. Cumhuriyet Dönemi öncesinden günümüze kadar geçen süreçte dönemlere göre koruma yaklaşımının değişimi Çizelge 4.2'de kronolojik olarak sunulmuştur.

Çizelge 4.2 Cumhuriyet Dönemi öncesinden günümüze kadar koruma yaklaşımının değişimi (1848-2025)

Dönem / Yıl	Temel Gelişme / Yaklaşım	Öne Çıkan Belgeler, Yasalar ve Kurumlar	Koruma Yaklaşımının Niteliği
1848–1860	Osmanlı'da modern korumaya geçişin temelleri atılır.	Asâr-ı Atîka Nizamnâmeleri (1869'un öncülleri)	Arkeolojik eser odaklı, devlet denetimli ilk koruma adımları.
1869	İlk kapsamlı eski eser düzenlemesi yapılır.	Asâr-ı Atîka Nizamnâmesi (1869)	Anıtsal ve arkeolojik eserlerin korunması; kazı ve ihracat kontrolü.
1874	Koruma kurumsallaşması güçlenir.	Yeni Asâr-ı Atîka Nizamnâmesi (1874)	Arkeolojik mirasın devlet mülkiyeti anlayışı pekişir.
1884	Modern anlamda koruma bilincinin artışı.	1884 Asâr-ı Atîka Nizamnâmesi	İlk defa "tescil" uygulamalarının temeli atılır; kazılar sıkı denetim altına alınır.
1906	Osmanlı'daki en gelişmiş koruma yasası.	1906 Asâr-ı Atîka Nizamnâmesi	Arkeolojik mirasa tam devlet denetimi; eserlerin yurtdışına çıkışı yasaklanır.
1920–1930	Cumhuriyet döneminde kurumsal koruma başlar.	1920 Müze-i Hümayun → 1924 Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü	Ulusal kültür mirası politikalarının oluşturulması.
1930–1940	Arkeolojik ve anıtsal mirasın envanteri yapılmaya başlanır.	1933 Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü	Bilimsel kazı anlayışı, anıtların restorasyonu.
1943–1951	Modern koruma kurullarına zemin hazırlanır.	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun temelleri	Anıtsal koruma yoğun; çevresel bağ henüz yok.
1951	Türkiye'de ilk resmî koruma kurulu kurulur.	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)	Tescil işlemleri sistematikleşir. Tek yapı/anıt odaklı koruma.
1960–1970	Kültürel varlıkların korunması ilk kez sistematik bir devlet politikası hâline gelmeye başlar.	1951 Eski Eserler Encümeni → 1960 sonrası yeniden yapılanmalar. 1967'de sit alanı kavramının tartışılması.	Anıtsal koruma ağırlıklı, tek yapı odaklı, çevresel bağ henüz zayıf.

Çizelge 4.2 Cumhuriyet Dönemi öncesinden günümüze kadar koruma yaklaşımının değişimi (1848-2025) (devam)

Dönem / Yıl	Temel Gelişme / Yaklaşım	Öne Çıkan Belgeler, Yasalar ve Kurumlar	Koruma Yaklaşımının Niteliği
1973	Kültür varlığı ve sit kavramlarının hukukta ilk kez netleşmesi.	1710 Sayılı Eski Eserler Yasası (1973)	Anıt + sit kavramları birlikte ele alınmaya başlanır. İlk defa doğal ve arkeolojik sit tanımları belirir.
1983	Türkiye'de modern koruma anlayışının dönüm noktası.	2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) — bugün hâlâ temel yasa.	Kapsam genişler: Kentsel, arkeolojik, doğal, tarihi sitler resmî olarak tanımlanır; koruma kurulları kurulur.
1985–1990	Uluslararası normlara entegrasyon süreci hızlanır.	Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'ne katılımı (1983), ilk UNESCO listelemeleri (1985)	Çevresel koruma, bütüncül koruma, sit ölçeğinde planlama anlayışı gelişir.
1990–2000	Kentsel koruma planları yaygınlaşır.	Koruma Amaçlı İmar Planı Yönetmelikleri (1990'lar)	Kentsel sitlerde planlama zorunlu hâle gelir. Yapı + çevre + doku birlikteliği benimsenir.
2000–2005	Yerel yönetimlerin korumada etkinleşmesi, bütünleşik yaklaşımların güçlenmesi.	5226 Sayılı Kanun Değişikliği (2004) → 2863'ü güçlendiren önemli revizyon.	Koruma-bütünleşme ilkesi: sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar birlikte ele alınır.
2005–2010	Alan yönetimi kavramının yasal çerçeveye eklenmesi	Alan Yönetimi Yönetmeliği (2005)	UNESCO alanlarında sürdürülebilir yönetim, paydaş katılımı, planlı koruma.
2010–2020	Sürdürülebilirlik, turizm baskısı, yeni planlama araçları öne çıkar.	Koruma Amaçlı İmar Planı düzenlemelerinin revizyonları. Yönetmelik değişiklikleri (2012, 2015).	Katılımcı koruma, kültürel mirasın ekonomik değeri, sürdürülebilir kullanım odaklı politika.
2020–2025	İklim uyumlu koruma, risk yönetimi ve dijital miras kayıt sistemleri öne çıkar.	Kültür Varlıkları Bilgi Sistemleri (GEOPORTAL vb.), afet risk analizleri, alan yönetim planlarının güncellenmesi.	Afet odaklı koruma, dijital belgelemeye dayalı bütüncül yaklaşım.

4.3 Türkiye'de Kent Planlaması ve Koruma

Koruma olgusu, tarihsel süreç içerisinde tek yapı ölçeğinden çevresel ve kentsel ölçekte bütüncül koruma anlayışına doğru evrilmiştir. Başlangıçta yalnızca bireysel yapıların korunmasına odaklanan yaklaşım, zamanla bu yapıların içinde yer aldığı fiziksel çevrenin, sosyal dokunun ve kültürel peyzajın da özgün nitelikler taşıdığı ve korunması gereken değerler içerdiği bilincine ulaşmıştır. Günümüzde tarihi çevre, yalnızca anıtsal veya sivil mimarlık örneklerinden oluşan bir alan olarak değil; sahip olduğu özgün kimlik, mekânsal bütünlük, sosyal yapı ve kültürel süreklilik bağlamında korunması gereken çok katmanlı bir değerler bütünü olarak ele alınmaktadır.

Hızlı kentleşme sürecinde ortaya çıkan hatalı imar uygulamaları ve koruma politikalarının etkili biçimde uygulanamaması, tarihi çevrelerin özgün karakterlerinin bozulmasına ve kimlik kayıplarına yol açmaktadır. Bu nedenle yerel ölçekte hazırlanacak imar planlarının, koruma bilincini temel alan, bilimsel verilere dayalı ve kültürel mirasın korunmasını önceleyen bir anlayışla oluşturulması zorunludur. Bu anlayışın sürdürülebilir bir şekilde hayata geçirilebilmesi ise koruma politikalarının doğru tanımlanmış, kapsamlı, uygulanabilir ve uzun vadeli stratejilerle desteklenmiş olmasına bağlıdır.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması, Anayasa ile Devlete yüklenen bir görev olup, bunun sonucu olarak yasal düzenlemelerin yapılması zorunludur. Bu kapsamda oluşturulan kurallar bütünü, kültür ve tabiat varlıklarını koruma hukukunu meydana getirmektedir. Koruma hukuku disiplinlerarası bir nitelik taşır ve çeşitli hukuk alanlarıyla etkileşim içindedir. Örneğin, koruma kurallarına aykırı hareket edenlerin cezalandırılmasına ilişkin düzenlemeler ceza hukuku ile; koruma altındaki taşınır ve taşınmazların mülkiyet durumu, tescili ve el değiştirmesi gibi konular medeni hukuk ile; söz konusu varlıkların vergi, resim ve harç yükümlülüklerinden muafiyetleri ise vergi hukuku ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin uygulamalar, imar planlaması ve proje hazırlama süreçlerindeki kurallar üzerinden imar hukuku ile de bağlantılıdır (Çolak, 2015).

Koruma uygulamaları hem doğrudan koruma amaçlı hem de dolaylı olarak bu amaca hizmet eden yasal düzenlemeler aracılığıyla belirlenmektedir (Çolak, 2015).

Dolayısıyla kent planlaması süreçlerinde koruma ilkelerinin önceliklendirilmesi; imar planları ile koruma amaçlı imar planlarının bütünleşik, eşgüdümlü ve çok boyutlu

bir yaklaşımla ele alınması, tarihi çevrelerin sürdürülebilir biçimde korunmasının temel koşulu olarak değerlendirilmektedir.

Kentsel koruma, sit alanı ilanıyla başlamaktadır; ancak etkin bir koruma için, söz konusu alanlar için yapılması zorunlu olan koruma amaçlı planların titizlikle hazırlanması planların uygulanmasının izlenip denetlenmesi ve zorunlu hallerde güncellenmesi gerekmektedir.

Kentsel koruma süreci, farklı aşamalar ve aktörler aracılığıyla yürütülmektedir. Tek yapı ölçeğinde kültür varlığı tescili ve kentsel sit alanı ilanı, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (KVKBK) tarafından gerçekleştirilir. Bu süreç, 2863 sayılı Kanun, ilgili uluslararası tüzükler ve "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik" ile Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu (KVKYK) İlke Kararlarına dayanır. Sit alanı ilanı ile tapu kayıtlarına "sit alanı" şerhi düşülerek mülkiyet hakkı kısıtlanır ve Kültür Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından envanter çalışmaları yapılır.

Varsa mevcut mekânsal planlar, Büyükşehir Belediyeleri, ilçe belediyeleri veya özel idareler tarafından 2863 sayılı Kanun ve ilgili mevzuat çerçevesinde durdurulur; bu sayede kültür varlıklarına zarar verebilecek müdahaleler engellenir. KVKBK, tescil tarihinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarını belirler; böylece sit alanına ilişkin koruma amaçlı plan onayı yapılana kadar zorunlu işlemlerin gerçekleşmesini sağlar.

Sit alanlarının bulunduğu alanlara ilişkin üst ölçekli mekânsal planların hazırlanması ve yenilenmesi, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 3194 sayılı İmar Kanunu çerçevesinde; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve ilgili belediyeleri tarafından yürütülmektedir. Bu süreç, mekânsal planlama sisteminde plan kademeleri arasındaki hiyerarşinin sağlanmasını ve koruma–planlama ilişkisinin üst ölçekten alt ölçeğe aktarılmasını amaçlamaktadır.

Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) ise, 2863 sayılı Kanun'un 17. maddesi uyarınca, sit alanları için özel olarak hazırlanan planlar olup; büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri veya yetkili idareler tarafından hazırlanır ve ilgili koruma kurullarının uygun görüşü doğrultusunda onaylanır. KAİP süreci, "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve

Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" hükümleri doğrultusunda yürütülmektedir.

Anılan Yönetmelik'te, koruma amaçlı imar planlarının belirlenen süre içerisinde hazırlanması esası benimsenmiş; zorunlu hallerde bu sürenin koruma kurulunun uygun görmesi halinde uzatılabilmesine olanak tanınmıştır. Yönetmelik hükümleri gereğince, KAİP'in onaylanmasıyla birlikte geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları yürürlükten kalkmakta; alanın planlı gelişimini yönlendiren imar uygulama süreci başlamaktadır. Bu yönüyle KAİP, sit alanlarında geçici koruma rejiminden, planlama temelli ve kalıcı bir koruma–kullanma dengesine geçişi sağlayan temel araç niteliği taşımaktadır.

Hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP), 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" hükümleri doğrultusunda değerlendirilir. Anılan mevzuatta, KAİP'lerin ilgili Koruma Bölge Kurulları tarafından incelenerek uygun bulunması ve planların yetkili idareler tarafından onaylanması esası benimsenmiştir.

KAİP'in onaylanmasının ardından planların uygulanması, büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri veya il özel idareleri tarafından yürütülmekte; uygulama süreci Koruma Bölge Kurullarının yetki ve denetimi kapsamında gerçekleştirilmektedir. Yönetmelik hükümleri doğrultusunda, uygulamaya ilişkin teknik ve idari işlemler, ilgili idareler ile Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB)tarafından yerine getirilmektedir.

Bu kapsamda, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması ve onaylanmasına ilişkin kurumsal ve idari süreç, aşamalar ve sorumlu aktörler Çizelge 4.3 'te özetlenmiştir.

Çizelge 4.3 Koruma amaçlı imar planı (KAİP) süreci

Sıra	Aşama	Sorumlu / Katılımcılar	Açıklama
1	Kültür Varlığı / Sit Alanı Ön Tespiti	Plan Müellifi, Üniversiteler, Meslek Odaları, Bilimsel çalışma yapan uzmanlar	Planlama sürecinin başlangıcı olarak alanın ön tespiti yapılır.
2	Kültür Varlığı / Sit Alanı Tespit Çalışması	KVKBKM tarafından kurulan Tespit Ekibi	Alanın koordinatları, envanter, literatür ve alan çalışması ile tespit raporu hazırlanır.

Çizelge 4.3 Koruma amaçlı imar planı (KAİP) süreci (devam)

Sıra	Aşama	Sorumlu / Katılımcılar	Açıklama
3	Kültür Varlığı / Sit Alanı Tescili	KVKBK	Tespit Raporu ve ekleri kurul tarafından incelenir, tescil kararı düzenlenir.
4	Kültür Varlığı / Sit Alanı Tescil İlanı ve Envanter Kaydı	KVKBKM	Tescil kararları Resmî Gazete ve Bakanlık web sayfasında yayımlanır; tapu siciline şerh düşülür ve envantere kaydedilir.
5	Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartlarının Belirlenmesi	KVKBK	KAİP çalışmaları tamamlanana kadar sit alanında koruma ve denetimin devamını sağlar; sit ilanını takip eden 3 ay içinde yayımlanır.
6	KAİP için Plan Müellifi Görevlendirilmesi	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Belediye veya İl Özel İdaresi	KAİP hazırlanması için plan müellifi ile sözleşme yapılır.
7	Planlama Ekibinin Kurulması	Plan Müellifi	Alanın niteliğine göre planlama ekibi; şehir plancısı, restoratör mimar, peyzaj mimarı, sanat tarihçisi, arkeolog, tarihçi, sosyologlardan oluşur.
8	Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım Süreci	Planlama Ekibi	KAİP'in hazırlanması süreci yürütülür.
9	KAİP Analiz ve Değerlendirme Çalışmaları	Planlama Ekibi	Alanın doğal, kültürel, tarihi, sosyal ve mekânsal analizleri yapılır; mevcut durum, sorunlar ve potansiyeller ortaya konur.
10	KAİP Taslak Plan ve Plan Kararlarının Oluşturulması	Planlama Ekibi	Analiz sonuçlarına dayanarak plan kararları, plan notları, lejant ve plan paftaları hazırlanır.
11	KAİP Kurul İncelemesi ve Revizyon	KVKBK, Plan Müellifi	Taslak KAİP, Koruma Bölge Kurulu tarafından değerlendirilir; gerekli görülmesi hâlinde revizyonlar istenir ve plan müellifi tarafından düzenlemeler yapılır.
12	Koruma Amaçlı İmar Planı Onayı	KVKBK, İlgili İdare	Koruma Bölge Kurulunca uygun görülen planlar onaylanmak üzere ilgili idarelere gönderilir (Planlar koruma bölge kurulunun uygun gördüğü şekliyle ilgili idarelerce altmış gün içinde onaylanmak zorundadır. Bu süre içinde görüşülmeyen ya da onaylanmayan planlar kesinleşerek yürürlüğe girer.).

4.3.1 Koruma Amaçlı İmar Planı

Koruma amaçlı imar planları, planlama hiyerarşisi içerisinde imar planları kapsamında değerlendirilmekle birlikte, özel kanunlarla belirlenmiş alanlara yönelik hazırlanan özel amaçlı planlar arasında yer almaktadır. Bu planlar, 3194 sayılı İmar Kanunu'nda tanımlanan dikey planlama hiyerarşisinin yanı sıra, koruma altındaki alanlar için yatay nitelikte bir planlama hiyerarşisi oluşturmaktadır. Nitekim 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 4. maddesinde, özel kanunlarla belirlenen alanlarda bu Kanun'un yalnızca özel kanunlara aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiş; bu düzenleme ile özel kanun hükümlerinin genel imar mevzuatına göre öncelikli uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu bağlamda, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, koruma kapsamındaki alanlarda esas mevzuat niteliği taşımakta; genel imar mevzuatı ise yalnızca bu kanuna aykırılık oluşturmadığı ölçüde geçerlilik kazanmaktadır.

Koruma amaçlı imar planları, koruma amaçlı nazım imar planı ve koruma amaçlı uygulama imar planı olmak üzere iki aşamada hazırlanmakta; yalnızca kendi onama sınırları içerisinde hüküm doğurmaktadır. Bununla birlikte, sit alanlarının kent bütünüyle olan ilişkilerinin doğru kurulabilmesi amacıyla, planlama sürecinde üst ölçekli mekânsal plan kararları ve sit alanına ilişkin revizyonlar dikkate alınmakta; ancak bu değerlendirme, planların uygulama alanını sit sınırları ve etkileşim geçiş alanı sınırları dışına taşımamaktadır.

Koruma amaçlı imar planları, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde korunmasını hedefleyen; bu alanlara ilişkin kullanım, yapılaşma ve müdahale koşullarını belirleyen temel planlama ve hukuki belgelerdir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Tarihi kentsel çevrelerin korunmasına yönelik planlama anlayışı, bu alanların geri getirilemez ve tükenebilir kaynaklar olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle koruma planlaması, yalnızca mevcut değerlerin muhafazasını değil, bu değerlerin özgün nitelikleriyle gelecek kuşaklara aktarılmasını da amaçlamaktadır (Avcıoğlu, 2016).

Uluslararası ölçekte kabul gören yaklaşımlar da bu bütüncül anlayışı desteklemektedir. Valletta İlkeleri, koruma amaçlı imar planlarını; tarihi kentsel doku ile diğer kentsel alanlar arasında uyumlu ilişkiler kurmayı hedefleyen, kentsel gelişimi tamamen kısıtlamadan tarihi kimliğin korunmasını esas alan bir süreç olarak tanımlamaktadır (ICOMOS, 2011). Bu çerçevede koruma planlaması, yalnızca fiziksel

mekâna yönelik düzenlemelerle sınırlı kalmamakta; sosyal, ekonomik ve kültürel bileşenleri de kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Mekânsal planlama süreci, birey ve toplumun çevre ile sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlamayı; ulaşım, arazi kullanımı, yapılaşma, açık alan sistemi, enerji ve atık yönetimi gibi bileşenlerin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesini içermektedir. Bu süreçte, ayrıntılı araştırma ve analizler sonucunda geliştirilen plan kararlarının, imar uygulama araçları yoluyla somut mekâna aktarılması esastır. Planların etkin biçimde uygulanabilmesi ise denetim ve izleme mekanizmalarının, ilgili uzmanlık alanlarının katkısıyla yürütülmesine bağlıdır.

Koruma amaçlı imar planları, kapsam itibarıyla yalnızca onama sınırları içerisinde geçerlidir ve bu sınırlar dışında plan hükümlerinin uygulanması mümkün değildir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983). Sit alanı ilanı ile birlikte, alanda yürürlükte bulunan diğer mekânsal planların uygulanması durdurulmakta; üst ölçekli planlar, sit kararlarına uygun biçimde revize edilmektedir. Bu sürecin ardından, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasına geçilmektedir.

Planların hazırlanmasından kesinleşmesine kadar geçen süreçte, sit alanlarında geçici uygulamaların koruma ilkelerine uygun biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla "geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları", Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından belirlenmektedir. Bu esaslar, sit alanı ilanını izleyen üç ay içerisinde hazırlanmakta ve plan onaylanıncaya kadar uygulamaya esas teşkil etmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

Koruma amaçlı imar planlarının, sit alanının bulunduğu idari sınırlar doğrultusunda ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından üç yıl içerisinde hazırlanarak Koruma Bölge Kuruluna sunulması gerekmektedir. Zorunlu durumlarda bu süre, gerekçelendirilmek kaydıyla kurul tarafından uzatılabilmektedir. Planlar, alanın özelliklerine uygun biçimde oluşturulan planlama ekibi ve müellif şehir plancısı tarafından hazırlanmakta; Bakanlıkça belirlenen teknik şartnamelere uygun olarak güncel halihazır haritalar üzerine çizilmektedir (Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapımına İlişkin Tebliğ, 20025).

Koruma planlaması süreci, genel planlama yaklaşımıyla benzer biçimde üç temel aşamadan oluşmaktadır:

(i) problemin tanımlanması, veri toplama, analiz, değerlendirme ve sentez,

(ii) geleceğe yönelik kestirimler ile alternatiflerin geliştirilmesi ve seçimi,

(iii) plan kararlarının oluşturulması ve uygulama araçlarının belirlenmesi.

Bu aşamalar birbirini besleyen bütünleşik bir yapı oluşturmakta; özellikle ilk aşamada gerçekleştirilen kapsamlı analizlerin niteliği, sonraki aşamaların başarısını doğrudan etkilemektedir. Süreç, gerektiğinde önceki aşamalara geri dönülmesine olanak tanıyan bir geri besleme mekanizması niteliği taşımaktadır (Alkay, 2014).

Hukuki açıdan koruma amaçlı imar planları, kültür varlıklarının korunmasına yönelik düzenlenen genel düzenleyici idari işlemler arasında yer almakla birlikte, içerdiği çok sayıda karar ve uygulama aracı nedeniyle karma bir yapıya sahiptir. Bu planlar, sit alanı içerisindeki tüm koruma statülerine ilişkin nesnel ve tarafsız kurallar belirlerken, parsel ölçeğinde kullanım ve müdahale koşullarını da tanımlayabilmektedir. Onay sürecinin ardından ilan edilen planlar, uygulama aşamasında yargı denetimine açıktır (Çolak, 2015).

Sonuç olarak, tarihi kentsel çevre ve kültürel mirasın korunması, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte yürütülen planlama süreçlerinin temel bileşeni olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım; kısa ve uzun vadeli koruma önlemlerinin geliştirilmesini, merkezi idare ile yerel yönetimler arasında etkin iş birliğinin kurulmasını ve gerekli kurumsal ile mali kaynakların sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu koşulların sağlanması, koruma amaçlı imar planlarının uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini güçlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Osmanoğlu, 2019b; UNESCO, 1972).

4.3.2 Koruma Yaklaşımlarının Türkiye'deki Planlama Mevzuatı Çerçevesinde Gelişimi

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması, Anayasa'nın devlete yüklediği temel sorumluluk alanlarından biri olarak, bu alana ilişkin özel ve genel nitelikli yasal düzenlemelerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye'de koruma alanına yönelik bu düzenlemeler bütünü, literatürde "koruma hukuku" olarak tanımlanmakta; koruma hukuku, disiplinler arası yapısı nedeniyle farklı hukuk dallarıyla kesişen çok katmanlı bir alan oluşturmaktadır. Koruma uygulamalarının yaptırım boyutu; ceza hukuku, mülkiyet, tescil ve el değiştirme süreçleri ile medeni hukuk, vergi ve harç muafiyetleriyle de vergi hukuku ile ilişkilidir. Bununla birlikte, koruma kararlarının mekânsal planlama ve

yapılaşma süreçlerine doğrudan yön vermesi nedeniyle imar hukuku, koruma hukukunun en temel kesişim alanlarından birini oluşturmaktadır (Çolak, 2015).

Türkiye'de koruma yaklaşımlarının planlama mevzuatı içerisindeki gelişimi incelendiğinde, bu sürecin büyük ölçüde genel imar mevzuatı ile özel kanunlar arasındaki ilişki üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda, 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu, yerleşimlerin planlanması ve yapılaşmaya ilişkin genel ilke ve esasları düzenleyen temel mevzuat niteliğini taşımaktadır. Ancak Kanun'un 4. maddesi ile belirli alanlarda özel kanun hükümlerinin öncelikli olarak uygulanacağı kabul edilmiştir. Bu düzenleme, korunması gerekli alanlara yönelik planlama rejiminin, genel imar mevzuatından ayrışarak özel yasal çerçevelerle şekillenmesine olanak tanımıştır.

Bu kapsamda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, koruma alanlarında esas alınan temel mevzuat olarak öne çıkmaktadır. Sit alanı ilanı ile birlikte, alanda yürürlükte bulunan diğer mekânsal planların uygulanması durdurulmakta; koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması sürecine geçilmektedir. Ancak bu planlar, içerik bakımından özel bir nitelik taşısa da planların hazırlanması, askı, ilan ve yürürlüğe girme gibi idari ve teknik süreçlerinde 3194 sayılı İmar Kanunu hükümleri geçerliliğini sürdürmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de koruma amaçlı planlama, özel kanun–genel kanun etkileşimi üzerinden işleyen karma bir planlama rejimi ortaya koymaktadır (Çolak, 2015).

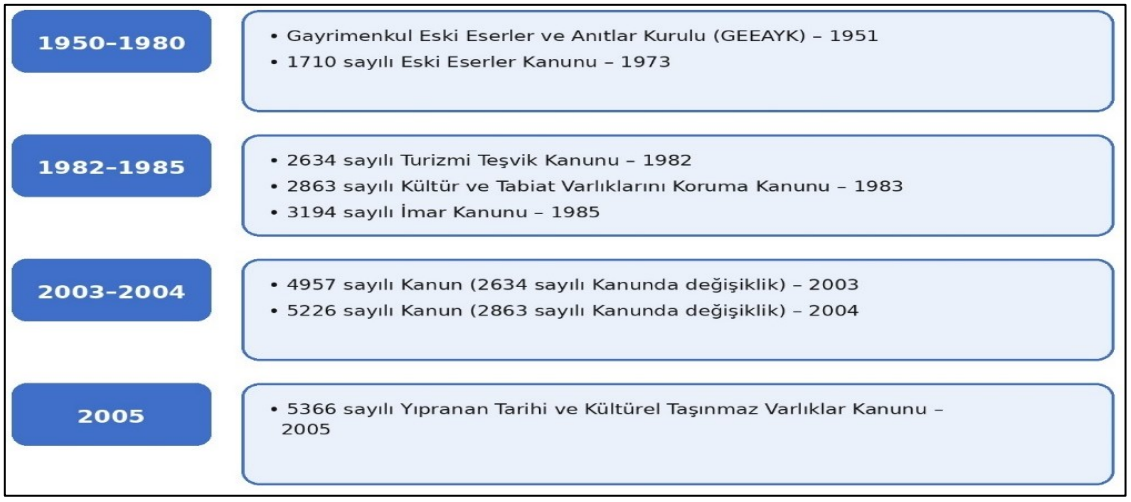
Koruma alanlarını etkileyen bir diğer özel düzenleme ise 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'dur. Bu Kanun ile "kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri" ile "turizm merkezleri" tanımlanmış; bu alanlarda turizme yönelik yatırımların teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Kanun, belirlenen alanlarda her ölçekte plan yapma ve onaylama yetkisini Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tanımakta; bu yönüyle planlama yetkisinin merkezileştiği bir yapı ortaya koymaktadır. Her ne kadar planlama sürecinde korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının dikkate alınması öngörülse de, uygulamada turizm amaçlı planlamaların sit alanlarının özgün koruma statüsüyle yeterince bütünleştirilemediği; Koruma Bölge Kurullarının rolünün ikincil kaldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Çolak, 2015).

Koruma mevzuatındaki önemli kırılma noktalarından biri ise 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun ile sit alanları içerisinde "yenileme alanı"

kavramı tanımlanmış; yenileme projeleri aracılığıyla yeniden inşa ve restorasyon uygulamalarının önü açılmıştır. Kanun, afet riskleri, ekonomik canlanma ve fiziksel yenilenme gibi gerekçelerle savunulmakla birlikte; koruma amaçlı imar planları ve kurul kararları gibi bütüncül planlama araçlarını geri plana itmesi, parçacıl müdahaleleri teşvik etmesi ve yeniden inşa söylemini öne çıkarması nedeniyle yoğun biçimde eleştirilmiştir (Çolak, 2015; Özden, 2006).

Bu bağlamda Türkiye'de koruma yaklaşımlarının planlama mevzuatı içerisindeki gelişimi; korumaya dayalı planlama anlayışından, ekonomik ve sektörel önceliklerin giderek belirginleştiği, farklı özel kanunlar aracılığıyla parçalanan bir yapıya doğru evrilmiştir. Farklı kanunların farklı alanlar için ayrı planlama rejimleri oluşturması, planlama bütünlüğünü zayıflatan bir unsur olarak değerlendirilmekte; koruma olgusunun kent bütününde süreklilik arz eden bir ilke olarak ele alınmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, hangi plan türü hazırlanırsa hazırlansın, koruma ilkelerinin tüm mekânsal planlama süreçlerinde bütüncül ve üst ilke olarak gözetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kalabalık, 2005; Kiper, 2005).

Türkiye'de koruma mevzuatının tarihsel gelişimi ve dönemsel yaklaşımlardaki dönüşüm, Şekil 4.8'de özetlenmekte; her dönemde koruma kavramının kapsamı, öncelikleri ve planlama pratikleri bakımından farklılaşan yaklaşımlar ortaya konulmaktadır.

Şekil 4.8 Türkiye'de koruma mevzuatının tarihsel gelişimi ve dönemsel yaklaşımlardaki dönüşümü

4.4 Van'da Planlama Süreci ve Koruma

Van ilinde planlamanın tarihsel gelişimi, 1946 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından hazırlanan yaklaşık 180 hektarlık ilk imar planı ile başlamaktadır. İkinci plan, 1971 yılında İlbank Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve 1976–1978 yılları arasında onaylanmıştır. Bu dönemde hazırlanan planlar, 150.000 kişilik nüfus projeksiyonuna dayalı olarak 1/5000 ölçekli sekiz adet nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarını kapsamış; kentin dengeli biçimde gelişmesi, bölge merkezi kimliğinin güçlendirilmesi ve sosyal-ekonomik yapının desteklenmesi temel amaçlar olarak benimsenmiştir. 1980'li yıllarda teknik ve yasal standartlara yeterince uygun olmayan, jeolojik ve altyapı verileri dikkate alınmadan konut alanları önerileri sunan ve daha çok kroki niteliği taşıyan ilave planlar hazırlanmıştır (Turak, 1993).

1989 ve 1990 yıllarında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanan sosyal konut ve afetzede yerleşim alanlarına ilişkin planlar, özellikle deprem sonrası kentsel yerleşim desenini yönlendiren önemli müdahaleler olmuştur. Bunu izleyen dönemde, 1993–1996 yılları arasında Esat Turak tarafından hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planları ile birlikte, Van Kalesi ve yakın çevresini kapsayan koruma amaçlı planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında Pusula İmar ve İnşaat Ltd. Şti. tarafından hazırlanan ilave 1/5000 ölçekli nazım imar planı ise 2011 Van ve Erciş depremlerine kadar yürürlükte kalmıştır.

2011 depremleri sonrasında kentin mekânsal gelişimi, revizyon ve ilave imar planları yoluyla yeniden ele alınmış; hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planları İpekyolu (4.207 ha), Tuşba (3.774 ha) ve Edremit (5.364 ha) ilçelerini kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Üst ölçekli planlama çerçevesinde ise Muş-Bitlis-Van Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı 2011 yılında onaylanmış; Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan TRB2 Bölgesi 2014–2023 Bölge Planı ile bölgesel ölçekte güncel gelişme ve planlama esasları tanımlanmıştır.

Van kentinde imar planlarının hazırlanması ve uygulanması süreci, büyük ölçüde belediyenin teknik kurumsal kapasitesi ve mekânsal veri altyapısının gelişimiyle paralel biçimde ilerlemiştir. Van Belediyesi, uzun yıllar imar faaliyetlerini Fen İşleri birimi üzerinden yürütmüş; İmar İşleri Müdürlüğü ancak 1992 yılı sonunda kurumsal olarak faaliyete geçebilmiştir. Kentte tapulama çalışmalarının 1965 yılında başlaması ve 1969 yılında tamamlanması, halihazır harita üretiminin ise farklı dönemlerde yapılan ek

çalışmalarla ancak 1980'li yılların ortalarında bütüncül biçimde tamamlanabilmesi, planların güncel ve sağlıklı veri temeline dayalı olarak hazırlanmasını ve uygulanmasını geciktiren önemli etkenler olmuştur (Gülaç, 2015).

Özellikle 1990'lı yıllarda hızlanan nüfus artışı ve zorunlu göç hareketleri, belediye denetimi dışında gelişen yapılaşma eğilimlerini artırmış; bu durum plan kararları ile fiilî gelişmeler arasındaki uyumsuzlukları derinleştirmiştir. Van özelinde teknik personel yetersizliği, imar biriminin geç kurumsallaşması, kadastro ve tapu süreçlerindeki gecikmeler ile halihazır paftaların geç tamamlanması, imar planı kararlarının uygulamaya aktarılmasını güçleştiren temel yapısal sorunlar olarak öne çıkmaktadır (Gülaç, 2015).

Cumhuriyet dönemi sonrasında Van'ın mekânsal gelişimi, farklı dönemlerde hazırlanan imar planları aracılığıyla yönlendirilmiş; planlama gündemi zaman içerisinde üst ölçekli kararlar, afet sonrası yeniden yapılanma gereksinimleri ve artan kentsel büyüme baskıları doğrultusunda çeşitlenmiştir. Özellikle 2011 tarihli 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı kente üst ölçekli bir çerçeve sunarken, 2013 sonrası dönemde hazırlanan revizyon ve ilave imar planları, kentsel gelişme alanları ile ulaşım ve donatı sistemlerine ilişkin kararların güncellenmesine odaklanmıştır (Bayram, 2025).

Bu çalışma kapsamında Van'daki genel imar planı birikimi, kültür varlıkları ve sit alanlarına yönelik koruma planlama süreçlerinin değerlendirilmesine altyapı oluşturan bir arka plan olarak ele alınmakta; esas odak, koruma amaçlı planlama kararlarının ve uygulama süreçlerinin analizi üzerinde yoğunlaştırılmaktadır.

4.4.1 Van Kenti ve Yakın Çevresindeki Doğal ve Kültürel Değerler

Tarihî çevre; doğal, tarihsel ve kültürel nitelikli değerlerin bir araya geldiği, geçmişten günümüze aktarılmış özgün mekânlardan oluşmaktadır. Bu alanlar, ortaya çıktıkları dönemin gereksinimleri doğrultusunda şekillenmiş; kimi zaman doğal süreçlerle, kimi zaman ise insan eliyle biçimlendirilmiş yerleşimlerdir. Bir ya da birden fazla uygarlığın kültürel birikimini yansıtan tarihî çevreler, zaman içerisinde yaşanan toplumsal, ekonomik ve fiziksel değişimlerin izlerini taşıması bakımından önemlidir. Kentsel ve kırsal yerleşimlerle arkeolojik alanların tümü bu kapsamda değerlendirilmektedir (Ahunbay, 2019).

Tarihî çevreleri oluşturan unsurlar; kültürel, sanatsal ve geleneksel değer taşıyan yapı ve alanlardan meydana gelir. Anıtsal nitelikteki yapılar, geleneksel konut dokuları,

arkeolojik bölgeler ve doğal varlıklar bu bileşenlerin başlıcalarıdır. Geçmiş uygarlıklardan günümüze ulaşan ve yeniden üretilmesi mümkün olmayan bu alanların korunması, kültürel sürekliliğin sağlanması açısından zorunludur. Bir ülkenin tarihsel geçmişine ışık tutan ya da belirli dönemler hakkında bilgi sunan her türlü kültür varlığı korunması gereken değerler arasında yer alır. Bu varlıkların korunmasının temel nedeni, sahip oldukları özgün ve çok yönlü değerlerdir (Asatekin, 2004; Ahunbay, 2019; Kuban, 1994).

Tarihî çevrelerin korunmasını gerekli kılan en önemli etkenler; söz konusu alanların kültürel, sosyal, ekonomik, teknik ve estetik açıdan geçmişin izlerini taşıyan birer belge niteliği sunmasıdır. Bu çevreler aynı zamanda tarihsel, mimari ve ekonomik boyutlarıyla da önemli değerler barındırmaktadır (Keleş Eriçok, 2019). Tarihî çevre kavramının kapsamı zaman içinde genişleyerek değişmiştir. 1960'larda Venedik Tüzüğü ile tarihî yapılar "anıt" olarak tanımlanırken, 1975 Amsterdam Bildirgesi bu yaklaşımı geliştirerek taşınır ve taşınmaz değerleri "kültürel miras" kavramı altında toplamıştır. 1980'li yıllarda "kültürel ve doğal değer" ifadesi benimsenmiş, 2000'lerden itibaren ise "kültür ve doğa varlığı" terimi kullanılmaya başlamıştır (Asatekin, 2004). Güncel olarak 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, bu alanları "kültür ve tabiat varlığı" şeklinde tanımlamakta ve tarih öncesi dönemlerden bugüne ulaşan, bilimsel açıdan özgün nitelik taşıyan taşınır-taşınmaz oluşumları kültür varlığı; jeolojik ve tarihsel dönemlere ait, korunması gereken doğal oluşumları ise tabiat varlığı olarak açıklamaktadır. Çağdaş koruma anlayışına göre, kentsel mekânda kültür varlıklarının bağımsız unsurlar olarak değil, içinde bulundukları çevreyle birlikte değerlendirilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre kültür varlıkları; arkeolojik yerleşmeleri içeren arkeolojik sitler ile geleneksel konut dokuları ve merkezleri kapsayan kentsel sit alanları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Asatekin, 2004). Ayrıca Cumhuriyet Dönemi'ne ait istasyon binaları, saat kuleleri gibi yapılar da taşınmaz kültür varlıkları arasında değerlendirilmektedir.

Neolitik Döneme kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Van ve yakın çevresi, doğal, tarihî, kültürel ve arkeolojik açıdan son derece zengin bir birikime sahiptir. İl genelinde, farklı dönemlerde hüküm süren toplumların sosyal yaşamı, kültürel birikimi, politik yapısı ve diğer kültürlerle kurduğu ilişkiler doğrultusunda oluşmuş çok sayıda kültür varlığı bulunmaktadır. Bu birikim, Van'ın tarihsel sürekliliğini görünür kılan

anıtlar, yerleşim izleri, dini yapılar, sivil mimarlık örnekleri ve geleneksel yaşam pratikleri gibi çeşitli kültürel unsurlara yansımaktadır. Diğer taraftan kentin volkanik dağlarla çevrili olması, coğrafi koşulları ve iklim özellikleri ise bölgenin jeolojik ve jeomorfolojik çeşitliliğini artırarak doğal mirasın oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda, Van'da sulak alanlar, yaban hayatı geliştirme sahaları ve önemli doğa alanları doğal nitelikleri nedeniyle korunması gereken başlıca bölgeleri oluşturmaktadır. (Keleş Eriçok ve Alp, 2022). Kent genelinde korunması gereken doğal alanlar; sulak alanlar, yaban hayatı geliştirme sahaları ve ekolojik açıdan önemli doğa bölgelerinden oluşmaktadır. Tarihî ve kültürel özellikleri bakımından koruma altına alınması gereken alanlar ise özellikle Urartu Krallığı dönemine ait mimari kalıntıları ve kültürel unsurları içermektedir (Keleş Eriçok, 2019). Genel olarak değerlendirildiğinde Van ilindeki taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanları, kapsamında özellikle; dinsel yapılar (101 adet), kültürel yapılar (58 adet) ve mezarlıklar (51 adet) öne çıkmakta; bu durum kentin tarih boyunca farklı inanç ve toplumlara ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Ayrıca askeri yapılar (26 adet) ve sivil mimarlık örnekleri (11 adet), kentin hem stratejik önemine hem de geleneksel mimari dokusuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Sit alanları değerlendirildiğinde ise Van'da 193 arkeolojik sit alanı ile büyük ölçüde arkeolojik nitelikli bir peyzajın hâkim olduğu görülmekte; yalnızca 1 tarihi sit alanının bulunması, korunması gerekli kültürel mirasın ağırlıklı olarak arkeolojik katmanlara dayandığını göstermektedir (VKVKBKM Arşivi)

Bu bağlamda bu araştırmada Van iline ilişkin taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanlarına dair genel veriler dikkate alınmakla birlikte, çalışma alanı Van kent merkezi ve yakın çevresiyle sınırlandırılmıştır. Kent merkezinin, kentin güncel gelişim dinamiklerinin en yoğun izlendiği ve imara açılabilir alanların büyük bölümünü barındırdığı bir bölge olması nedeniyle, kültürel mirasın mekânsal dağılımının kentsel gelişim üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından uygun bir örneklem sunduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda il genelindeki tüm kültürel miras unsurlarından ziyade, kentsel büyüme baskısının en belirgin olduğu merkezî alanlarda yer alan varlıklar analiz edilerek çalışma hem mekânsal hem de planlama bağlamında daha odaklı ve anlamlı bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

4.4.1.1 Van Kent Merkezindeki Doğal Sit Alanları

Doğal değerler; jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar, belirli türlerin yaşam alanı olan sulak bölgeler, tabiat koruma alanları, doğal sitler, tabiat parkları ve tekil nitelik taşıyan ağaç gibi unsurlardan oluşmaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda doğal değerlerin belirlenmesinde "ayrıcalıklı doğal özellikler" ile "ender bulunma" ölçütleri temel alınmakta; jeolojik dönemlere ait, nadir ve olağanüstü nitelikleri bulunan unsurlar taşınır tabiat varlığı olarak tanımlanmaktadır. Benzer özellik gösteren alanlar doğal sit olarak kabul edilirken; anıtsal ağaçlar, kaya sığınakları ve tarihî mağaralar taşınmaz tabiat varlığı örnekleri arasında yer almaktadır (Asatekin, 2004).

Türkiye'de tabiat varlıkları ve doğal sit alanlarının tespit ve tescil yetkisi, 2011 yılına kadar Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından yürütülmüş; bu tarihten sonra ise görev Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonlarına devredilmiştir. Günümüzde Van'daki doğal değerlere ilişkin işlemler Van TVKBK tarafından gerçekleştirilmektedir.

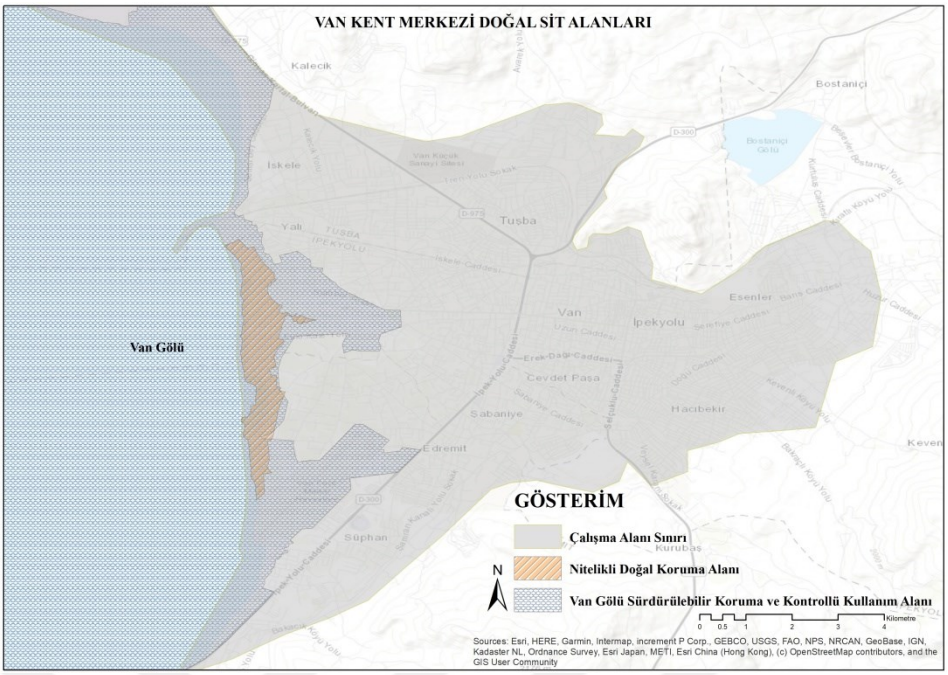
2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun yürürlüğe girdiği 1983 yılından 2012 yılına kadar doğal sit alanlarının derecelendirilmesi ise koruma kullanma dengesi üzerine temellendirilerek I. Derece Doğal Sit, II. Derece Doğal Sit ve III. Derece Doğal Sit olmak üzere üç kategoride gerçekleştirilmiştir. Buna göre I. Derece Doğal Sit alanları bilimsel muhafaza açısından evrensel değere sahip, aynen korunması gereken, nadir ve hassas doğal alanlardır. Bu alanlarda yapılaşma kesinlikle yasaktır. II. Derece Doğal Sit alanları doğal yapısı gereği korunması gereken ancak kamu yararı doğrultusunda kontrollü kullanımına izin verilebilen alanlardır. Bu alanlarda doğal karakteri bozmayacak, rekreasyon amaçlı düşük yoğunluklu uygulamalara izin verilebilir. III. Derece Doğal Sit alanları ise doğal karakteri korunması gereken, yeni düzenlemelere ve gelişmelere açık kontrollü kullanım alanlarıdır. Bu alanlarda doğal yapının tamamen ortadan kaldırılmasına sebep olacak müdahaleler yasaktır ancak koruma amaçlı imar planı ile çevresel etki değerlendirmesi dikkate alınarak turizm, konut veya sosyal tesis amaçlı kullanımlar önerilebilir. 2012 yılından sonra ise derece sisteminde ekolojik hassasiyet temelli sınıflandırmaya geçilmiştir. Tüm doğal sitler yeniden değerlendirilerek sit statüleri yeniden tanımlanmıştır.

Ekolojik temelli sınıflama Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik doğrultusunda doğal sit alanları; üç kategoriye

ayırmaktadır, kesin korunacak hassas alanlar, nitelikli doğal koruma alanları ve sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanları olmak üzere üç kategoriye ayırmıştadır. Yönetmeliğe göre kesin korunacak hassas alanlar, büyük ölçüde insan etkisinden uzak oluşmuş; ekosistem, tür, habitat ve jeomorfolojik özellikler gibi olağanüstü nitelikleri nedeniyle tahribat riski yüksek alanlardır. Nitelikli doğal koruma alanları ise doğal yapısını büyük ölçüde korumuş kara ve su yüzeylerinden oluşmakta; bu bölgelerde geleneksel yaşam biçimleri de sürdürülmektedir. Sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanları ise ekolojik değerleri, doğal peyzajı ve silüetiyle öne çıkan, ancak belirli koşullar altında düşük yoğunluklu faaliyetlere izin verilen alanlardır. Bu tür alanlarda yapılacak tüm faaliyetler, Bölge Komisyonu'nun değerlendirmesiyle doğal niteliğe zarar vermeyecek şekilde sınırlandırılmaktadır (Korunan Alanlar Yönetmeliği, 2019).

Van Gölü'nün yüksek dağlarla çevrili bir Havza oluşturması, bölgede özgün bir iklimin ve buna bağlı farklı bir bitki örtüsünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Ancak hızlı kentleşme, yoğun tarımsal kullanım ve kontrolsüz turizm nedeniyle, bazı türlerin yaşam alanı olan Önemli Bitki Alanları (ÖBA) ve Önemli Doğa Alanları (ÖDA) tehdit altındadır. Ayrıca bölgede, özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren bağ ve bahçe kültürü içinde önem kazanan; toplum belleğinde yer etmiş anıtsal nitelikli ağaçlar, örneğin boyutsal özellikleri belirgin ardıçlar, korunması gereken doğal değerler arasında bulunmaktadır (Alp ve Baylan, 2017).

Çalışma alanı sınırları içerisinde Van Kalesi'nin batısında kalan Van Gölü kıyıları süreç içerisinde farklı koruma statüleri ile tescillenerek koruma altına alınmıştır. Günümüzde Van Kalesi ve çevresindeki Horhor Bahçelerinden oluşan alanı da kapsayan bölge Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 4.9).

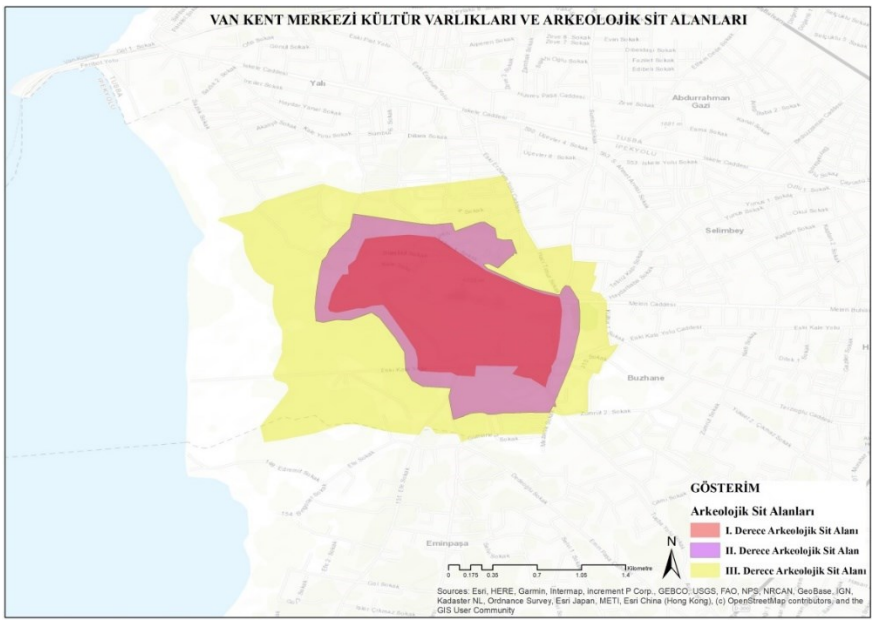

Şekil 4.9 Van Kent merkezinde yer alan doğal sit alanları

4.4.1.2 Van Kent Merkezindeki Arkeolojik Sit Alanları

Anadolu, stratejik coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi ise iklim koşulları, dağlık topoğrafyası, sınırlı su kaynakları ve tarıma elverişli toprakların azlığı gibi etmenler nedeniyle yerleşim ve tarımsal üretimi kısıtlayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle kentsel ve kırsal yerleşimler, tarihsel süreç boyunca çoğunlukla Van Gölü kıyıları, su kaynakları çevresi ve ekilebilir alanların yakınlarında yoğunlaşmıştır. Bölgede hâkim olan uygarlıkların sosyal, kültürel ve politik yapıları ile diğer kültürlerle kurdukları ilişkiler doğrultusunda, farklı dönemlerden günümüze ulaşan çok sayıda kültürel değer ortaya çıkmıştır (Eriçok Keleş ve Alp, 2022). Bölgede tarihsel açıdan en güçlü etkiyi bırakan uygarlık Urartu Devleti olmuştur. Araştırmalar, Urartu öncesi erken Demir Çağı'na tarihlenen kalelerin varlığını ortaya koymakta ve bölgedeki yerleşim sürekliliğini doğrulamaktadır (Kılıç, 2006). Urartular, Doğu Anadolu'nun zorlayıcı iklim ve topografik koşullarına rağmen, merkezi Van Gölü ve çevresi olan bir devlet yapısını yaklaşık üç yüzyıl boyunca başarıyla sürdürmüş; bu süreçte çok sayıda kale, yerleşim alanı, baraj, su kanalı ve kaya anıtı inşa etmişlerdir.

Urartu döneminden sonraki süreçte bölge, Akhamenidler'den Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan farklı siyasi güçlerin hâkimiyetine girmiştir. Böylece Van ve çevresi, Urartu mirasının yanı sıra Orta Çağ Hristiyanlık kültürüne ve Türk-İslam medeniyetine ait önemli eserleri de barındıran çok katmanlı bir kültürel peyzaj oluşturmuştur. Bu miras içinde Van Kalesi, Toprakkale ve üretim ile depolama işlevi gören Yukarı Anzaf Kaleleri öne çıkan yapılardır. Tarımsal üretimi desteklemek için inşa edilen Menua (Şamran) Kanalı ise günümüze kadar kullanılabilen en önemli Urartu mühendislik örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Öziş, 1982). Bu bağlamda Van, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olması nedeniyle oldukça zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Van il merkezinde yer alan kültürel varlıkların dönemsel, tematik ve işlevsel çeşitliliğini ortaya koymakta; kentin çok katmanlı kültürel peyzajını açık biçimde göstermektedir. Van'da tespit edilmiş toplam 194 sit alanının yalnızca birinin tarihi sit**,** 193'ünün ise arkeolojik sit niteliğinde olması, bölgenin tarih öncesi ve tarihî dönemlere ait yoğun bir yerleşim geçmişine sahip olduğunu göstermektedir. Bu dağılım, Van'ın özellikle Urartu, Ahameniş, Roma, Selçuklu, Ermeni, Osmanlı gibi birçok medeniyetin izlerini aynı coğrafyada barındırdığını teyit etmektedir. Günümüze Van Kalesi ve çevresindeki alan I, II. ve III. Derece Arkeolojik Alanı olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 Van Kent merkezinde yer alan arkeolojik sit alanları

4.4.1.3 Van Kent Merkezi ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanlarının Dağılımı

Güncel verilere göre il sınırları içinde koruma altına alınmış 386 kültür varlığı bulunmaktadır (VKVKBKM Arşivi). Van'da tespit edilen kültür varlıkları çalışma alanı kapsamında incelendiğinde, arkeolojik sit alanlarının sayısal üstünlüğü kentin tarih boyunca yoğun ve sürekli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Van Kalesi ve çevresinde yer alan kültürel katmanlar, bölgenin en erken ve en güçlü tarihsel izlerini oluşturmaktadır. Kale ile ilişkili Van Kale Sarnıçları ve Merdiveni, gerek Urartu gerekse sonrasındaki Anadolu Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı dönemlerine ait katmanları bir arada barındırması açısından dikkate değerdir. Kale çevresinde konumlanan Şeyh Abdurahman Gazi Türbesi, Galip Paşa Kümbeti, Süleyman Han Camii ve Kaya Çelebi Camii gibi Osmanlı dönemi yapıları, kentin İslamî mimari dokusunun temel öğelerini oluşturmaktadır.

Ahameniş dönemine tarihlenen I. Xerxes Yazıtı, Van'ın Urartu sonrası siyasi ve kültürel ilişkilerinin izlerini taşıyan önemli bir epigrafik örnek niteliğindedir. Aynı bölgede yer alan Miri Ambarı, Hüsrev Paşa Hamamı, Hüsrev Paşa Medresesi, Hüsrev Paşa Camii, Hüsrev Paşa İmareti ve Hüsrev Paşa Hanı gibi XVI. yüzyıla ait Osmanlı yapıları, Mimar Sinan ekolünün Van'daki yansımalarını oluşturarak dönemin kamusal işlevli mimarisine ışık tutmaktadır. Kentin dini çeşitliliğini yansıtan Van Ulu Cami, Horhor Medresesi Camii, Horhor Bahçeleri, Abbasağa Camii ve Kızıl Minareli Cami, Selçuklu–Osmanlı sürekliliğini göstermektedir.

Van'ın çok kültürlü tarihini yansıtan en önemli unsurlar arasında Ermeni dönemi yapıları yer almaktadır. Surp Boğos Kilisesi, Surp Nişan Kilisesi, Surp Stephanos Kilisesi, Surp Vardan Kilisesi ve Surp Dsirvaranov Şapeli gibi eserler, çoğunlukla "kayıp" ya da "kalıntı" niteliğinde de olsa, kentin Orta Çağ'dan itibaren çok katmanlı dini ve etnik yapısına dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu çeşitlilik, Van'ın sadece Urartu ve Osmanlı dönemleriyle sınırlı olmayan, çok geniş bir tarihsel süreçte kültürel etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Kentsel hafızanın bir diğer bileşeni olan Van Eski Yerleşimi, Ahameniş'ten İlhanlılara, Karakoyunlu ve Akkoyunlular'dan Osmanlı'ya kadar uzanan birbirinden farklı siyasal yapılanmaların ardıllığını somut biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca İskele Kapısı, Tebriz Kapısı, Orta Kapı, Saray Kapısı, Van İç Surları ve Van Dış Surları gibi

kentsel savunma ve geçiş yapıları, kentin tarihi topografyasının temel yapı taşlarıdır. Osmanlı'nın askeri varlığını yansıtan Aziziye Kışlası ile sivil mimari örneği olarak dikkat çeken İkiz Kümbetler de bölgenin kültürel çeşitliliğinin önemli göstergeleridir.

Tüm bu bulgular, Van'ın sahip olduğu kültür varlıklarının dönemsel, işlevsel ve mekânsal açıdan son derece çeşitlilik gösterdiğini; Urartu döneminden Osmanlı'ya kadar uzanan geniş bir tarihsel süreçte kentin sürekli bir kültürel üretim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Van'daki arkeolojik ve tarihi sit alanları, hem kültürel mirasın korunması hem de bilimsel araştırmalar açısından yüksek öncelikli bir konuma sahiptir.

Bu bölüm kapsamında Van kent merkezi ve yakın çevresinde yer alan doğal, arkeolojik ve tarihî sit alanları ile sivil mimarlık örnekleri; dönemsel, işlevsel, tematik ve mekânsal özellikleri doğrultusunda bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çizelge 4.4'te sunulan veriler, Van'ın yalnızca belirli bir döneme ait değil; Neolitik Çağ'dan başlayarak Urartu, Ahameniş, Orta Çağ Hristiyanlığı, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine uzanan çok katmanlı bir kültürel peyzaj yapısına sahip olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Van Kalesi ve çevresi başta olmak üzere arkeolojik sit alanlarının sayısal ve mekânsal üstünlüğü, kentin tarihsel gelişiminin büyük ölçüde arkeolojik katmanlar üzerinden okunabildiğini göstermektedir. Urartu dönemine ait kaleler, höyükler, su yapıları ve kaya anıtları, Van'ı yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda Anadolu ölçeğinde önemli bir arkeolojik merkez konumuna taşımaktadır. Bununla birlikte Ahameniş dönemine ait I. Xerxes Yazıtı gibi tekil ancak güçlü örnekler, Van'ın tarih boyunca farklı siyasal ve kültürel etkileşim ağları içinde yer aldığını kanıtlamaktadır.

Çizelge 4.4 Van Kent Merkezinde yer alan doğal ve kültürel değerler

	Tür	Kültür	Tema	Durum	Yüzyıl
Arkeolojik Sit Alanı					
Van Kalesi ve Çevresi					
Van Kalesi	Kale	Urartu	UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi	Erişilebilir	MÖ 9.yy
Van Kale Sarnıçları ve Merdiveni	Merdiven, Sarnıç	Anadolu Selçuklu, Artuklu, Osmanlı, Selçuklu	-	Erişilebilir	MÖ 6. yy, MÖ 9. yy
Şeyh Abdurahman Gazi Türbesi	Türbe	-	-	Erişilebilir	-
Galip Paşa Kümbeti	Türbe	Osmanlı	-	Erişilebilir	19. yy
Süleyman Han Camii	Cami	Osmanlı	-	Erişilebilir	16.yy
I.Xerkes Yazıtı	Yazıt	Ahameniş	-	Erişilebilir	MÖ 5. yy
Miri Ambarı	Depo	Osmanlı	-	Restorasyonda	17. yy, 18. yy
Abbasağa Camii	Cami	Osmanlı	Yeniden İhya Edilen Yapılar	Restorasyonda	18.yy
Arkeolojik Sit Alanı					
Van Kalesi ve Çevresi					
Horhor Medresesi Camii	Cami, Medrese	Osmanlı	Yeniden İhya Edilen Yapılar	Erişilebilir	18. yy
İskele Kapısı	Kent Kapısı	-	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Van Ulu Cami	Cami	Anadolu Selçuklu, Karakoyunlu, Selçuklu	Ulu Camiler, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Restorasyonda	12. yy, 14. yy
Van Eski Yerleşim	Antik Kent, Kent	Ahameniş, Akkoyunlu, Bizans, Celâyirîler, Ermeni, Hurri, İlhanlı, Karakoyunlu, Osmanlı, Pers, Roma, Selçuklu, Urartu	Kaybolan Kültür Varlıkları	Rekonstrüksiyonda	-
Surp Boğos Kilisesi	Kilise	Ermeni	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kalıntı	-
Surp Nişan Kilisesi	Kilise	Ermeni	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Tüccar Konağı	Yalı, Köşk, Konak	Ermeni	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Kızıl Minareli Cami	Cami	Anadolu Selçuklu, Selçuklu	Yeniden İhya Edilen Yapılar	Erişilebilir	
Hüsrev Paşa Hamamı	Hamam	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları	Restorasyonda	16. yy

Çizelge 4.4 Van Kent Merkezinde yer alan doğal ve kültürel değerler (devam)

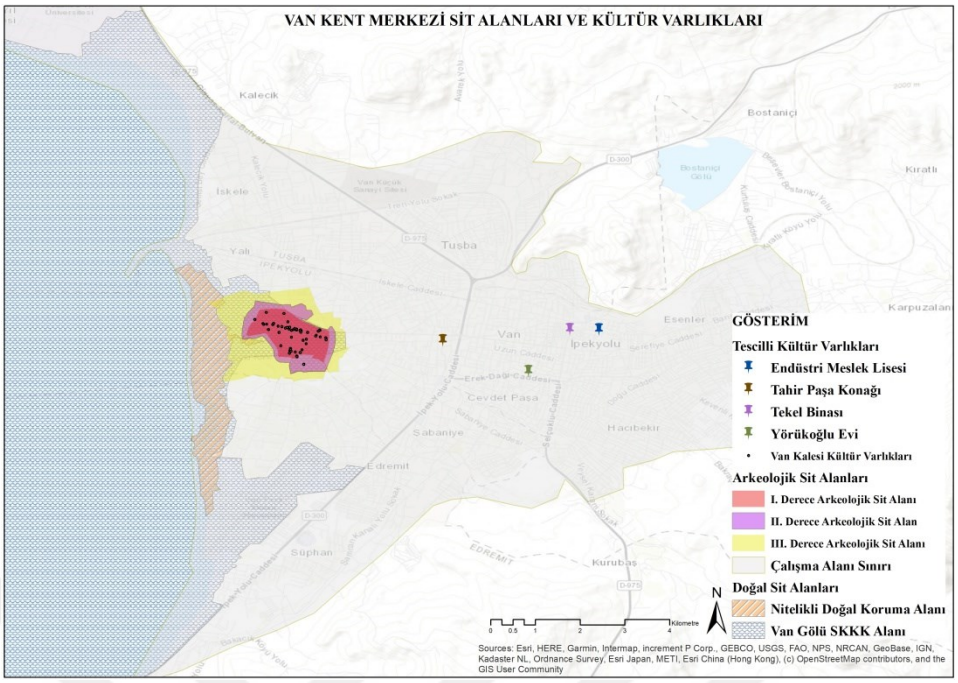
	Tür	Kültür	Tema	Durum	Yüzyıl
Surp Vardan Kilisesi	Kilise	Ermeni	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Surp Stephanos Kilisesi	Kilise	Ermeni	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Surp Dsirvaranov Şapeli	Şapel	Ermeni	-	Erişilebilir	-
Van Dış Surları	Sur	-	Kaybolan Kültür Varlıkları	Kayıp	-
Van İç Surları	Sur		Restorasyondaki Yapılar, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Kalıntı	-
Tebriz Kapısı	Kent Kapısı	-	-	Kalıntı	-
Orta Kapı	Kent Kapısı	-	-	Kalıntı	-
Kaya Çelebi Camii	Cami	Osmanlı	-	Erişilebilir	17. yy
Hüsrev Paşa İmareti	İmaret	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Erişilebilir	16. yy
Hüsrev Paşa Medresesi	Medrese	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Erişilebilir	16. yy
Hüsrev Paşa Türbesi	Türbe	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları	Erişilebilir	16. yy
Hüsrev Paşa Camii	Cami	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları	Erişilebilir	16. yy
Hüsrev Paşa Hanı	Kervansaray	Osmanlı	Mimar Sinan Yapıları, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Restorasyonda	16. yy
Aziziye Kışlası	Kışla	Osmanlı	-	Kalıntı	19. yy
Saray Kapısı	Kent Kapısı	-	Yeniden İhya Edilen Yapılar	Erişilebilir	-
İkiz Kümbetler	Kümbet, Türbe	Osmanlı	-	Erişilebilir	18. yy
Doğal Sit Alanı					
Horhor Bahçeleri	Bahçe	Osmanlı	-	Erişilebilir	16. yy
Van Kalesi Çevresi Doğal Sit alanları	Bahçe	Urartu	-	Erişilebilir	
Sivil Mimari					
Eski Tekel Binası	Kamusal Yapı	Cumhuriyet	İkinci Ulusal Mimarlık Akımı	Erişilebilir	20.yy
Yörükoğlu Evi	Yalı, Köşk, Konak	Osmanlı	Restorasyondaki Yapılar, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Restorasyonda	19. yy
Tahir Paşa Konağı	Yalı, Köşk, Konak	Osmanlı	Restorasyondaki Yapılar, Yeniden İhya Edilen Yapılar	Restorasyonda	19. yy
Eski Erkek Sanat Okulu	Okul	Cumhuriyet	Cumhuriyetin 100 Yapısı	Erişilebilir	20. yy

Osmanlı dönemine ait cami, medrese, hamam, imaret, han ve askeri yapıların yoğunluğu, Van'ın erken modern dönemde idari, dini ve kamusal işlevler açısından güçlü bir kent kimliği kazandığını ortaya koymaktadır. Özellikle Mimar Sinan ekolüne bağlı Hüsrev Paşa Külliyesi ve çevresindeki yapılar, kentin kamusal mekân örgütlenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Buna karşılık Ermeni kiliseleri, kent surları ve kapıları gibi birçok yapının günümüzde "kayıp" ya da "kalıntı" statüsünde bulunması, Van'da kültürel mirasın korunmasında yaşanan süreksizlikleri ve kırılmaları açık biçimde yansıtmaktadır.

Doğal sit alanları incelendiğinde ise Van Kalesi çevresi ve Horhor Bahçeleri gibi alanların, doğal ve kültürel değerlerin iç içe geçtiği özgün bir peyzaj karakteri sunduğu görülmektedir. Bu alanlar, Van'da koruma kavramının yalnızca yapı ölçeğinde değil; doğal çevre, ekolojik değerler ve kültürel peyzaj bütünlüğü üzerinden ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Sivil mimarlık örnekleri ise Van'da geleneksel konut kültürü ile Cumhuriyet dönemi kamusal mimarlığının birlikte okunabildiği sınırlı ancak nitelikli bir mirası temsil etmektedir (Şekil 4.11). Tahir Paşa Konağı, Yörükoğlu Evi, Eski Tekel Binası ve Eski Erkek Sanat Okulu gibi yapılar, farklı dönemlere ait mimari anlayışların kentsel bellekteki sürekliliğini ortaya koymakta; aynı zamanda yeniden işlevlendirme ve restorasyon uygulamalarıyla çağdaş koruma yaklaşımlarının kentte nasıl karşılık bulduğunu göstermektedir.

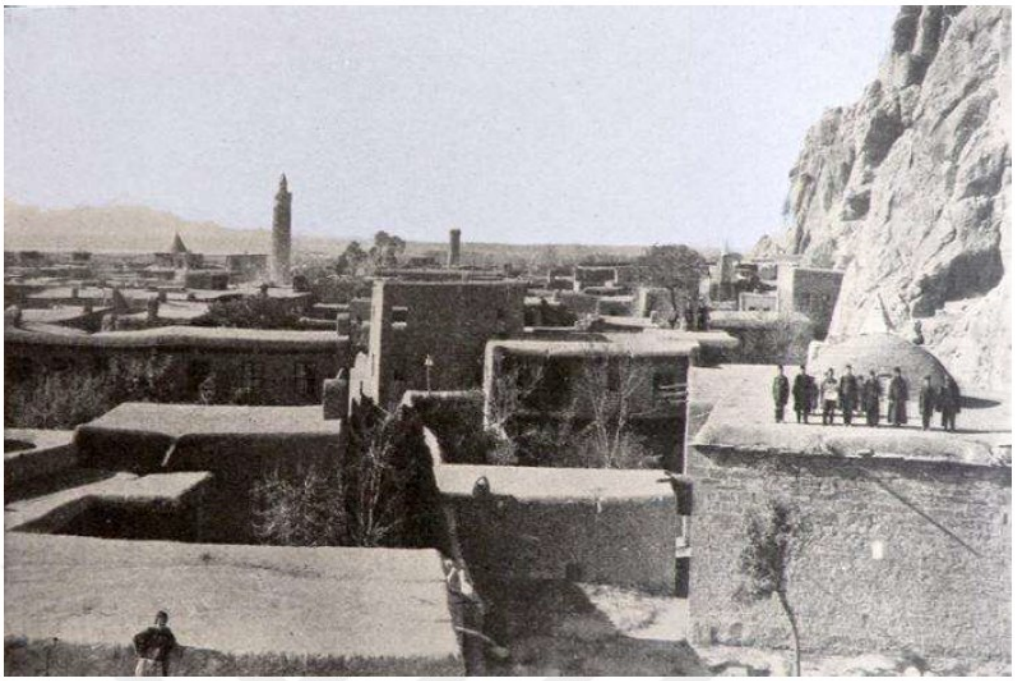
Genel olarak değerlendirildiğinde, Van kent merkezinde yer alan sit alanları ve kültür varlıkları; dönemsel çeşitlilik, işlevsel farklılık ve koruma statüleri açısından oldukça parçalı bir yapı sergilemektedir. (Çizelge 4.4). Bu durum, koruma yaklaşımlarının da tekil yapılar üzerinden değil, bütüncül, katmanlı ve mekânsal ilişkileri gözeten bir planlama anlayışıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, Van'da geçmişten günümüze uygulanan koruma kararlarının, kentsel gelişim süreçleriyle olan ilişkisini irdelemeyi gerekli kılmakta; bir sonraki bölümde ele alınacak olan koruma amaçlı imar planları ve plan kararlarının değerlendirilmesi için analitik bir zemin oluşturmaktadır.

Şekil 4.11 Van kent merkezindeki doğal ve arkeolojik sit alanları ve sivil mimari alanlarının dağılımı

4.4.2 Van Kent Merkezindeki Sivil Mimari Örnekleri

Van konut mimarisi, 1915 isyanı öncesinde Kale dibi olarak tanımlanan Eski Van Şehri'nde yoğunlaşarak gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde kentin yerleşim dokusu, Van Kalesi'nin güneyinde konumlanan sınırlı bir alan içerisinde şekillenmiştir. Ancak 1915 isyanı sırasında Eski Van Şehri'nde yer alan konut dokusunun tamamı büyük ölçüde tahrip olmuş ve yanarak yok olmuştur. Günümüze ulaşan fotoğraflar ve gravürler üzerinden yapılan değerlendirmeler, kentteki konutların çoğunlukla tek katlı veya iki katlı, düz damlı ve bitişik nizamda inşa edildiğini ortaya koymaktadır. (Şekil 4.12) Kentin dar bir alanda gelişmesi, yapılaşmanın yoğun ve bitişik düzende oluşmasını zorunlu kılmıştır (Uşma ve Urfalıoğlu, 2018).

Şekil 4.12 Tek katlı veya iki katlı, düz damlı ve bitişik nizamda inşa edilen (Lehmann-Haupt, 1926)

Eski Van Şehri'nde yapı malzemesi olarak ağırlıklı biçimde kerpiç kullanıldığı, temellerin ise taş malzemeden oluşturulduğu anlaşılmaktadır. XX. yüzyılın başlarına kadar Müslüman ve Ermeni nüfusun bir arada yaşadığı bu yerleşimde, konut mimarisi ortak çevresel ve kültürel koşulların etkisiyle biçimlenmiştir. Ancak milliyetçilik akımlarının etkisiyle toplumsal ilişkilerin bozulması ve aynı dönemde nüfus artışıyla birlikte mevcut yerleşim alanının yetersiz kalması, kentin mekânsal olarak genişlemesine neden olmuştur. Bu süreçte Van kenti, daha önce bağ ve bahçe olarak kullanılan çevre arazilere doğru yayılmaya başlamış; bugünkü mahallelerin temelleri bu dönemde atılmıştır (Öztürk, 2006).

Yeni gelişen yerleşim alanlarında inşa edilen konutlar, Eski Van Şehri'ndeki geleneksel yapı karakterini büyük ölçüde sürdürmüş; yapılar genellikle tek katlı veya iki katlı olarak tasarlanmıştır. Sosyo-ekonomik yapı, konut büyüklüğü ve kat sayısında belirleyici olmuş; varlıklı ailelerin daha büyük ve iki katlı evler inşa ettiği, dar gelirli kesimlerin ise daha küçük programlı ve tek katlı konutları tercih ettiği görülmüştür. Geleneksel Van evlerinde önemli bir mekânsal unsur olan tandır evi, kimi örneklerde ana

yapıya bitişik olarak, kimi örneklerde ise bahçe içerisinde bağımsız birim şeklinde düzenlenmiştir.

Yapı teknikleri ve malzeme seçimi, Van'ın coğrafi koşulları ve sert karasal iklimiyle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel Van evleri, taş temel üzerine kerpiç duvarlı ve ahşap hatılı olarak inşa edilmiş; düz damlı örtü sistemi yaygın biçimde kullanılmıştır. Ahşap malzeme, taşıyıcı sistemin yanı sıra döşemeler, cumbalar, balkonlar, kapı ve pencere doğramaları ile iç merdivenlerde de kullanılmıştır. Plan şeması açısından konutların büyük bölümü iç sofalı plan tipine sahiptir.

Van kentinin hızlı büyümesi, iklimsel ve çevresel etkenler ile uzun yıllar boyunca yeterli koruma önlemlerinin alınmamış olması, geleneksel Van evlerinin önemli ölçüde tahrip olmasına yol açmıştır. Özellikle 2011 Van depremi sonrasında, ayakta kalabilmiş birçok geleneksel konut yapısı yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. Günümüzde sınırlı sayıda örnek ayakta kalabilmiş olsa da, bu yapıların önemli bir bölümü hâlen yıkılma tehlikesi altında olup etkin koruma ve müdahale gereksinimi devam etmektedir.

4.4.2.1 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) ve Van Sivil Mimarlığı İçindeki Yeri

Tahir Paşa Konağı, 19. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olup, Van kent merkezinde gelişen geleneksel sivil mimarlık anlayışının nitelikli örneklerinden biridir. Yapı, 1898–1906 yılları arasında Van valiliği görevinde bulunan İşkodralı Tahir Paşa tarafından konut olarak kullanılmıştır. Konak, bu yönüyle yalnızca mimari değil, aynı zamanda Van kentinin idari ve kültürel tarihine tanıklık eden bir yapı niteliği taşımaktadır. Yapının tarihsel önemini artıran unsurlar arasında, Bediüzzaman Said Nursî'nin gençlik yıllarında bu konutta uzun süreli olarak bulunması ve Tahir Paşa'nın oğlu Cevdet Bey'in ilerleyen yıllarda Van valisi olarak görev yapması yer almaktadır. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa'nın çocukluk dönemine ilişkin anılarında yapıya değinilmesi, konağın kent belleğindeki yerini güçlendirmektedir.

Yapı, 1979 yılında Ankara Yüksek Anıtlar Kurulu tarafından tescil edilerek korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı statüsü kazanmıştır. Mimari açıdan iki katlı, düz toprak damlı ve geleneksel Van konut tipolojisine uygun bir plan şemasına sahiptir. İnşa tekniğinde ahşap ve toprak esaslı malzemeler kullanılmış; beden duvarlarında çamur sıva uygulaması tercih edilmiştir. Bu yapı sistemi, Van'ın karasal iklim koşullarına uyum

sağlayan, kışın ısıyı muhafaza eden, yazın ise serinlik sağlayan bir mekânsal konfor üretmektedir. Bu özellikler, Van sivil mimarisinin çevresel koşullarla kurduğu doğrudan ilişkinin tipik bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. (Öztürk, 2020)

Tahir Paşa Konağı, plan organizasyonu bakımından Van geleneksel konutlarının karakteristik özelliklerini taşımaktadır (Şekil 4.13). Yapı doğrudan sokağa açılmakta; ev ile sokak arasında avlu ya da ara mekân bulunmamaktadır. Harem–selamlık ayrımının uygulanmadığı konakta, aile yaşamı bütüncül bir mekânsal düzen içerisinde kurgulanmıştır. Zemin katta ortada yer alan sofa, iki yanında konumlanan dikdörtgen planlı altı odaya bağlantı sağlamaktadır. Üst kat, esas yaşam alanı olarak düzenlenmiş; misafir kabulü ve uyuma mekânları bu katta yer almıştır. Zemin kattan üst kata ulaşım, tek kollu ahşap bir merdiven aracılığıyla sağlanmakta ve merdiven doğrudan üst kat sofasına açılmaktadır. Üst katta sofadan sokağa doğru yaklaşık 1,10 metre dışa taşan ve yerel terminolojide "köşk" olarak adlandırılan çıkma, yapının cephe karakterini belirleyen önemli bir mimari öğe olarak öne çıkmaktadır. (Van Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, 2011).

Şekil 4.13 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) (Öztürk, 2018)

Yapı, 1980'li yıllara kadar büyük ölçüde ayakta kalmış, 1990'lı yıllara dek sınırlı biçimde kullanılmıştır. Ancak bakım ve koruma eksikliği nedeniyle zaman içinde üst örtüsünü kaybetmiş, taşıyıcı beden duvarlarında çökmeler meydana gelmiş ve yapı büyük ölçüde harap duruma gelmiştir (Şekil 4.14). Bu süreç, Van'daki geleneksel sivil mimarlık

örneklerinin karşı karşıya kaldığı korunma sorunlarını somut biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 4.14 Tahir Paşa Konağı (Mustafa Dilaver Evi) (Öztürk, 2018)

Günümüzde yapının mülkiyeti özel şahsa ait olup, Van Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yürütülen bir rekonstrüksiyon projesi kapsamında ele alınmaktadır. Çalışmalarda, yapının özgün mimari karakteri, plan şeması ve geleneksel yapım teknikleri esas alınmış; ahşap ve toprak ağırlıklı malzeme kullanımı korunmuştur. Rekonstrüksiyon sürecinde kaba inşaatın büyük ölçüde tamamlandığı, özgün mekânsal kurgunun ve iklimle uyumlu yapı sisteminin yeniden üretildiği görülmektedir.

Rekonstrüksiyonun tamamlanmasının ardından Tahir Paşa Konağı'nın kültür ve sanat işlevleriyle kamusal kullanıma açılması planlanmaktadır. (Şekil 4.15) Bu yönüyle yapı, yalnızca tekil bir mimari miras örneği olarak değil, Van kent merkezinde sivil mimarlık mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesine yönelik çağdaş koruma yaklaşımlarının bir uygulama örneği olarak da değerlendirilmektedir.

Şekil 4.15 Tahir Paşa Konağı restorasyonu (Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024)

4.4.2.2 Yörükoğlu Evi

1995 yılına kadar konut işleviyle kullanılan Polat Yörükoğlu Evi, günümüzde kullanılmamakla birlikte, büyük ölçüde özgün strüktürünü koruyan ve ayakta kalma mücadelesi veren geleneksel Van konut örneklerinden biridir. Yapıya bitişik olarak inşa edilen tandır evinin örtü sisteminde ise ileri düzeyde yapısal bozulmalar ve kısmi yıkımlar gözlenmektedir. Plan şeması bakımından yapı, geleneksel Van evlerinde nadir rastlanan harem–selamlık ayrımını içeren mekânsal kurgusuyla dikkat çekmektedir. Evin kuzeyinde yer alan avlu ve bahçe alanı, güney ve doğu yönlerinde möhre duvarları ile sınırlandırılmıştır (Şekil 4.16). Polat Yörükoğlu Evi, Van Büyükşehir Belediyesi'nin teklifi doğrultusunda, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından alınan 21.04.2015 tarih ve 854 sayılı karar ile tescil altına alınmıştır (Öztürk, 2004).

Şekil 4.16 Yörük evi güneybatı görünüşü (Öztürk, 1997)

4.4.2.3 Eski Tekel Binası

Van kent merkezinde, İpekyolu ilçesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde konumlanan Eski Tekel Binası, Cumhuriyet dönemi kamusal mimarlığının Van'daki temsilci örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Yapı, 20. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olup, tipolojik ve biçimsel özellikleriyle **İkinci Ulusal Mimarlık Akımı** çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda yapı; yalın, dengeli ve temsil niteliği güçlü bir kütle düzeni, simetriye yakın cephe kurgusu ve taş ağırlıklı malzeme kullanımıyla kamusal mimarlığın döneme özgü anlayışını yansıtmaktadır.

Dikdörtgen planlı olarak tasarlanan yapı bodrum, zemin ve bir üst kat olmak üzere üç katlıdır. Taşıyıcı sistemde yığma teknikler ve cephelerde kesme taş kullanımı öne çıkmakta; ana giriş Cumhuriyet Caddesi'ne yönelen cepheden sağlanmaktadır. Yapının kentsel konumu, onu yalnızca idari bir işlev yapısı olmaktan öte, Van kent merkezinin Cumhuriyet dönemi mekânsal gelişimini temsil eden bir odak haline getirmiştir. Uzun yıllar Tekel idaresiyle ilişkili kamusal işlevler üstlenen bina, bu yönüyle kentin yakın dönem belleğinde önemli bir yer tutmaktadır.

Yapı, 2006 yılında tescillenerek korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı statüsü kazanmış ve böylece Cumhuriyet dönemi mimarlık mirası kapsamında yasal koruma altına alınmıştır. Bu tescil, Van'daki modern dönem yapılarının da kültürel miras değeri taşıdığına işaret etmesi bakımından önemlidir. 2020 yılında mülkiyet ve kullanım hakkının Van Valiliği'ne tahsis edilmesinin ardından, yapı için restorasyon ve güçlendirme çalışmaları başlatılmış; yeniden işlevlendirme sürecinde yapının **kültür evi** olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım, yapının kamusal niteliğinin korunarak sürdürülmesini ve kent yaşamına yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır.

4.4.2.4 Eski Erkek Sanat Okulu

Van kent merkezinde, İpekyolu ilçesi sınırları içerisinde yer alan Eski Erkek Sanat Okulu (Van Erkek Sanat Enstitüsü), Cumhuriyet döneminde eğitim yapıları aracılığıyla modernleşme ideolojisinin taşra kentlerine aktarılmasını temsil eden nitelikli kamusal mimarlık örneklerinden biridir. Yapı, 20. yüzyılda, Cumhuriyet'in eğitim politikaları doğrultusunda mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla inşa edilmiş olup, "Cumhuriyetin 100 Yapısı" teması kapsamında değerlendirilmektedir.

Cumhuriyet dönemi eğitim yapıları, yalnızca işlevsel gereksinimleri karşılamaya yönelik değil; aynı zamanda yeni devletin çağdaşlaşma, üretim ve teknik bilgiye dayalı kalkınma hedeflerini mekânsal olarak görünür kılan araçlar olarak kurgulanmıştır. Bu çerçevede Eski Erkek Sanat Okulu, Van'da modern eğitim anlayışının kurumsallaşmasında önemli bir rol üstlenmiş; marangozluk, metal işleri ve çeşitli teknik alanlarda mesleki eğitime yönelik işlevleriyle uzun yıllar kent yaşamının aktif bir parçası olmuştur.

Mimari açıdan yapı, Cumhuriyet dönemi kamu yapılarında sıkça görülen sade, ölçülü ve işlev odaklı bir tasarım anlayışını yansıtmaktadır. Plan kurgusu, eğitim işlevine uygun olarak derslikler, atölyeler ve ortak kullanım alanlarının rasyonel bir düzen içerisinde bir araya getirildiği bir şemaya sahiptir. Cephe düzeninde süslemeye yer verilmemiş; kütle oranları, pencere açıklıkları ve yapı ölçeği ile kamusal temsil niteliği dengeli bir biçimde sağlanmıştır. Bu özellikleriyle yapı, erken ve orta Cumhuriyet dönemi eğitim mimarisinin tipik karakterini Van ölçeğinde yansıtmaktadır.

Yapının kent içindeki konumu, Cumhuriyet sonrası Van kent merkezinin gelişim akslarıyla doğrudan ilişkilidir. Eğitim işleviyle kamusal kullanıma açık olması, yapının çevresiyle güçlü bir sosyal ilişki kurmasını sağlamış; okul, yalnızca bir eğitim mekânı değil, aynı zamanda kentin modernleşme sürecinin simgesel yapılarından biri hâline gelmiştir. Bu yönüyle Eski Erkek Sanat Okulu, Van'daki kamusal yapı stoğunun önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde erişilebilir durumda olan yapı, Cumhuriyet dönemi mimarlık mirasının Van kent merkezinde ayakta kalabilmiş sınırlı sayıdaki örnekleri arasında yer almaktadır. Yapının korunarak kullanılmaya devam etmesi, erken Cumhuriyet dönemine ait eğitim yapılarının yalnızca tarihsel belge niteliğiyle değil, işlevsel ve kamusal değerleriyle de ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. (Şekil 4.17)

Şekil 4.17 Eski erkek sanat okulu günümüz hali (Kültür Varlıkları Envanteri, 2025)

Sonuç olarak Eski Erkek Sanat Okulu, Van'da Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının mekânsal karşılığını temsil eden, kamusal mimarlık anlayışının sade ve işlevci karakterini yansıtan önemli bir yapıdır. Yapı, hem Cumhuriyet ideolojisinin taşra kentlerindeki fiziksel izlerini okumaya olanak tanıması hem de Van kent merkezinde modern mimarlık mirasının sürekliliğini göstermesi bakımından, tez kapsamında değerlendirilmesi gereken nitelikli bir Cumhuriyet dönemi kamusal yapısıdır.

4.5 Van Kent Merkezindeki Doğal ve Kültürel Değerlere Yönelik Koruma Yaklaşımlarının Dönüşümü

Bu bölümde Van kent merkezinde yer alan doğal ve kültürel miras alanlarına ilişkin koruma yaklaşımlarının zaman içerisindeki değişimi; tespit, tescil ve koruma kararları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu çerçevede inceleme, koruma sürecinin başlangıcını oluşturan 1979 tarihli ilk tescil kararlarından günümüze kadar uzanan dönem dikkate alınarak, mevzuat, kurum yapısı ve koruma anlayışındaki dönüşümler bağlamında ele alınmıştır.

4.5.1 Erken Dönem: Tescil Temelli Koruma Yaklaşımı (1970-1993)

Bu dönemde Van kent merkezinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma süreci, ilgili alanların tespit edilmesi, sit statülerinin belirlenmesi ve koruma sınırlarının tanımlanmasına yönelik çalışmalar çerçevesinde yürütülmüştür. Bu kapsamda söz konusu dönem, Van Kalesi ve yakın çevresinde koruma alanlarının hukuki ve mekânsal çerçevesinin oluşturulmasına yönelik ilk düzenlemelerin yapıldığı ve kültür varlıklarının korunmasına yönelik çabaların başlangıcını oluşturan bir evre olarak ele alınmaktadır.

4.5.1.1 1970'li Yıllarda Tescil Temelli Koruma Yaklaşımı

1979 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından alınan kararlar ile Van Kalesi ve Eski Van Kenti'ne ilişkin sit sınırları ile koruma ve kullanım koşulları belirlenmiştir. Söz konusu kararlar, alanın arkeolojik, tarihsel ve doğal değerlerinin korunmasına yönelik olarak getirilen erken dönem koruma yaklaşımlarını yansıtmakta; koruma derecelerine göre farklı müdahale ve kullanım rejimleri tanımlamaktadır.

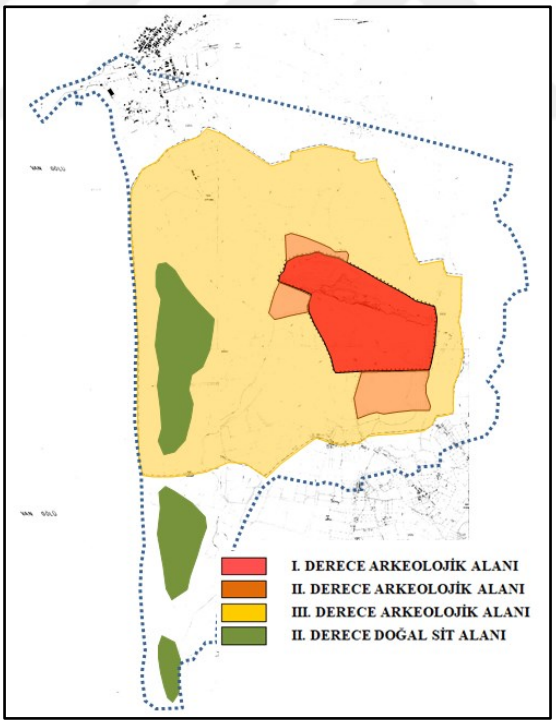
Bu kapsamda Van Kalesi ve Eski Van Kenti, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Kurul kararında, bu alanlarda Kültür Bakanlığı tarafından gerçekleştirilecek zorunlu hizmet yapıları, bilimsel araştırmalar ile onarım ve restorasyon çalışmaları dışında her türlü yapılaşma, imar uygulaması ve plan kararının kesin olarak yasaklandığı açık biçimde belirtilmiştir. Alanın mevcut durumuyla aynen korunması gerektiği vurgulanmış; yeni yapılaşma veya mekânsal müdahaleye izin verilmemiştir.

Van Kalesi'nin kuzeyinde yer alan Urartu Mezarlığı ile güneyinde bulunan İslam Mezarlığı, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Ayrıca kalenin güneybatısında kalan ağaçlık alan, II. Derece Doğal Sit Alanı statüsüne alınmıştır. Bu alanlarda tarımsal faaliyetlere izin verilmiş; ancak derin kazı gerektirmeyen, yüzeysel toprak işleme faaliyetleriyle sınırlı kalınması gerektiği ifade edilmiştir. Kurul kararında, söz konusu alanlarda gerçekleştirilecek tüm uygulamaların Van Müzesi Müdürlüğü denetiminde yürütülmesi gerektiği belirtilmiş; buna karşın her türlü yeni inşaat ve yapılaşma faaliyeti açık biçimde yasaklanmıştır.

Günümüzdeki Van yerleşmesine ait imar planı sınırları içerisinde kalan ve sit alanı olarak tescil edilen bölgeler ise III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tanımlanmıştır. Bu

alanlarda, imar planı bulunan bölgelerde planlarda öngörülen koşulların aynen uygulanacağı; imar planı sınırları dışında kalan alanlarda ise her türlü yeni yerleşme ve yapılaşma için Anıtlar Yüksek Kurulu izninin zorunlu olduğu hükme bağlanmıştır. Kurul kararında, imar planı dışında kalan III. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında yapılaşma koşulları ayrıntılı biçimde sınırlandırılmış; parsel büyüklüğünün en az 5.000 m² olması, yapı yüksekliğinin en fazla 6.50 m (iki kat) ile sınırlandırılması ve toplam inşaat alanının 250 m²'yi geçmemesi şartları getirilmiştir. Bu alanlarda yapılaşmanın ancak Anıtlar Yüksek Kurulu izni ile mümkün olabileceği belirtilmiştir.

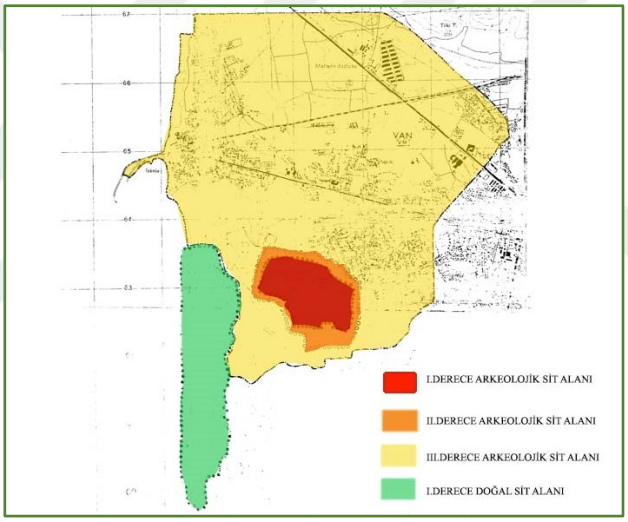
1979 tarihli bu kararlar ile Van Kalesi ve Eski Van Kenti çevresinde, koruma derecelerine göre farklılaşan ancak genel olarak yapılaşmayı ciddi biçimde sınırlandıran bir koruma rejimi oluşturulmuş; özellikle I. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında mutlak koruma anlayışı benimsenmiştir. Bu kararlar, ilerleyen yıllarda hazırlanan koruma amaçlı imar planları ve sit statüsü revizyonları için temel referanslardan biri niteliğini taşımaktadır (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 1979 yılı Van Kalesi ve çevresi sit sınırları

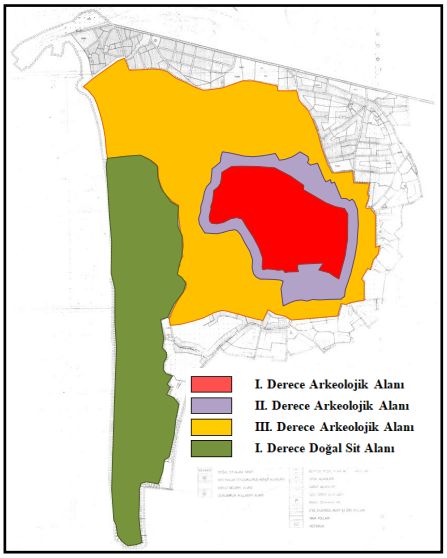
4.5.1.2 1990'lı Yıllarda Koruma Planı Odaklı Yaklaşım

1993 yılında T.C. Kültür Bakanlığı'na bağlı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan kurul kararı kapsamında; Van ili merkezinde yer alan Van Kalesi ve yakın çevresine ilişkin Koruma Amaçlı İmar Planı süreci başlamıştır. Bu doğrultuda öncelikle, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 03.11.1993 tarihli ve 337 sayılı kararı ile belirlenen I. Derece Doğal Sit Alanı ile I., II. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanlarına ait sınırlar, 1/25.000 ölçekli harita üzerinde gösterildiği şekliyle yeniden tescillenmiştir (Şekil 4.19). Söz konusu kararla GEEAYK'nun 1979 yılındaki kararıyla doğal sit alanı ilan edilen bölgeler I. Derece doğal sit alanı olarak güncellenmiştir. III. Derece arkeolojik sit alanı sınırlarıysa demiryolunun kuzeyine doğru genişletilmiştir.

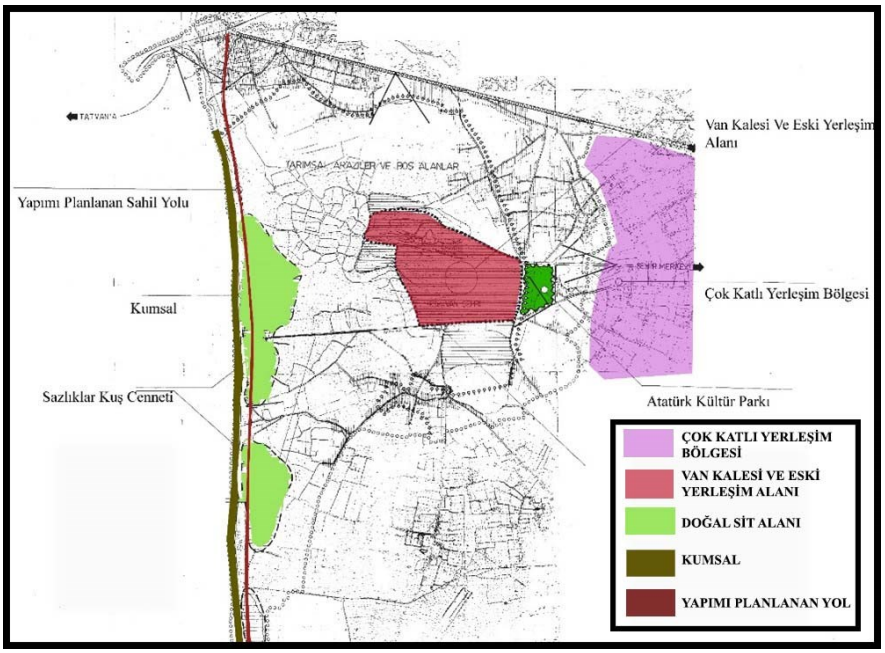
Şekil 4.19 1993 yılı sit sınırları

Van Kalesi ve çevresinde ilk koruma planı 1994 yılında onaylanmıştır. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 10.11.1994 tarih ve 1529 sayılı kararıyla onaylanan KAİP hazırlık aşamasında bölgeye ilişkin hazırlanan analiz çalışmaları, Van Kalesi ve yakın çevresinin mekânsal karakterini ve korunması gereken temel eşiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Plan hazırlık sürecinde 1993 yılında 1/25000 ölçekli haritalarla belirlenen sınırlar yeniden irdelenmiş, özellikle kuzeyde demiryolunun kuzeyine kadar genişleyen alanlarda sınır güncellemeleri yapılmıştır. 1979 yılında yapılan III. derece arkeolojik sit sınırlarına benzer şekilde sınırlar koruma planına altlık olacak şekilde güncellenmiştir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 1994 yılı sit sınırları

Analiz çalışmaları; alanın doğal yapısı, kültürel miras unsurları ve mevcut kentsel kullanımlarını birlikte ele alan çok katmanlı bir analiz kurgusu içermektedir. Pafta, farklı bileşenlerin üst üste okunmasına olanak sağlayarak, planlama kararlarına veri oluşturan temel sorun alanlarını ve hassas bölgeleri görünür kılmaktadır (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 1994 yılı analiz çalışması

Analiz çalışmasında, Van Gölü kıyısı boyunca planlanması öngörülen sahil yolu projesi önemli bir müdahale alanı olarak ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmelerde, söz konusu projenin ulaşım açısından belirgin bir gereksinime karşılık vermediği; buna karşın yüksek maliyet, sazlık alanların doldurulması yoluyla doğal dengenin bozulması ve beraberinde getireceği yeni yapılaşma taleplerinin sit alanı üzerindeki olası baskıları nedeniyle uygulanmaması gereken bir müdahale olarak tanımlandığı görülmektedir.

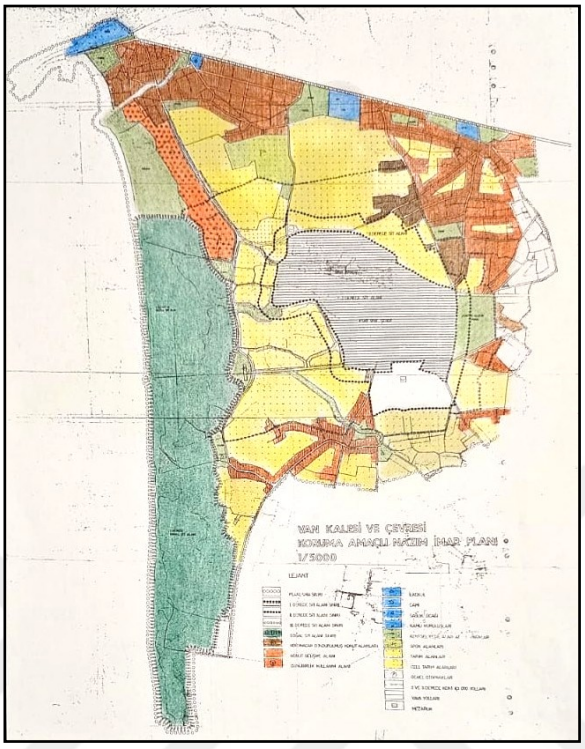
Analiz paftasında kumsal ve sazlık alanlar, doğal çevrenin korunması gereken temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Kent merkezine yakın konumda bulunmalarına rağmen, ulaşım güçlükleri ve çevre kirliliği nedeniyle bu alanlardan rekreatif ve turistik amaçlarla yeterince yararlanılamadığı belirtilmiştir. Kıyı kenar çizgisi ile kumsal arasında yer alan sazlık alanların, çok sayıda kuş türüne ev sahipliği yapan önemli bir ekolojik parça olduğu; kontrolsüz avlanma nedeniyle kuş popülasyonunun azaldığı ve planlanan karayolu inşaatı kapsamında doldurularak ortadan kalkma riski taşıdığı analiz kapsamında vurgulanmıştır.

Van Kalesi ve Eski Van Şehri, analiz çalışmasında tarihsel çevrenin en hassas bileşenleri olarak ele alınmıştır. Alanın, doğal ve insan kaynaklı çeşitli etkilere karşı yeterli koruma mekanizmalarına sahip olmadığı; bu durumun tarihsel değerlerin giderek yitirilmesine yol açtığı belirtilmiştir. Özellikle kale yoluna yakın bölgelerde, yüksekliği yer yer on kata ulaşan yapılaşmanın kaleye doğru yaklaşarak görsel bütünlüğü tehdit eden bir unsur oluşturduğu analiz paftasında ortaya konmuştur.

Analiz kapsamında ele alınan bir diğer alan Atatürk Kültür Parkıdır. İnşa sürecinde olan park alanının, konumu itibarıyla kentsel açık alan sistemi açısından önemli bir potansiyel taşıdığı; ancak proje kapsamında öngörülen bazı yapıların surlara oldukça yakın konumlandırılması nedeniyle, tarihi çevre ile kurduğu ilişkinin sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, surların yakın çevresindeki mevcut yapılaşma analiz paftasında ayrı bir sorun alanı olarak tanımlanmıştır. Tarihi surlara bitişik veya çok yakın mesafede konumlanan yapıların, yükseklikleri ve çevreyle uyumsuzlukları nedeniyle tarihi çevre üzerinde olumsuz görsel etkiler oluşturduğu belirtilmiş; bu durumun planlama sürecinde dikkate alınması gereken temel eşiklerden biri olduğu ortaya konmuştur.

Analiz çalışmaları doğrultusunda hazırlanan koruma planında Van Kalesi ve çevresinin tarımsal niteliği dikkate alınarak özel tarım alanı olarak korunmuştur. Konut alanları kuzeyde Demiryolu yakınında yoğunlaşmaktadır. Kalenin güneyinde sınırlı

konut gelişmesi önerilirken batıda doğal sit alanını etkilemeyecek şekilde Van Gölü kıyısına günübirlik tesis alanı önerilmiştir (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 Van Kalesi ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı-2002 (VKVKBKM Arşivi)

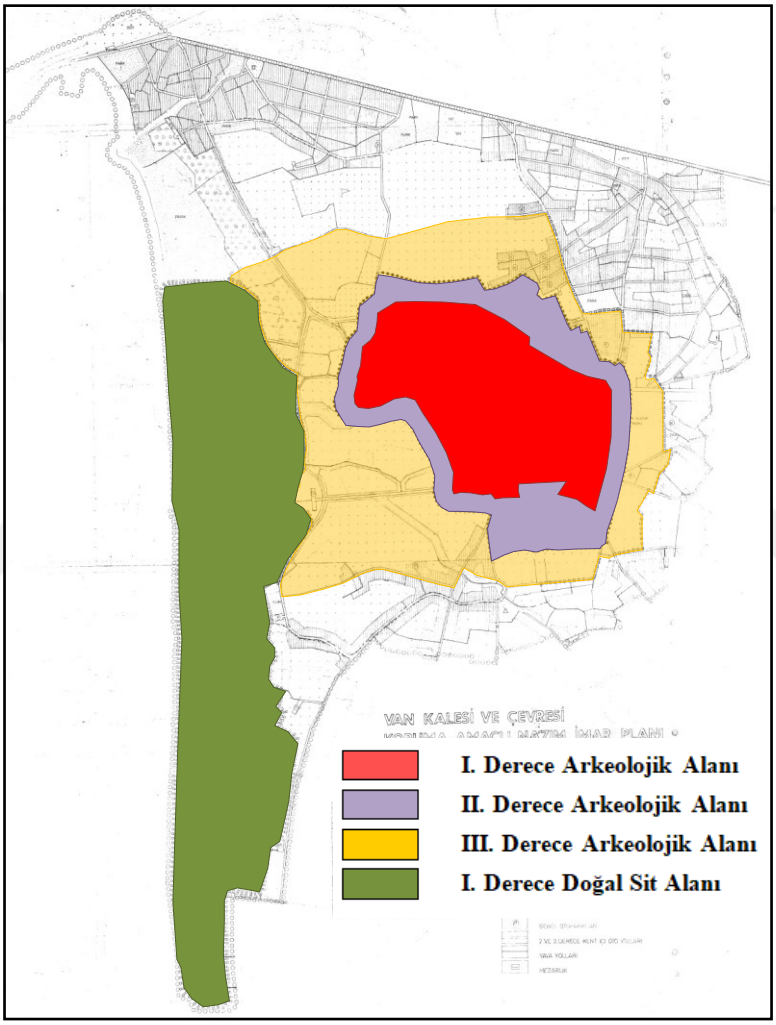
4.5.2 2000'li Yıllarda Sit Sınırlarının Yeniden Ele Alınması (2002)

19.12.2002 tarihli ve 3053 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı, Van ili merkezinde yer alan Van Kalesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırlarının yeniden belirlenmesine ilişkin hükümleri içermektedir. Karar, Van Belediye Başkanlığı, Van Valiliği Müze Müdürlüğü ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin ortak çalışmaları sonucunda hazırlanan rapor ve eklerinin değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Kurul kararında, Van Belediyesi'nin 29.08.2002 tarihli yazısı, Van Valiliği Müze Müdürlüğü'nün 31.10.2002 tarihli görüşü ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından hazırlanan 25.10.2002 tarihli raporun birlikte ele alındığı belirtilmektedir. Bu belgeler doğrultusunda 1993 yılında 1/25000 ölçekli haritalar üzerinden belirlenen Van Kalesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırlarının mevcut durumunun yeniden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Yapılan inceleme ve görüşmeler sonucunda, Van Kalesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırlarının ve koruma planının, ekli 1/5000 ölçekli haritada gösterildiği şekliyle

uygun olduğuna karar verilmiştir. Böylece, 1993 yılında belirlenen III. derece arkeolojik sit alanı sınırları kuzeyde daraltılmış, 1979 tarihli önceki koruma kararlarında tanımlanan sit statülerine benzer şekilde korunmakla birlikte, alan sınırlarının teknik ve bilimsel veriler doğrultusunda netleştirildiği anlaşılmakla birlikte 1994 yılı koruma planında belirtilen III. derece arkeolojik sit sınırlarının kuzeyde yeniden daraltıldığı görülmektedir (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 2002 yılı sit sınırları

4.5.3 Planlama Tescil İlişkisinin Yeniden Kurgulanması (2013-2023)

Bu dönemde Van Kalesi ve yakın çevresine ilişkin koruma süreci, koruma amaçlı imar planları ile doğal ve arkeolojik sit statülerine yönelik tescil ve güncelleme kararlarının birlikte yürütüldüğü bir çerçeve içinde ele alınmıştır. Alanın korunmasına ve

kullanımına ilişkin kararlar; planlama belgeleri, kurul kararları ve doğal sitlere ilişkin mevzuat hükümleri doğrultusunda üretilmiş, böylece planlama süreci ile tescil ve statü belirleme süreçleri eş zamanlı olarak işletilmiştir.

4.5.3.1 2013 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı

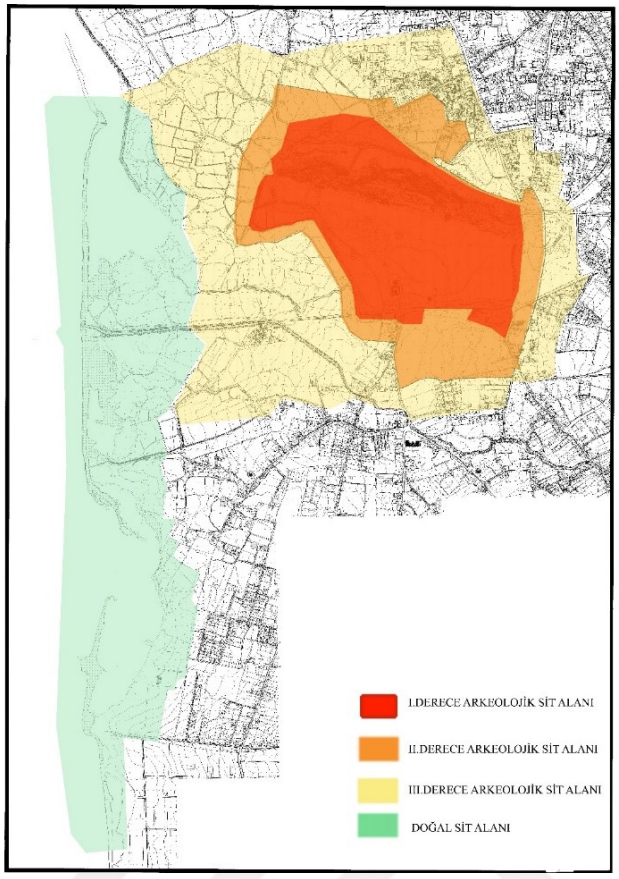
2013 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan kurul kararları ile Van ili Merkez ilçesinde yer alan Van Kalesi ve yakın çevresini kapsayan doğal ve arkeolojik sit alanlarına yönelik Koruma Amaçlı İmar Planları uygun bulunarak onaylanmıştır. Bu kapsamda, I., II. ve III. derece arkeolojik sit alanları için hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi ile ilgili yönetmelik hükümleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve mevzuata uygun olduğu hükme bağlanmıştır.

2013 tarihli planlama süreci, Van Kalesi ve çevresindeki doğal ve arkeolojik sit alanları için çok disiplinli araştırma ve analizlere dayalı kapsamlı bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür. Süreç; Araştırma–Değerlendirme Raporu, 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, plan açıklama raporu, çeşitli uzman raporları ve Koruma Bölge Kurulu kararlarının bir bütün olarak ele alınmasıyla şekillenmiştir. Araştırma–Değerlendirme Raporu, planlama alanına ilişkin doğal, kültürel, tarihsel, sosyal ve mekânsal verileri sistematik biçimde derleyerek, plan kararlarına bilimsel ve teknik bir altlık oluşturmayı amaçlamıştır.

Bu kapsamda, planlama alanının konumu, yönetsel yapısı ve coğrafi özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiş; Van ilinin bölgesel konumu ile Van Kalesi ve çevresinin topoğrafya, jeoloji, iklim, hidroloji, ekolojik yapı ve doğal eşikler açısından taşıdığı özellikler değerlendirilmiştir. Ayrıca doğal riskler ve çevresel sorunlar analiz edilerek, planlama sürecini etkileyen fiziksel koşullar ortaya konulmuştur. Sosyo-ekonomik ve demografik analizlerde ise nüfusun büyüklüğü ve mekânsal dağılımı, ekonomik faaliyetler, istihdam yapısı ve kentsel gelişim eğilimleri ele alınmış; Van Kalesi ve çevresinin kent bütünü içindeki işlevi ve potansiyelleri planlama perspektifiyle değerlendirilmiştir.

Tarihsel ve arkeolojik incelemeler kapsamında, Van Kalesi ve çevresindeki yerleşimin Urartu döneminden başlayarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine uzanan gelişimi kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu süreçte tescilli taşınmaz kültür varlıkları, arkeolojik sit dereceleri ve önceki kurul kararları sistematik biçimde incelenmiş; alanın tarihsel katmanlaşması ve kültürel sürekliliği ortaya konulmuştur. Mevcut imar ve koruma planlarının alana etkileri değerlendirilerek, koruma-kullanma dengesi açısından mevcut durum analiz edilmiştir.

Araştırma–Değerlendirme Raporu doğrultusunda hazırlanan 2013 tarihli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları, planlama yaklaşımını koruma öncelikli, bütüncül ve kademeli bir anlayış üzerine kurmuştur. Bu çerçevede, I. derece arkeolojik sit alanlarının sınırları korunmuş (Şekil 4.24); II. derece arkeolojik sit alanları yapılaşmadan arındırılarak korunmuş; I. ve II. derece sit alanları arkeopark alanı olarak planlanmıştır. Planlama alanı içerisinde, Van Kalesi ve çevresinde yer alan kültür varlıklarının korunması, sergilenmesi ve tanıtılması amacıyla müze işlevi öngörülmüş; alan, arkeolojik değerlerin bütüncül biçimde ele alındığı bir arkeopark anlayışıyla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda rehberli turlar, kültürel etkinlikler ile eğitim ve bilgilendirme alanları planlanmıştır. Eski Van Kenti'nin ortaya çıkarılması ve kültür varlıklarının görünürlüğünün artırılması, planın temel hedefleri arasında yer almıştır.

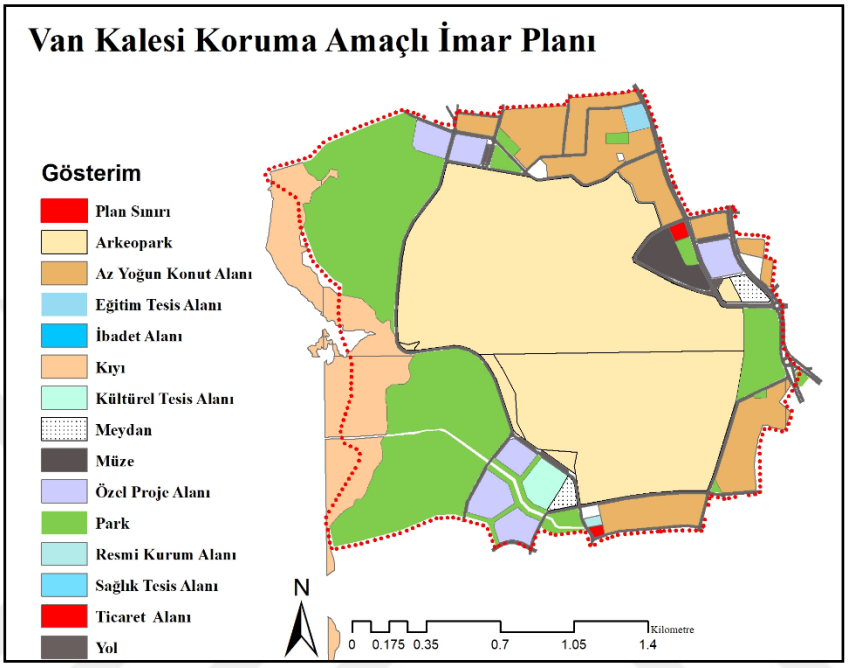

Şekil 4.24 2013 tarihinde sit sınırları

Plan kararlarında, Van Gölü kıyısı boyunca öngörülen rekreasyon alanları ile alan–göl ilişkisini güçlendirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Yerleşme ölçeğinde ise ulaşım sistemi yeniden ele alınmış; mevcut ulaşım altyapısındaki yetersizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda İskele Caddesi, Melen Caddesi ve İpekyolu bağlantıları güçlendirilmiş; 30 m, 24 m ve 15 m genişliğinde ana ulaşım aksları oluşturulmuştur. Tarihi alana kontrollü erişim sağlanması ve ziyaretçiler için otopark alanlarının düzenlenmesi planlanmıştır.

Konut alanlarına ilişkin olarak, III. derece arkeolojik sit alanlarında mevcut 1–2 katlı konut dokusunun korunması esas alınmış; önceki planlarda yetersiz kalan yapılaşma koşulları revize edilmiştir. Bu alanlarda yapılaşma koşulları TAKS 0,25, KAKS 0,50 olarak belirlenmiş; toplamda 39,52 hektarlık meskûn konut alanı tanımlanmıştır. Planlama nüfusu, konut alanı büyüklüğü, parsel ölçütleri, TAKS–KAKS değerleri ve ortalama hane halkı büyüklüğü esas alınarak hesaplanmış; net yoğunluk, net konut alanı üzerinden belirlenmiştir.

Planlama alanında ayrıca rekreasyon alanları, park ve yeşil alanlar, eğitim ve bilgilendirme alanları, kültürel etkinlik alanları, ulaşım ve otopark alanları, özel proje alanları ile sosyal ve kültürel tesis alanları öngörülmüştür (Şekil 4.25). Bu fonksiyonlar, koruma-kullanma dengesi gözetilerek plan notları aracılığıyla tanımlanmıştır.

Şekil 4.25 Van Kalesi Koruma Amaçlı İmar Planı 2013 (VKVKBKM Arşivi)

Planlama sürecini destekleyen uzman raporları; mimarlık, arkeoloji, sanat tarihi ve peyzaj mimarlığı disiplinlerinde yürütülen ayrıntılı incelemelere dayanmaktadır. Bu raporlarda Van Kalesi (iç kale, yukarı kale, Tuşpa), Eski Van Kenti ve sur dışındaki kültür varlıklarının fiziksel durumları, özgünlükleri ve bozulma türleri değerlendirilmiş; arkeolojik alanların yüzeyde yer alması nedeniyle müdahalelere karşı hassas olduğu vurgulanmıştır. Peyzaj raporlarında ise topoğrafya, bitki örtüsü, açık alan kullanımları ve çevresel sorunlar ele alınmıştır.

Tüm bu çalışmalar sonucunda hazırlanan planlar, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 20.03.2013 tarihli ve 320 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Kurul kararında, Van Kalesi ve çevresindeki arkeolojik sit alanlarının 1979 tarihli Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla tescil edildiği ve bu statünün geçerliliğini koruduğu belirtilmiş; 1993 ve 2002 tarihli kurul kararlarıyla yapılan sınır belirleme ve güncelleme süreçlerine atıf yapılmıştır. Sonuç olarak, 2013 yılına ait bu planlama süreci, Van Kalesi ve

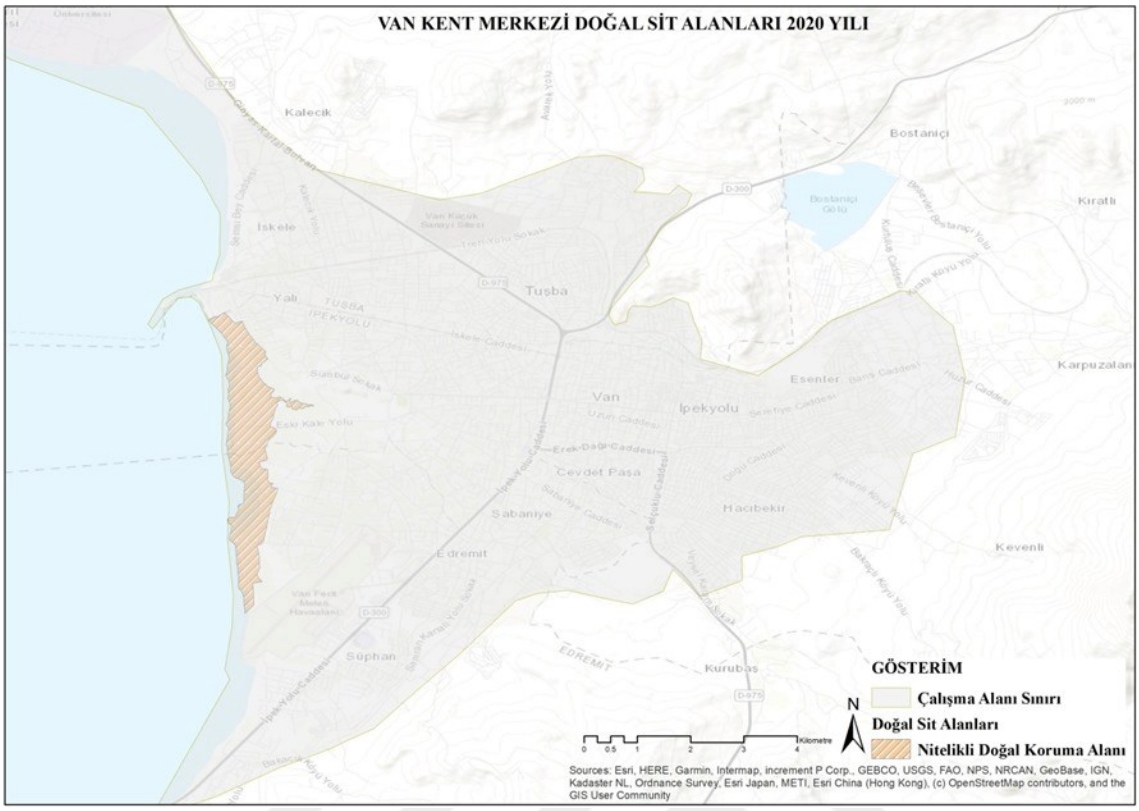
çevresindeki doğal ve arkeolojik sit alanlarının korunmasına yönelik analiz temelli, teknik ve disiplinler arası bir yaklaşımın benimsendiğini ortaya koymaktadır.

4.5.3.2 2020 ve 2022 Yılları Güncel Tescil Kararları

Van Kalesi ve çevresini kapsayan alanda 2020 ve 2022 yıllarında sadece doğal sit alanlarına ilişkin tescil kararları alınmıştır. 2020 yılı içerisinde yapılan ekolojik temelli değerlendirmeler sonucunda, Van ili İpekyolu ve Edremit ilçeleri sınırları içerisinde kalan alanları kapsayacak biçimde "Doğal Sit – Nitelikli Doğal Koruma Alanı" statüsü ile yeniden tanımlanmıştır. Söz konusu statü değişikliği, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Makamının 07.12.2020 tarihli ve 262757 sayılı Olur'u ile onaylanmış; karar 18.12.2020 tarihli ve 31338 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tescil kararına esas teşkil eden süreçte, alanın doğal yapısı, sulak alan karakteri ve Van Gölü kıyı ekosistemi ile olan ilişkisi ekolojik temelli bilimsel raporlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hazırlanan tescil dosyası, Van Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu'nun 13.11.2020 tarihli ve 241 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur (Şekil 4.26).

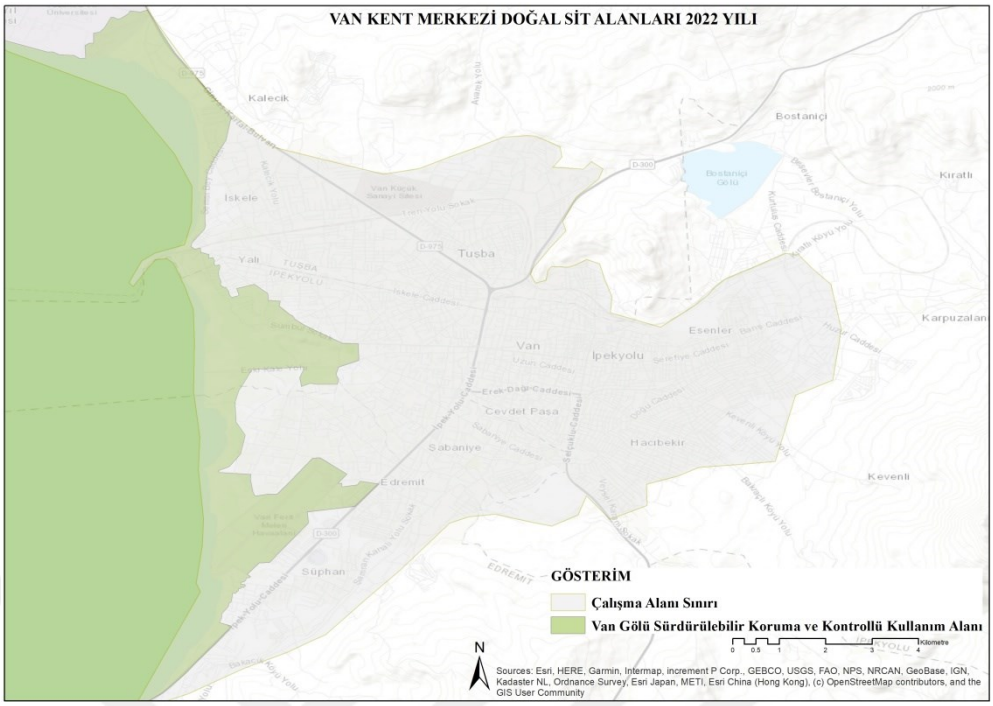
Daha önce birinci derece doğal sit alanı statüsünde değerlendirilen Van Kalesi ve çevresi, 2020 yılı itibarıyla yürürlükteki doğal sit mevzuatı doğrultusunda "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak yeniden sınıflandırılmıştır. Bu statü kapsamında, alanın korunmasına ve kullanımına ilişkin hükümler; koruma amaçlı imar planı veya geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarına uygun olmak koşuluyla uygulanmaktadır. Bu çerçevede, belirli ölçekte süs bitkisi, tıbbi ve aromatik bitki ile fidan üretimine izin verilebilmekte; ancak yapılaşma ve arazi kullanım kararları sıkı denetim altında tutulmaktadır (ÇŞİDB, 2020).

Şekil 4.26 2020 yılı doğal sit alanı sınırları

Sonraki süreçte, Van Kalesi çevresini kuşatan Van Gölü kıyı sistemi de 2022 yılı değerlendirmeleri kapsamında "Doğal Sit – Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" statüsü ile tescillenmiştir. Bu statü, doğal değerlerin korunmasını esas almakla birlikte, ekolojik dengeyi bozmayacak ölçüde kontrollü kullanım faaliyetlerine imkân tanımaktadır. Söz konusu alanın sınırları ve karar hükümleri, ilgili Bakanlık onayları ve Resmî Gazete yayımları doğrultusunda belirlenmiş olup, planlama süreçlerinde bağlayıcı nitelik taşımaktadır (Şekil 4.27).

Bu doğrultuda, 2022 yılı itibarıyla Van Kalesi ve çevresinde gerçekleştirilecek her türlü planlama, uygulama ve yatırım kararının, hem "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" hem de Van Gölü kıyı sistemine ilişkin "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" hükümleri çerçevesinde alınmaktadır. Bölgenin koruma düzeyinin düşürülmesi alanın doğal peyzaj bütünlüğüne müdahaleyi kolaylaştırmış ekosistem bütünlüğünün bozulma riskini artırmıştır.

Şekil 4.27 2022 yılı doğal sit alanı sınırları

4.5.3.3 2023 Yılı Yeni Planlama Müdahalesi

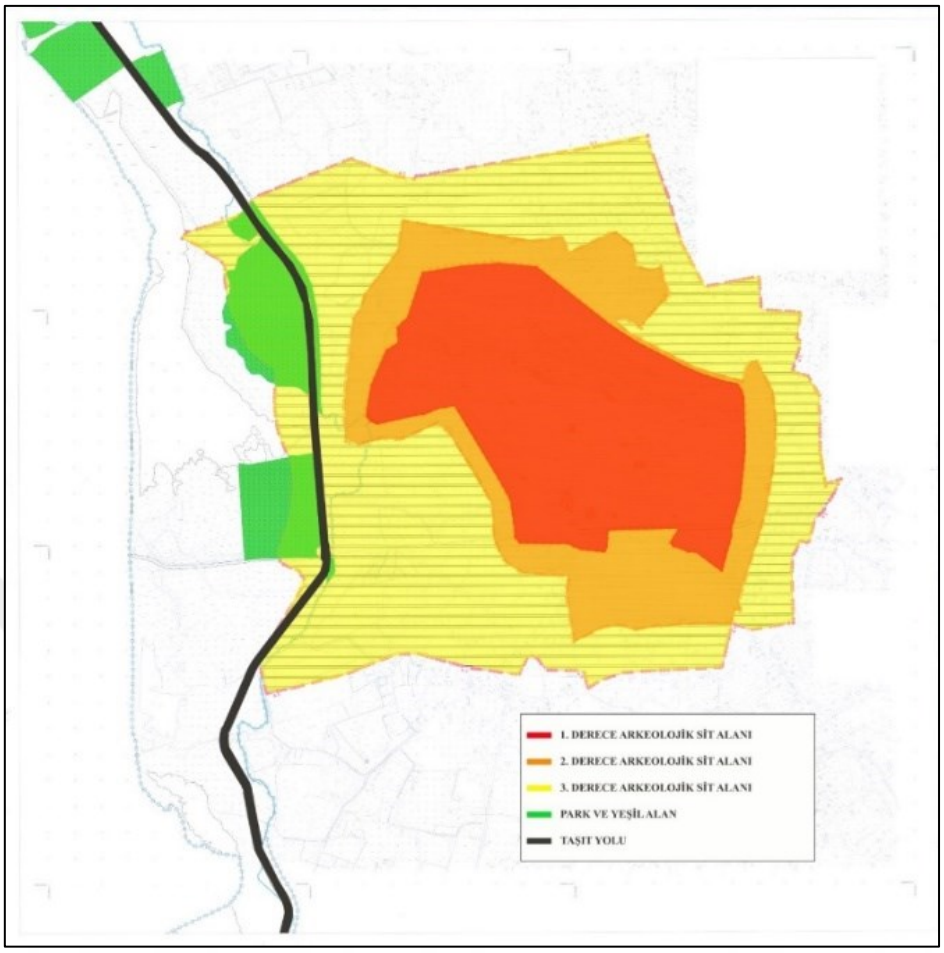
2023 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan 29.08.2023 tarihli ve 3683 sayılı Kurul Kararı, Van ili İpekyolu, Edremit ve Tuşba ilçeleri sınırları içerisinde yer alan ve "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı (doğal sit)" olarak tanımlanan sahil bandında planlanan sahil yolu yapımına yönelik planlama çalışmalarına ilişkindir. Karar kapsamında, söz konusu alanda hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Dolgu Uygulama İmar Planı ve bu planlara ait Plan Açıklama Raporunun, Van Kalesi ve çevresinde yer alan I., II. ve III. derece arkeolojik sit alanları ile çakışan bölümleri değerlendirilmiştir (Şekil 4.28).

Kurul kararında, sahil yolu yapımına yönelik olarak hazırlanan planların, Van Kalesi ve çevresindeki arkeolojik sit alanları ile çakışan kısımlarının incelenmek üzere Kurul gündemine alındığı belirtilmektedir. Bu kapsamda, Van Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğünün 14.08.2023 tarihli yazısı, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından hazırlanan 24.08.2023 tarihli uzman raporu ile konuya ilişkin bilgi ve belgeler değerlendirilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, Van ili İpekyolu, Edremit ve Tuşba ilçeleri sınırları içerisinde kalan sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanında sahil yolu yapımına yönelik olarak hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Dolgu Uygulama İmar Planı ve bu planlara ait açıklama raporlarının, Van Kalesi ve çevresinde bulunan I., II. ve III. derece arkeolojik sit alanları ile çakışan kısımlar bakımından uygun olduğuna karar verilmiştir.

Aynı Kurul kararında, Van ili İpekyolu ilçesinde yer alan III. derece arkeolojik sit alanı içerisinde planlarda gösterilen "yol" ve "rekreasyon alanı" kullanımlarının, hazırlanacak koruma amaçlı imar planlarına işlenmesinde, 05.11.1999 tarihli ve 658 sayılı İlke Kararı kapsamında sakınca bulunmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu alanların sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı sınırları içerisinde yer alması nedeniyle, konunun Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonuna iletilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, bu alanlara ilişkin olarak hazırlanacak koruma amaçlı imar planlarının, Kurul görüşü alınmak üzere Kurula iletilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu karar ile birlikte, Van ili İpekyolu, Edremit ve Tuşba ilçeleri sınırları içerisinde yer alan sahil bandında planlanan sahil yolu yapımına yönelik planlama çalışmalarının, arkeolojik sit alanlarıyla çakışan bölümlerinin Koruma Amaçlı İmar Planları kapsamında değerlendirilerek Kurul kararıyla uygun bulunduğu hükme bağlanmıştır. Sahil yolu dışında 2013 yılında hazırlanmış koruma amaçlı imar planı kararlarında değişiklik görülmemektedir.

Şekil 4.28 2023 tarihinde hazırlanan plan ve sınırlar

5. BULGULAR

Bu çalışma kapsamında, Van kent merkezinde yer alan doğal ve kültürel değerlere ilişkin koruma yaklaşımlarının zaman içerisindeki değişimini karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amacıyla bir değerlendirme matrisi oluşturulmuştur. Matris, 1979–2025 yılları arasında alınan kurul kararları, tescil işlemleri ve planlama belgeleri temel alınarak hazırlanmış; arkeolojik sit alanları, doğal sit alanları ve sivil mimari yapılar için koruma statülerinin dönemsel olarak nasıl tanımlandığını ve dönüştüğünü bütüncül bir çerçevede göstermeyi amaçlamıştır. Bu sayede koruma anlayışının farklı dönemlerde hangi araçlar üzerinden şekillendiği ve uygulamaya nasıl yansıdığı okunabilir hale getirilmiştir.

5.1 Van Kentinde Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları ile Kültür Varlıklarına İlişkin Tescil Durumlarının Dönemsel Analizi

Bu bölümde, Van kent merkezinde yer alan doğal ve arkeolojik sit alanları ile sivil mimarlık örneği kültür varlıklarının farklı dönemlerde kazandığı tescil statüleri karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmaktadır. Oluşturulan değerlendirme matrisi aracılığıyla, 1979–2025 yılları arasında alınan kurul kararları ve planlama belgeleri doğrultusunda koruma statülerinin hangi araçlar üzerinden tanımlandığı ve zaman içerisinde nasıl yeniden düzenlendiği ortaya konulmaktadır. Böylece, tescil kararlarının dönemsel dağılımı ve koruma alanlarının sınıflandırılma biçimleri üzerinden Van kentinde koruma yaklaşımının genel çerçevesi okunabilir hale getirilmektedir. 1979 yılında tescil kararlarıyla birlikte önerilen planlama kararlarının alanın doğal ve kültürel niteliklerini korunmasına yönelik olduğu görülmektedir.

Van kent merkezinde doğal, arkeolojik ve sivil mimarlık örneği kültür varlıklarına yönelik koruma süreci, 1970'li yılların sonunda başlatılan tespit ve tescil çalışmalarıyla kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. Bu ilk aşamada koruma kararları, ağırlıklı olarak alanların arkeolojik ve tarihsel niteliklerinin belirlenmesine ve bu nitelikler doğrultusunda sit derecelerinin tanımlanmasına odaklanmış; koruma rejimi büyük ölçüde derecelendirmeye dayalı bir yapı üzerinden kurgulanmıştır. Bu dönemde doğal çevre bileşenleri, koruma kararlarının temel belirleyeni olmaktan ziyade, arkeolojik sit alanlarını tamamlayan ve çevresel eşik niteliği taşıyan unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

1980'li yıllar sonrasında ve özellikle 1990'lı yılların başında, Van Kalesi ve yakın çevresine ilişkin koruma alanlarının mekânsal karşılıklarının daha net biçimde tanımlanmasına yönelik bir yönelim ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, daha önce tescil edilen arkeolojik ve doğal sit alanlarına ilişkin sınırlar, üst ölçekli haritalar üzerinde gösterilerek kurumsal kayıtlara aktarılmış; böylece koruma statülerinin coğrafi temsili güçlendirilmiştir. Ancak bu aşamada da koruma yaklaşımı esas olarak mevcut sit derecelerinin doğrulanması ve sınırların netleştirilmesi ile sınırlı kalmış; alanların kullanımına ve kentsel sistemle ilişkisine yönelik bütüncül bir planlama perspektifi geliştirilememiştir.

1994 yılında Van Kalesi ve çevresi için ilk defa bir koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır. Gerek plan kararları gerekse de plan öncesi yapılan analiz çalışmalarında özellikle bölgenin doğal niteliklerine vurgu yapılmış, alanın doğal ve kültürel özelliklerini korumaya yönelik kararlar alınmıştır.

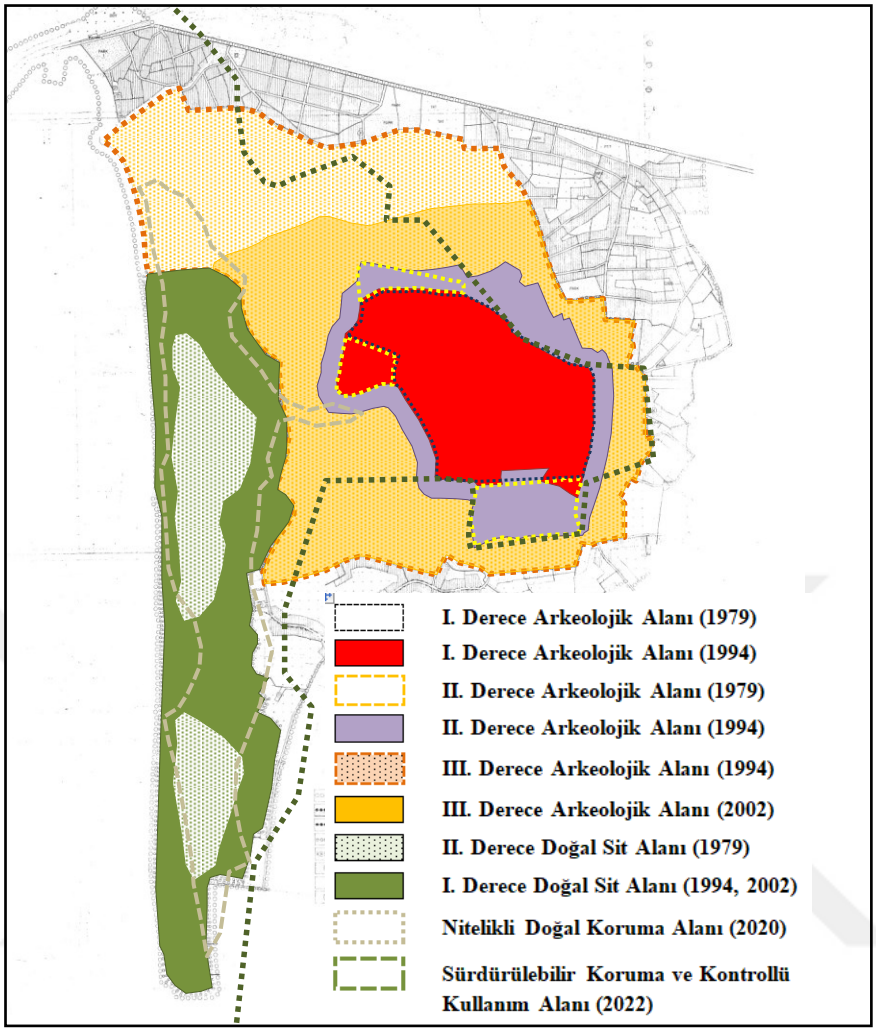
2000'li yılların başında alınan kurul kararları, koruma alanlarına ilişkin revizyon sürecinin daha görünür hâle geldiği bir evreyi temsil etmektedir. Bu dönemde özellikle arkeolojik sit alanlarının sınırları, yerel idareler, müze müdürlükleri ve üniversiteler tarafından hazırlanan teknik raporlar doğrultusunda yeniden değerlendirilmiş; sit statülerinde değişiklik yapılmaksızın, alan sınırlarının güncellenmesi yoluna gidilmiştir. Bu durum, koruma yaklaşımının temelinde bir süreklilik bulunmakla birlikte, uygulama ve planlama süreçlerinden kaynaklanan ihtiyaçlar doğrultusunda mekânsal çerçevenin revize edildiğini göstermektedir. Aynı dönemde doğal alanlara ilişkin değerlendirmeler ise büyük ölçüde arkeolojik sit kararlarının içinde ve dolaylı biçimde yer almayı sürdürmüştür.

2010'lu yıllara gelindiğinde, Van Kalesi ve çevresinde koruma sürecini yönlendiren yeni bir aşamaya girmiştir. 2013 yılında onaylanan koruma amaçlı imar planları ile birlikte, alanın doğal, arkeolojik ve kentsel bileşenleri araştırma ve analizlere dayalı bir bütün içerisinde ele alınmıştır. Bu aşamada koruma alanlarının iç düzeni, kullanım biçimleri ve ulaşım ilişkileri planlama belgeleriyle tanımlanmış; koruma alanlarının kent bütünü ile ilişkisi sınırlı da olsa planlama sürecinin bir parçası hâline gelmiştir. Bununla birlikte doğal nitelikler, bu dönemde de büyük ölçüde arkeolojik sit alanlarıyla birlikte ele alınmış; ekolojik değerleri esas alan bağımsız bir koruma statüsü henüz belirleyici olmamıştır.

2011 yılı sonrasında yürürlüğe giren mevzuat değişiklikleri ve kurumsal yapılanmadaki dönüşümler, Van Kalesi ve çevresindeki doğal niteliklerin koruma sürecindeki konumunu belirgin biçimde etkilemiştir. Bu dönemde doğal alanlara ilişkin değerlendirme yetkisinin Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları tarafından yürütülmeye başlanmasıyla birlikte, alanın ekolojik özellikleri, sulak alan karakteri ve Van Gölü kıyı sistemiyle ilişkisi, tescil sürecinin temel dayanakları hâline gelmiştir. Bu çerçevede 1990'lı yıllarda I. Derece doğal sit alanı olarak koruma altına alınan alan 2020 yılında Nitelikli Doğal Koruma Alanı" statüsü altında yeniden tescil edilmiştir.

2020 sonrası dönemde doğal sit statüsünün getirdiği yeni koruma ve kullanım hükümleri, mevcut koruma amaçlı plan kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlanmış; bu durum, planlama ve tescil süreçleri arasındaki ilişkinin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. 2022 yılında ise alanın doğal sit statüsü yeniden irdelenerek Van Gölü ve kıyıları Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı olarak tescillenmiştir. Nitekim 2023 yılında sahil bandına yönelik planlama çalışmalarında hem arkeolojik sit statüleri hem de doğal sit statüsü birlikte dikkate alınmış; farklı koruma rejimlerinin çakıştığı alanlarda karar üretme süreci, birden fazla kurul ve komisyonun görüşüne dayalı olarak yürütülmüştür.

Bu kronolojik gelişim, Van kent merkezinde koruma sürecinin, 1970'li yılların sonunda başlatılan tespit ve tescil odaklı bir yaklaşımdan, sınır revizyonları ve plan onaylarıyla süreklilik kazanan; 2010'lu yıllardan itibaren ise planlama araçları ve ekolojik temelli tescil kararlarıyla yeniden kurgulanan çok katmanlı bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır. Dönemler itibariyle sit sınırlarında ve statülerinin değişimine bakıldığında en önemli değişikliklerin III. derece arkeolojik sit alanlarında ve doğal sit alanlarında yapıldığı görülmektedir (Şekil 5.1). Özellikle doğal niteliklerin koruma sistemine dâhil edilme biçimi, dönemsel mevzuat değişiklikleri ve artan kullanım baskıları doğrultusunda sürekli yeniden tanımlanmış; bu durum, Van Kalesi ve çevresinde koruma statülerinin ve kararlarının uzun vadede istikrarlı bir yapıdan ziyade, revizyonlara açık ve dinamik bir karar alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Şekil 5.1 1979 – 2025 yılları arasında sit alanı sınır değişimi

5.2 Doğal Sit Alanlarına Yönelik Bulgular

Matriste yer alan bulgular, Van Kalesi ve çevresindeki sulak alanların koruma yaklaşımının zaman içerisinde önemli bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. 1979 yılında alan doğal sit olarak tescillenmiş olmakla birlikte, 2002 ve 2013 dönemlerine ait plan kararlarında sulak alanlar çoğunlukla "doğal eşik", "yeşil alan" veya "çevresel alan" olarak tanımlanmış; doğal sit statüsünün plan kararlarına bütüncül ve bağlayıcı biçimde yansıtılamadığı görülmüştür.

Bu durum, koruma kararlarının planlama pratiği içerisinde yeterince etkin bir araç haline gelemediğini göstermektedir. Nitekim söz konusu süreçte alan, kentsel gelişme

baskıları, kıyı dolgu faaliyetleri ve ulaşım yatırımları gibi müdahalelere açık hale gelmiş; sulak alan ekosisteminde mekânsal daralma ve ekolojik bozulmalar meydana gelmiştir.

2011 sonrası dönemde doğal sit alanlarına ilişkin mevzuatta yapılan değişiklikler doğrultusunda, Van Kalesi ve çevresine ilişkin değerlendirmeler Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları tarafından yeniden ele alınmıştır. Bu süreç, alanın ekolojik özelliklerinin teknik raporlarla değerlendirilmesini sağlamış olmakla birlikte, ortaya çıkan sonuç koruma rejiminin güçlendirilmesi yönünde değil, yeniden sınıflandırılması yönünde olmuştur.

Van Kalesi ve Çevresi Sulak Alanı, ilk tescil kararlarında 1. Derece Doğal Sit statüsünde yer almakta iken, 2020 yılı itibarıyla "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" ve çevresindeki bazı kesimler "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tanımlanmıştır. Bu değişiklik, mutlak koruma anlayışından kontrollü kullanım esasına dayalı bir yaklaşıma geçişi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, alanın ekolojik bütünlüğünü önceleyen sıkı koruma çerçevesi yerine, belirli koşullar altında müdahaleye açık bir statü benimsenmiştir.

I. Derece Doğal Sit statüsü, yapılaşma ve arazi kullanım kararları açısından daha sınırlayıcı hükümler içerirken; yeni sınıflandırma sistemi, planlama araçları ve uygulama kararları üzerinden kullanım esnekliği sağlamaktadır. Bu durum, koruma statüsünün ağırlığının azalması ve alanın planlama pratiği içerisinde daha müdahale edilebilir bir nitelik kazanması olarak değerlendirilebilir.

Özellikle ulaşım projeleri, kıyı düzenlemeleri, rekreasyon alanı talepleri ve artan kentsel yayılma baskısı dikkate alındığında, statü değişikliğinin doğal eşiklerin korunmasını güçlendirmek yerine, kullanım kararlarını meşrulaştıran bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Alanın "Kesin Korunacak Hassas Alan" gibi daha güçlü bir koruma kategorisine dönüştürülmemiş olması, ekolojik dengeyi esas alan bir yaklaşımın yeterince öncelenmediğine işaret etmektedir.

Bu bağlamda, mevcut sit statülerinin doğal ve sulak alan karakterinin korunmasında yeterince caydırıcı olmadığı; imar faaliyetleri ve artan insan yoğunluğu ile birlikte alan üzerindeki baskının süreklilik kazandığı değerlendirilmektedir. Ekolojik yapıyı temel alan koruma planlamasının güçlendirilmesi ve müdahaleyi sınırlayıcı koruma araçlarının yeniden tanımlanması, alanın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından zorunludur.

5.3 Arkeolojik Sit Alanları ve Anıtsal Yapılara İlişkin Bulgular

Arkeolojik sit alanları sınırları dönemler itibariyle irdelenmiş, ağırlıklı olarak III. derece arkeolojik sit alanları sınır değişikliklerine konu olmuştur. Van Kalesi'nin ve kale çevresinde yer alan anıtsal yapıların koruma statüsünde ise büyük ölçüde süreklilik görülmektedir. Tamamı I. Derece arkeolojik sit sınırları içinde yer alan Van Kalesi kültür varlıklarından; Van Kale Sarnıçları, I. Xerxes Yazıtı, iç surlar başta olmak üzere bölgedeki bütün anıtsal yapılar, tüm dönemlerde tescilli olarak korunmuş; bu alanlarda statü kaybı yaşanmamıştır. Bununla birlikte, iç surlar ve bazı kapı yapılarında restorasyon ve yeniden ihya uygulamalarının öne çıktığı görülmektedir.

Van Dış Surları ve bazı kent kapıları (İskele Kapısı gibi) ise matris bulgularına göre zaman içerisinde kısmen ya da tamamen kaybolmuş kültür varlıkları arasında yer almaktadır. Bu durum, koruma kararlarının varlığına rağmen uygulama ve denetim süreçlerinde yaşanan eksiklikleri ortaya koymaktadır. Bulgular, özellikle arkeolojik alanlarda fiziksel sürekliliğin sağlanmasının yalnızca tescil kararı ile mümkün olmadığını; etkin uygulama ve izleme mekanizmalarının belirleyici olduğunu göstermektedir.

5.4 Sivil Mimari Yapılara İlişkin Bulgular

Sivil mimari örneklerine ilişkin bulgular, koruma yaklaşımlarının seçici bir biçimde uygulandığını ortaya koymaktadır. Tahir Paşa Konağı, Yörükoğlu Evi, Eski Tekel Binası ve Eski Erkek Sanat Okulu gibi yapılar, farklı dönemlerde tescil edilerek koruma altına alınmış; özellikle Cumhuriyet dönemi yapılarının geç tarihlerde koruma kapsamına dahil edildiği görülmüştür. Bu durum, erken dönem koruma politikalarının ağırlıklı olarak Osmanlı ve öncesi anıtsal yapılar üzerinde yoğunlaştığını, sivil mimarinin ise ikincil öncelik olarak ele alındığını göstermektedir.

Restorasyon ve yeniden ihya uygulamaları, sivil mimari yapılarda da öne çıkan bir müdahale biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular, bazı yapıların özgün kullanım ve mekânsal bağlamlarından koparılarak yeniden işlevlendirildiğini; bu durumun koruma–kullanma dengesi açısından dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

5.5 Genel Değerlendirme Bulguları

Bu çalışma kapsamında oluşturulan karşılaştırmalı değerlendirme matrisi ve Çizelge 5.1 ve Çizelge 5.2'de yer alan dönemsel karşılaştırmalar, Van kent merkezinde doğal, arkeolojik ve sivil mimari nitelikli alanlara ilişkin koruma kararlarının 1979–2025 aralığında "artış"tan çok "yeniden tanımlama" ve "yeniden düzenleme" ekseninde geliştiğini göstermektedir. Matrisin bütününe bakıldığında, koruma rejiminin erken dönemde ağırlıklı olarak sit derecelerinin belirlenmesi ve alan sınırlarının tanımlanması üzerinden kurulduğu; izleyen yıllarda ise bu çerçevenin sınır revizyonları, haritalama ve planlama belgeleri aracılığıyla kademeli biçimde güncellendiği izlenmektedir. Bu yönüyle kararlar dizisi, sabit bir statü üretiminden ziyade, farklı ölçek ve kurumlar üzerinden işleyen süreklilik arz eden bir revizyon pratiğine işaret etmektedir.

Çizelge 5.1, arkeolojik sit bileşenlerinde tescil sürekliliğinin korunmasına karşın, kararların mekânsal karşılıklarının dönemsel olarak yeniden tarif edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Van Kalesi ve çevresine ilişkin statünün temel olarak devam ettiği; buna karşın sınırların netleştirilmesi ve plan kararlarının sit alanlarıyla kesiştiği noktalarda (örneğin sit sınırı revizyonları ile uygulamaya dönük plan kararlarının çakıştığı aşamalarda) karar üretme biçiminin farklılaştığı görülmektedir. Matris ve Çizelge 5.1 birlikte okunduğunda, 1990'lı yıllara kadar daha çok "sınır tanımlama/yeniden belirleme" ağırlıklı bir güncelleme hattının öne çıktığı; 90'lı yıllarla birlikte ise koruma amaçlı imar planlarının devreye girmesiyle kararların planlama araçları üzerinden daha sistematik bir çerçevede üretildiği anlaşılmaktadır.

Doğal niteliklere ilişkin hat ise Çizelge 5.2 ve Çizelge 5.3'de yer alan matris analizi üzerinden daha belirgin bir kırılma çizgisiyle izlenebilmektedir. Erken dönem kararlarda doğal çevre unsurlarının çoğunlukla arkeolojik sit alanlarıyla birlikte ve tamamlayıcı bir bileşen olarak ele alındığı; doğal sit statüsünün ise ilerleyen süreçte mevzuat temelli yeni sınıflamalarla yeniden tarif edildiği görülmektedir. Bu durum, doğal alanlara ilişkin kararların, yalnızca tekil bir tescil işlemiyle sınırlı kalmadığını; aksine, mevzuat ve kurumsal yetki alanlarındaki değişimlerle birlikte, koruma-kullanma koşullarını etkileyen yeni bir statü dili üzerinden yeniden üretildiğini göstermektedir. Çizelge 5.1'de dönemler arası farklılaşma, özellikle doğal niteliklerin hangi araçla ve hangi koruma kategorisi altında ele alındığı sorusu üzerinden görünür hale gelmektedir.

Tek yapı ölçeğinde tescillenerek koruma altına alınan; Van Kalesi arkeolojik sit alanı içinde yer alan tescilli kültür varlıkları ile kent merkezinde yer alan sivil mimarlık örneği kültür varlıklarının statülerinde dönemler itibariyle değişiklik olmamıştır.

Çizelge 5.1 Van kent merkezinde yer alan doğal sit alanlarının değerlendirilmesi

Sit Alanları	Sit İlişkisi	1979 Tescil Durumu	1993/1994 Tescil Durumu	2002 Tescil Durumu	2013 Tescil Durumu	2020 Tescil Durumu	2022 Tescil Durumu	2023 Tescil Durumu	2026 Koruma Statüsü
Van Kalesi ve çevresi Doğal Sit Alanları (Horhor Bahçeleri, Sulak Alanlar)	Doğal sit / korunan alan	1979/306 kararında kale çevresinde 2. derece doğal sit alanı (ağaçlık alan) tanımlanmış; yapılaşma yasak, sınırlı tarım/toprak işlemesine izin verilmiştir.	1993/337 sayılı kararla doğal sit alanları I. Derece doğal sit alanı olarak tescillenmiş.	Doğal sit statüsü bakımından bu çalışmada ayrıca bir sınır/tescil değişikliği tespit edilmedi; statü devam.	2013 KAİP sürecinde doğal ve arkeolojik sitlerin korunmasına yönelik planlar 20.03.2013/320 kararıyla onaylanmıştır.	Van Kalesi ve Çevresi Doğal Sit Alanı 07.12.2020/262757 Olur ile 'Doğal Sit–Nitelikli Doğal Koruma Alanı' olarak tescili yapıldığı ve Resmî Gazete'de ilan edilmiştir.	Van Kalesi ve çevresi doğal sit alanlarının statüsü değiştirilmiştir. 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 109/2 Maddesi ve 21.07.2022 tarihli ve 4157995 sayılı Bakanlık Makamı Olur'u Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım alanı olarak ilan edilmiştir.	2023'te sahil yolu planları için 29.08.2023/3683 kararına konu olmuştur. Doğal sit alanlarına dolgu yapılarak müdahale edilmiştir.	Doğal Sit Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım alanı – Nitelikli Doğal Koruma Alanı

Çizelge 5.2 Van kent merkezinde yer alan arkeolojik sit alanlarının değerlendirilmesi

Sit Alanları	Sit İlişkisi	1979 Tescil Durumu	1993/1994 Tescil Durumu	2002 Tescil Durumu	2013 Tescil Durumu	2023 Tescil Durumu	2026 Koruma Statüsü
Van Kalesi Arkeolojik Sit Alanları	Arkeolojik sit alanları (Van Kalesi ve çevresi)	İlk tescil kararı. I., II. ve III derece arkeolojik sit (1979/306 koruma kararı kapsamında). Alanın doğal ve kültürel niteliklerini dikkate alan koruma kararları getirilmiştir	Sit sınırları yeniden değerlendiriliyor. III. derece arkeolojik sit alanı sınırları genişletiliyor. 1994 yılında ilk koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır.	III. derece arkeolojik sit sınırları 19.12.2002/3053 kararıyla yeniden belirlenmiş; statü korunarak sınırlar netleştirilmiştir.	Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları 20.03.2013/320 kararıyla onaylanmış; 1979 statüsünün geçerliliği vurgulanmıştır.	29.08.2023/3683 kararıyla sahil yolu planlarının sitlerle çakışan kısımları bakımından uygunluk değerlendirmesi yapılmıştır. Sahil yolu yapılması amacıyla dolgu plan hazırlanmıştır.	I., II., III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Öte yandan Çizelge5.3'de matrisin sunduğu karşılaştırmalı okuma, planlama–koruma–uygulama ilişkilerinin her dönemde aynı yoğunlukta kurulamadığını da ortaya koymaktadır. Karar düzeyinde süreklilik korunmakla birlikte, bu kararların uygulama alanına aktarılması ve arkeolojik sit, doğal sit ve kıyı kullanımları gibi farklı koruma rejimlerinin çakıştığı alanlarda eşgüdüm ihtiyacının arttığı görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirme matrisi, Van kent merkezinde koruma kararlarının hangi araçlarla üretildiğini ve bu araçların mekânsal karşılıklarını birlikte okuyabilmeye imkân veren bütüncül bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Doğal niteliklere ilişkin karar hattı da belirgin bir dönüşüm süreci sergilemektedir. Erken dönemde alanın 1. Derece Doğal Sit statüsü ile tescillenmiş olmasına karşın, doğal çevre unsurlarının plan kararlarına ve uygulama araçlarına ekosistem temelli, bütüncül ve yönlendirici bir çerçeve olarak yansıtılamadığı; çoğu durumda arkeolojik sit kararlarıyla birlikte ve tamamlayıcı bir bileşen olarak ele alındığı görülmektedir. Özellikle Van Kalesi ve çevresindeki sulak alanlar, zaman içerisinde planlama belgelerinde "doğal eşik/çevresel alan/yeşil alan" gibi tanımlamalarla temsil edilmiş; bu da koruma statüsünün planlama pratiğinde yeterince bağlayıcı bir araca dönüşemediğine işaret etmiştir. Özellikle 2020 sonrası dönemde, Van Kalesi ve çevresinin doğal sit statüsünün yeniden sınıflandırılmasıyla birlikte, alanın I. Derece Doğal Sit kapsamında sahip olduğu daha sınırlayıcı koruma çerçevesinin yerini ilk düzenlemeyle "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" sonraki düzenlemeyle de "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" gibi müdahaleye daha açık statüye bıraktığı görülmektedir. Bu durum, doğal sistemlerin koruma politikalarında görünür hale gelmesinden ziyade, koruma rejiminin mutlak koruma esasından kontrollü kullanım esasına doğru esnetildiğine işaret etmektedir. Özellikle ulaşım, rekreasyon ve kıyı kullanımlarına yönelik artan talepler dikkate alındığında, söz konusu statü değişikliği doğal eşiklerin korunmasını güçlendiren bir araç olmaktan çok, planlama ve kullanım kararlarının alan üzerindeki etkisini artıran esnek bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla matris, doğal sit alanlarına ilişkin kararların çoğu zaman korumayı güçlendirmekten ziyade, artan antropojenik baskıları yönetmeye yönelik ve müdahaleyi meşrulaştıran bir statü dili üzerinden yeniden üretildiğini göstermektedir.

Ulaşım projeleri, kıyı düzenlemeleri, rekreasyon talepleri ve kentsel yayılma baskısı dikkate alındığında, söz konusu statü değişikliğinin doğal eşiklerin korunmasını güçlendirmek yerine kullanım kararlarını meşrulaştıran bir çerçeve sunduğu

anlaşılmaktadır. Alanın "Kesin Korunacak Hassas Alan" gibi daha güçlü bir koruma kategorisine dönüştürülmemiş olması, ekolojik dengeyi esas alan bir yaklaşımın yeterince öncelenmediğine işaret etmektedir. Bu bağlamda mevcut sit statülerinin, artan insan yoğunluğu ve imar faaliyetleri karşısında doğal ve sulak alan karakterinin korunmasında sınırlı bir caydırıcılığa sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak matris analizi, Van kent merkezinde koruma kararlarının çoğu zaman önleyici bir planlama aracı olarak değil, ortaya çıkan sorunlara sonradan müdahale eden reaktif mekanizmalar olarak işlediğini göstermektedir. Bu durum, doğal ve kültürel miras bileşenlerinin sürdürülebilir biçimde korunabilmesi için, müdahaleyi sınırlayan, ekolojik ve kültürel değerleri birlikte ele alan bütüncül bir koruma planlama yaklaşımının gerekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Çizelge 5.3 Matris analizi

Dönem / Karar Yılı	Doğal Sit Alanlarına Yönelik Yaklaşım	Arkeolojik Sit Alanlarına Yönelik Yaklaşım	Genel Değerlendirme
1979	Alan, doğal çevre unsurları dikkate alınarak korunması gereken bir çevresel alan olarak tanımlanmış; Van Kalesinin Batısı II. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiştir.	Van Kalesi ve yakın çevresi I., II. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.	Alanın korunmasına yönelik ilk kurumsal adımlar atılmış, koruma yaklaşımı ağırlıklı olarak arkeolojik değerler üzerinden şekillenmiştir.
1993	Doğal alanlarının tescili I. Derece doğal sit alanı olarak güncellenmiş, arkeolojik sit alanlarıyla birlikte değerlendirilmiş; ancak doğal sit alanlarına ilişkin herhangi bir planlama yaklaşımı görülmemektedir.	III. derece arkeolojik sit alanlarının sınırları genişletilmiştir. Sit alanları içerisinde yer alan taşınmaz kültür varlıklarının envanteri oluşturulmuştur.	Koruma alanlarının kapsamı genişletilmiş, envanterleme süreciyle birlikte bilgi temelli bir koruma yaklaşımına geçiş başlamıştır.
2002	Doğal sit alanlarıyla çakışan arkeolojik sit sınırları dikkate alınarak değerlendirme yapılmış; doğal eşikler planlama sürecine sınırlı ölçüde yansıtılmıştır.	III. Derece Arkeolojik Sit sınırları yeniden belirlenmiştir.	Sit sınırlarında yapılan revizyonlarla mekânsal netlik sağlanmış; ancak doğal alanlara yönelik koruma kararları ikincil düzeyde kalmıştır.
2020	Doğal sit alanları yeniden irdelenmiş 1990'lı yıllardan itibaren I. Derece doğal sit alanı olan bölge Nitelikli Doğal Koruma Alanı olarak tescillenmiştir.	Arkeolojik sit sınırlarında değişiklik olmamıştır.	Doğal sit alanlarındaki statü değişiklikleri alanın koruma statüsünü zayıflatmış ve müdahaleye açık hale getirmiştir.
2022	Doğal sit alanları yeniden irdelenmiş, Van Gölü ve kıyıları Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı olarak tescillenmiştir.	Arkeolojik sit sınırlarında değişiklik olmamıştır.	Doğal sit alanlarındaki statü değişiklikleri alanın koruma statüsünü zayıflatmış ve müdahaleye açık hale getirmiştir.
2013	Doğal sit ve arkeolojik sit alanları birlikte ele alınmış; alan ölçeğinde bütüncül bir koruma yaklaşımı benimsenmiştir.	I., II. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları için Koruma Amaçlı İmar Planları uygun bulunmuştur.	Koruma amaçlı imar planları ile planlama süreci resmiyet kazanmış; koruma–kullanma dengesinin kurulmasına yönelik önemli bir aşama kaydedilmiştir.

Çizelge 5.4 Matris analizi (devam)

2023	Alan, sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiş; doğal alanların ekolojik niteliği vurgulanmıştır.	Arkeolojik sit alanlarıyla çakışan yol, rekreasyon ve dolgu alanları plan kararlarına işlenmiştir. 70'li yıllarda sakıncalı olduğu belirtilen sahil yolu bu planla gerçekleştirilmiştir.	Mevcut planlar güncellenmiş; uygulamaya yönelik kararlar öne çıkmış, ancak koruma–kullanma dengesine ilişkin tartışmalar devam etmiştir.

6. TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında oluşturulan karşılaştırmalı değerlendirme matrisi ve Çizelge 5'de yer alan bulgular, Van kent merkezinde doğal ve kültürel mirasa yönelik koruma sürecinin, erken tarihlerde alınmış tescil kararlarına rağmen uzun süre etkin ve bütüncül bir koruma pratiğine dönüşemediğini ortaya koymaktadır. 1979 yılında Van Kalesi ve çevresine ilişkin verilen sit kararları, Türkiye ölçeğinde oldukça erken bir döneme karşılık gelmekle birlikte, bu erken tescilin alanın korunmasını sürdürülebilir biçimde güvence altına alamadığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, söz konusu dönemde korumanın hangi planlama, yönetsel ve uygulama araçlarıyla hayata geçirileceğine ilişkin kurumsal çerçevenin yeterince tanımlanmamış olmasıdır. Nitekim Türkiye'de doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik çağdaş mevzuat altyapısının büyük ölçüde 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kanun ile netleştiği dikkate alındığında, 1979–1983 arası dönem, tescil kararlarının mevcut olduğu ancak bu kararların uygulamaya yön verecek sistematik araçlardan yoksun kaldığı bir geçiş süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Van örneğinde erken tescilin potansiyel bir koruma avantajı yaratmasına karşın, uygulamaya dönük mekanizmaların eksikliği nedeniyle birçok kültürel ve doğal değerin zaman içerisinde zarar görmesine yol açtığını göstermektedir.

Matris analizi, koruma kararlarının uzun süre ağırlıklı olarak arkeolojik ve anıtsal yapılara odaklandığını; doğal alanların, özellikle sulak alanların ve ekolojik bileşenlerin ise planlama kararlarında ikincil ya da tamamlayıcı unsurlar olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, doğal ve kültürel mirasın birbirinden bağımsız değerlendirilmesine dayanan parçacı bir koruma anlayışının Van'daki planlama pratiğinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Uluslararası koruma literatüründe 1970'li yıllardan itibaren alan ölçeğinde, bütüncül ve peyzaj temelli koruma yaklaşımları öne çıkmış olmasına karşın, Türkiye'de bu yaklaşımın mevzuat ve planlama sistemine tam anlamıyla yansımasının geciktiği; Van örneğinde ise bu gecikmenin mekânsal kayıplarla somutlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Van, uluslararası koruma ilkeleri ile ulusal uygulamalar arasındaki zamansal ve yapısal uyumsuzluğun mekânsal sonuçlarını açık biçimde ortaya koyan bir örnek niteliği taşımaktadır.

Karşılaştırmalı değerlendirme matrisi, sit alanlarına ilişkin alınan kararların uygulama sürecinde süreklilik ve bütünlük kazanmakta zorlandığını göstermektedir. Sit alanı ilan edilmiş olmasına rağmen, bu statünün kentsel gelişme dinamikleri karşısında her zaman belirleyici bir rol üstlenemediği; koruma yaklaşımının çoğu zaman sınırlı müdahaleler ve tekil yapı ölçeğinde hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Bu durum, planın kentsel gelişmeyi yönlendiren temel bir araç olması gerekirken, Van örneğinde çoğu zaman uygulamaya yön verme kapasitesi sınırlı kalan bir belge niteliği kazandığını göstermektedir. Özellikle ulaşım, rekreasyon ve altyapı gibi kullanımların sit alanlarıyla çakıştığı durumlarda, plan kararlarının koruma hedeflerini önceleyen bağlayıcı bir çerçeve oluşturamadığı; planlama sürecinin bu müdahalelere uyum sağlayan bir karakter kazandığı görülmektedir.

Matriste dikkat çeken bir diğer bulgu, sit sınırlarının Van özelinde farklı dönemlerde yeniden tanımlanması ve revizyona uğramasıdır. Her ne kadar tescil statüsünün hukuken devam ettiği vurgulansa da sınırların ve kullanım kararlarının dönemsel olarak değişmesi, koruma rejiminin mekânsal sürekliliğini zayıflatmıştır. Bu durum, Van'da korumanın istikrarlı ve öngörülebilir bir sistemden ziyade, değişen plan ve kararlar doğrultusunda yeniden şekillenen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Sit sınırlarının sıkça revize edilmesi, bir yandan teknik düzeyde mekânsal netlik sağlama amacı taşırken, diğer yandan kentsel baskılar karşısında koruma alanlarının işlevsel olarak dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

Ulaşım ve altyapı kararları bağlamında, erken dönem planlama süreçlerinde alana verebileceği zararlar öngörülmüş bazı müdahalelere rağmen, ilerleyen dönemlerde bu alanlarda yol, dolgu ve benzeri kullanımların hayata geçirilmiş olması, koruma kararlarının önleyici niteliğinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, Van'da koruma yaklaşımının kentsel gelişme süreçlerini yönlendiren bir araç olmaktan ziyade, çoğu zaman gerçekleşmiş müdahaleleri düzenlemeye çalışan bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

2011 depremi sonrasında hız kazanan yeniden yapılanma ve planlama süreci, Van'da koruma alanları üzerinde ek bir baskı oluşturmuştur. Afet sonrası dönemde üretilen plan kararlarının, mevcut koruma amaçlı imar planlarıyla yeterince bütünleştirilememesi, planlar arasında uyumsuzluklar ve uygulamada öncelik sorunları yaratmıştır. Bu durum, Van örneğinde sorunun yalnızca mevzuat eksikliğinden değil;

planlama, koruma ve uygulama süreçleri arasında kurulamayan yönetsel eşgüdümden kaynaklandığını göstermektedir.

2011 yılında gerçekleştirilen kurumsal düzenlemelerle birlikte doğal sit alanlarının yönetimi Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki koruma kurullarından alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına (günümüzde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) devredilmiştir. Bu değişiklik, Van Kalesi ve çevresi gibi hem arkeolojik hem doğal nitelikler taşıyan alanlarda çok katmanlı bir yetki yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı mekânsal alanın arkeolojik sit statüsü bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları, doğal sit statüsü bakımından ise Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları tarafından yönetilmesi, karar üretim süreçlerinde eşgüdüm sorunları yaratmıştır.

Bu durum, planlama ve uygulama süreçlerinde farklı koruma rejimlerinin aynı alan üzerinde çakışmasına ve tekil bir mevzuat çerçevesinde bütüncül karar üretilememesine yol açmıştır. Özellikle Van Kalesi ve çevresinde arkeolojik sit, doğal sit ve kıyı mevzuatının aynı anda geçerli olduğu alanlarda, kurumlar arası yetki sınırlarının belirsizleştiği ve uygulamada kararların parçalı biçimde alındığı görülmektedir. Dolayısıyla koruma sürecinin yalnızca planlama araçlarıyla değil, kurumsal yapılanma ve yetki paylaşımıyla da doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

2020 sonrası dönemde Van Kalesi ve çevresinin önce “Nitelikli Doğal Koruma Alanı” olarak yeniden sınıflandırılması, sonrasında da “Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı” olarak statüsünün düşürülmesi doğal değerlerin korunmasına yönelik önemli bir adım olmakla birlikte, bu statü değişiminin uygulamada yeni kullanım taleplerini de beraberinde getirdiği görülmektedir. Önceki dönemlere kıyasla farklı bir koruma kategorisi altında değerlendirilen alanlarda, yapılaşma ve kullanım baskılarının tamamen ortadan kalkmadığı; aksine, yeni sınıflandırmanın bazı durumlarda bu baskıları farklı biçimlerde yeniden üretebildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Van’da koruma yaklaşımının yalnızca statü değişiklikleri üzerinden değil, bu statülerin hangi planlama ve denetim araçlarıyla hayata geçirildiği üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Van kenti, erken dönemde alınmış koruma kararlarına rağmen, yasal, yönetsel ve mekânsal düzeylerde yaşanan eşgüdüm sorunları nedeniyle doğal ve kültürel mirasını bütüncül biçimde korumakta zorlanan bir örnek olarak

değerlendirilmektedir. Karşılaştırmalı değerlendirme matrisi, Çizelge 5.1, Çizelge 5.2, Çizelge 5.3 Van'da koruma yaklaşımının plan ve karar üretimi açısından niceliksel olarak geliştiğini; ancak bu gelişimin uygulamaya yansıma düzeyi bakımından sınırlı kaldığını ve planın kentsel gelişmeyi yönlendiren temel araç olma işlevini yeterince üstlenemediğini ortaya koymaktadır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez kapsamında gerçekleştirilen karşılaştırmalı plan, mevzuat ve mekânsal analizler, Van kentinde doğal ve kültürel değerlere yönelik koruma kararlarının erken dönemde alınmış olmasına rağmen, bu kararların uygulamada bütüncül ve sürdürülebilir bir koruma pratiğine dönüşemediğini göstermektedir. Çalışma bulguları, koruma yaklaşımının uzun yıllar boyunca tescil ve sınır belirleme odaklı kaldığını; planlama, uygulama ve denetim süreçleriyle yeterli düzeyde bütünleştirilemediğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin kapsamlı ve bağlayıcı yasal çerçevenin 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kanun ile belirginleşmiş olması, Van örneğinde yaşanan kayıpların anlaşılmasında kritik bir eşik oluşturmaktadır. 1979–1983 yılları arasındaki dönemde sit alanı kavramı tanımlanmış olmakla birlikte, bu alanların nasıl korunacağına, hangi planlama araçlarının kullanılacağına ve uygulamanın nasıl denetleneceğine ilişkin açık ve bütüncül bir sistemin bulunmaması, koruma kararlarının etkisini sınırlamıştır. Uluslararası alanda 1970'li yıllardan itibaren alan ölçeğinde, bütüncül ve plan temelli koruma yaklaşımları benimsenmişken, Türkiye'de bu yaklaşımın yasal ve kurumsal karşılığının gecikmeli olarak oluşturulması, Van kentinde geri dönüşü mümkün olmayan mekânsal ve kültürel kayıplara zemin hazırlamıştır. Erken dönemde doğru, bütüncül ve uygulanabilir koruma stratejilerinin hayata geçirilmiş olması durumunda, günümüzde birçok doğal ve kültürel değerin özgünlüğünü daha güçlü biçimde koruyarak varlığını sürdürebileceği değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen planlama kararları, Van kentinde koruma–planlama ilişkisinin uzun süre kopuk ve parçalı bir biçimde ele alındığını göstermektedir. Farklı dönemlerde hazırlanan imar planları ve koruma amaçlı imar planları arasında süreklilik sağlanamadığı; sit alanı sınırlarının sık sık değiştirilmesi, statülerin yeniden tanımlanması ve plan kararlarının birbirleriyle çakışması nedeniyle koruma yaklaşımının mekânsal karşılığının zayıfladığı görülmektedir. Özellikle ulaşım projeleri, yol açma kararları ve kamusal kullanım gerekçesiyle önerilen müdahalelerin, erken dönem planlarda yaratacağı olumsuz etkilerin açık biçimde öngörülmesine rağmen, ilerleyen dönemlerde farklı plan kararlarıyla hayata geçirilmiş olması, planların yönlendirici bir araç olmaktan uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte planlama kararlarının, kentsel

gelişmeyi yönlendiren temel araçlar yerine, sonradan meşrulaştırıcı belgeler hâline geldiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, 1994 yılına tarihlenen erken dönem teknik ön çalışmalarda, Van Gölü kıyısı boyunca bir sahil yolu önerisinin gündeme geldiği; ancak söz konusu güzergâhın kentin bütüncül ulaşım sorununa sınırlı katkı sağlayacağı, buna karşılık kıyı alanının doğal yapısını ve peyzaj bütünlüğünü bozacağı yönünde açık değerlendirmelere yer verildiği görülmektedir. Erken dönemde doğal değerlere yönelik koruma hassasiyetini açık biçimde ortaya koyan bu teknik tespitlere rağmen, izleyen yıllarda alınan planlama ve uygulama kararlarında aynı yaklaşımın süreklilik göstermemesi; doğal alanlara ilişkin koruma önceliklerinin dönemsel ihtiyaçlar, yatırım ve proje odaklı müdahaleler doğrultusunda yeniden ve yeniden tartışmaya açılması, Van kentinde koruma politikasının istikrarlı ve tutarlı bir çerçeveye kavuşturulamadığını göstermektedir. Bu durum, erken dönemde bilimsel ve teknik gerekçelerle ortaya konulan doğal çevreyi koruma yönündeki yaklaşımların, ilerleyen süreçlerde sürekli karar değişiklikleriyle aşındırılıp aşındırılmadığının, koruma politikalarının sürekliliği ve tutarlılığı açısından ayrıca irdelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Van kentinde doğal sit alanlarının statülerinde yaşanan dönüşüm de koruma yaklaşımlarındaki belirsizliğin önemli bir göstergesidir. 1994 yılında birinci derece doğal sit olarak tanımlanan bazı alanların, 2020 yılı itibarıyla "Nitelikli Doğal Koruma Alanı" statüsüne dönüştürülmesi, koruma anlayışının içeriksel olarak güçlendirilmesi yerine, yeni adlandırmalar üzerinden esnetilmesine yol açmıştır. Bu statü değişiklikleri, alanların yapılaşma ve farklı kullanımlara açılmasına zemin hazırlamış; doğal peyzajın ve ekolojik bütünlüğün korunması açısından yeni baskılar üretmiştir. Böylece koruma, mekânsal ve çevresel değerleri sınırlayan bir çerçeve olmaktan çıkarak, kontrollü kullanım gerekçeleriyle yeniden tanımlanan bir sürece evrilmiştir.

Deprem sonrası dönemde hazırlanan planlar da Van kentinde koruma–kentsel gelişme ilişkisini yeniden şekillendiren önemli bir kırılma noktasıdır. 2011 Van depremleri sonrasında ortaya çıkan acil barınma ve yeniden yapılanma gereksinimleri, doğal ve kültürel değerlerin bulunduğu alanlar üzerinde yeni baskılar oluşturmuştur. Bu süreçte hazırlanan planların, afet sonrası ihtiyaçlara yanıt verme önceliğiyle şekillendiği; ancak koruma alanlarıyla yeterince bütünleştirilmediği görülmektedir. Bu durum, bir

yandan afet risklerine karşı dirençli kent hedefiyle, diğer yandan kültürel ve doğal mirasın korunması gerekliliği arasında bir denge kurulamadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Van kenti örneği, Türkiye'de koruma yaklaşımının uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak tescil ve sınır belirleme odaklı yürütüldüğünü; buna karşılık planlama, uygulama ve denetim süreçleriyle yeterli düzeyde bütünleştirilemediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmış olması tek başına yeterli olmayıp, söz konusu planların uygulanabilir, izlenebilir ve bağlayıcı araçlar olarak kentsel gelişme süreçlerine entegre edilmesi gerekmektedir. Van'da doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik olarak yaşanan sorunlar, yalnızca yerel ölçekte değil, aynı zamanda Türkiye genelinde koruma–planlama ilişkisinin yapısal sorunlarını yansıtan temsil edici bir örnek niteliği taşımaktadır.

Van kentinde koruma yaklaşımına ilişkin yapısal sorunların yalnızca geçmiş dönemlere özgü olmadığı, güncel uygulamalarda da farklı biçimlerde devam ettiği görülmektedir. Özellikle son yıllarda alanda gerçekleştirilen müdahaleler, koruma anlayışının uygulamaya nasıl yansıdığına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede, Van Kalesi ve eski Van yerleşimi çevresinde yürütülen projeler, koruma politikalarının güncel yönelimlerini değerlendirmek açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen Geleceğe Miras Projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen güncel müdahalelerin, özellikle yeniden yapım ve rekonstrüksiyon ağırlıklı yaklaşımlar üzerinden gerçekleştirilmesi, alanın özgün arkeolojik ve tarihsel katmanlaşmasının korunması açısından tartışmalı bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Özgün fiziksel izlerin sınırlı olduğu alanlarda geniş ölçekli yeniden inşa faaliyetlerinin tercih edilmesi, tarihsel çevrenin belge değerini artırmaktan ziyade, yeni ve yorumlanmış bir mekânsal kurgu üretme riski taşımaktadır. Bu durum, uluslararası koruma ilkelerinde vurgulanan özgünlük, ayırt edilebilirlik ve geri döndürülebilirlik ilkeleriyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Bu bağlamda, söz konusu müdahalelerin gerçekten gerekli olup olmadığı; alanın özgün arkeolojik ve tarihsel katmanlaşmasını esas alan, daha sınırlı, geri döndürülebilir ve kalıntı odaklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı sorusu önem kazanmaktadır. Özellikle belge değeri sınırlı ya da bütünlüğü kaybolmuş yapı gruplarının yeniden inşası yoluyla alanın canlandırılmasının, tarihsel çevrenin özgünlüğünü temsil etme kapasitesini artırmaktan ziyade, yeni ve tartışmalı bir mekânsal

kurgu ürettiği; bu yönüyle koruma anlayışının, özgünlüğün korunması ilkesinden uzaklaşma riski taşıdığı değerlendirilmektedir.

Ancak özgün dokunun büyük ölçüde kaybolduğu alanlarda, koruma yaklaşımının ağırlıklı olarak "yeniden yapım" ekseninde ele alınması, uluslararası koruma ilkeleri bağlamında tartışmalı bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Özellikle arkeolojik ve tarihsel katmanlaşmanın belirleyici olduğu Van Kalesi ve yakın çevresinde, kaybolmuş yapı ve sur izlerinin bütünüyle yeniden inşa edilmesi yerine; özgün kalıntıların korunarak görünür kılındığı, müdahale düzeyi sınırlı ve ayırt edilebilir nitelikte kısmi tamamlama uygulamaları ile birlikte, projeksiyon, dijital canlandırma ve yerinde bilgilendirme sistemleri gibi çağdaş sunum tekniklerinin kullanılması, daha tutarlı bir koruma ve sergileme yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Bu tür yöntemler, bir yandan alanın tarihsel özgünlüğünün korunmasına olanak sağlarken, diğer yandan ziyaretçilere geçmiş yerleşim dokusunun algılanabilir biçimde aktarılmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, Van Kalesi ve eski Van yerleşimi çevresinde yürütülen güncel projelerin, yeniden yapım odaklı bir anlayıştan ziyade, özgün kalıntıları esas alan ve çağdaş yorumlama araçlarıyla desteklenen bütüncül bir koruma ve sunum stratejisi çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Bu değerlendirmelerle bağlantılı olarak, geleceğe yönelik koruma politikalarının Van Kalesi ve çevresinde arkeolojik sit, doğal sit ve kıyı alanı statülerinin aynı mekânda çakışması, koruma sürecinin çok aktörlü ve parçalı bir yapıda işlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle, farklı bakanlıklar ve kurullar arasında yetki paylaşımına dayalı mevcut sistem yerine, çok katmanlı sit alanlarında tek bir koordinasyon mekanizması oluşturulması veya bütüncül yönetim planı yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Aksi hâlde, farklı kurumların birbirinden bağımsız karar üretmesi, koruma hedeflerinin zayıflamasına ve uygulamada belirsizliklerin artmasına yol açmaktadır. Planların, kentsel gelişmeyi geriden izleyen ya da sonradan meşrulaştırıcı belgeler olmaktan çıkarılarak, koruma ve gelişme dengesini yönlendiren temel araçlar hâline getirilmesi gerekmektedir. Doğal ve kültürel değerlerin, kentsel gelişmenin önünde bir engel olarak değil, kentin kimliğini ve uzun erimli sürdürülebilirliğini belirleyen temel bileşenler olarak planlama sürecine dâhil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Van kenti özelinde geliştirilen bu değerlendirme, benzer tarihsel ve doğal değerlere sahip kentler açısından da, koruma yaklaşımlarının erken dönemde tanımlanmasının tek başına yeterli olmadığını; asıl

belirleyici unsurun, bu kararların etkin, bütüncül ve süreklilik arz eden bir planlama, uygulama ve izleme sistemiyle desteklenmesi olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Abdülkadiroğlu, A. (1993). ***Urartu tarihi ve kültürü***. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, Türkiye.

Ağaoğlu, S. (2007). Van şehir dokusu ve tarihi eserlerinin tahrip edilmesinde Ermenilerin rolü. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(35), 311-339.

Ahunbay, Z. (1996). ***Tarihi çevre koruma ve restorasyon***. YEM Yayın: İstanbul, Türkiye.

Ahunbay, Z. (2019). ***Kültürel mirasın korunması***. YEM Yayın: İstanbul, Türkiye.

Akay, A.ve Akgün, F. K.(2014). Türkiye'de Planlamada Dönüşüm Süreci: Çevre ve Koruma mı? Kentleşme ve Yapılaşma mı?. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47 4: 93-115.

Aksoy, Y. (1997). *Türkiye'de kentsel sit alanları ve çözüm yolları için bir deneme / Galata örneği, Yüksek lisans tezi.* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Alaeddinoğlu, F., Sargın, S., Okudum, R. (2016). 2011 Van depremi ve kentsel nüfusta mekânsal farklılaşmalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (39), 133-149.

Alkay, E. (2014). ***Şehir planlamada analiz ve değerlendirme teknikleri***. Literatür Yayıncılık: İstanbul, Türkiye.

Alper, Ö. (1983). ***İslam tarihi kaynakları***. MEB Yayınları: İstanbul, Türkiye.

Andreasyan, H. D. (1966). ***Ermeni tarihi üzerine araştırmalar***. İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, Türkiye.

Asatekin, G. (2000). ***Kültürel ve doğal değerlerin korunması***. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları: Ankara, Türkiye.

Asatekin, N. G. (2004). ***Kültür ve doğa varlıklarımız, neyi, niçin, nasıl korumalıyız?*** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara, Türkiye.

Aşur, F. (2017). Van kenti yakın çevresi kıyı alanı örneğinde sulak alanlar ve görsel peyzaj kalite değerlendirmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(4), 506–515.

Avcıoğlu, S. (2016). Tarihi çevrelerde kentsel koruma ve kentsel yenileme eğilimleri: Yasal ve yönetsel çerçeve. *İdealkent, 7*(20), 698–719.

Aydın, E., Kemeç, S. (2023). Antropojenik etkiler ve iklim değişikliği baskısı altında sulak alanlar: Van Kalesi ve çevresi doğal sit alanı örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 28(3), 1139–1154.

Aytekin, O. (2012). 2011 Van depreminin yöresindeki kültür varlıklarına olan etkisi üzerine bir değerlendirme. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 1–10.

Azimli Çilingir, G. (2025). Van Gölü Havzasının hukuki statüsü ve çevresel koruma rejimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Gölü Havzası Özel Sayısı, 36–51. doi: 10.53568/yyusbed.1659380

Baylan, E. (2019). Kültürel peyzaj ve yere bağlılık: Van kenti örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29(1), 10–23.

Bektaş, C. (1992). ***Koruma onarım.*** YEM Yayın: İstanbul, Türkiye.

Burney, C. A. (1957). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies*, 7, 37–52.

Can Çetin, B. (2022). *Kültürel miras çevrelerinin planlama, koruma ve yönetim süreçleriyle bütünleşik bir etki değerlendirme modeli,* Doktora tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Cihangir, E., Karaduman, E., Şeremet, M. (2025). Van Gölü Havzası kıyılarında kullanım ve koruma dengesi çerçevesinde turizm planlaması: Politika, planlama ve yönetim. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Gölü Havzası Özel Sayısı, 431–456. doi:10.53568/yyusbed.1678836

Çeçener, A. (1995). ***Türkiye'de kültür varlıklarının korunması***. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, Türkiye.

Çiftçi, İ. K. (2022). 1915 Van'da Ermeni isyanı ve Aram Manukyan. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 9(3), 1138-1160.

Çolak, A. (2015). ***Kültür ve tabiat varlıklarını koruma hukuku.*** Seçkin Yayıncılık: Ankara, Türkiye.

Çolak, N. İ. (2015). ***İmar hukuku.*** Seçkin Yayıncılık: Ankara, Türkiye.

Delafons, J. (1997). ***Politics and preservation: A policy history of the built heritage 1882–1996.*** E & FN Spon: London, UK.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). ***Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin 2001 yılı ilerleme raporu.*** DPT Yayınları: Ankara, Türkiye.

Erder, C. (1975). ***Tarihi çevre bilinci.*** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları: Ankara, Türkiye.

Erzen, A. (1986). ***Doğu Anadolu ve Urartular***. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, Türkiye.

Erzen, A. (1992). ***Urartu sanatı***. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, Türkiye.

Feilden, B. M. (2003). ***Conservation of historic buildings***. Architectural Press: Oxford.

Giyik, C. (2016). *Van Depremi örneğinde afet sonrası iskân politikaları*, Yüksek lisans tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, Türkiye.

Göksu, E. (1993). Mimari ve kentsel korumanın kavramsal temelleri ve ilkeleri: Uluslararası düzlemde belirlenen çerçevenin ulusal düzeyde irdelenmesi. **1. Kentsel Koruma ve Uygulamalar Kolokyumu,** Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Göyünç, N. (1986). Van ve çevresinin tarihi. İçinde ***Doğu Anadolu'nun sosyal ve ekonomik tarihi*** (ss. 185–210). Türk Tarih Kurumu: Ankara, Türkiye.

Gül, M. (2020). Eski Van şehri'nin sur sistemi üzerine yeni bir değerlendirme. Van *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 123–146.

Gülersoy, N. Z. (2002). Sit koruma ders notları. İTÜ Matbaası: İstanbul, Türkiye.

Gümüş, E. (2020). *1990-2018 yılları arasında Van İskele Mahallesinin yapısal değişimi ve afet konutlarının incelenmesi,* Yüksek lisans tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van, Türkiye.

ICOMOS. (2001). About ICOMOS. Erişim adresi: https://www.icomos.org/about

Jokilehto, J. (1999). ***A history of architectural conservation***. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Kalabalık, H. (2005). ***İmar Hukuku Planlama, Arsa, Yapı, Koruma*** . (2. Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Karakan, B. (2006). *Koruma amaçlı imar planlarına eleştirel bir yaklaşım: Afyon örneği,* Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Kardaş, A. (2022a). Bayındırlık, iktisadî ve sosyal gelişmelerle van (1923-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi,* 8(3), 910-934

Kardaş, A. (2022b). Cumhuriyet döneminde Van (1960-2012). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 248-259

Keleş Eriçok, A. (2019). Van Gölü Havzası'nda kültür rotası önerisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 1–18.

Keleş Eriçok, A., Güler, M., Özdemir, S. (2021). Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasına ilişkin yasal süreçler. *Planlama Dergisi*, 31(2), 145–160.
Keleş, R. (1980). ***Kent bilimleri terimleri sözlüğü***. TDK Yayınları, Ankara, Türkiye.
Keleş, R. (1989) Planlamanın Meşruiyeti ve Plancıların Konumları. **TMMOB Şehir Plancıları Odası 1. Planlama Kongresi**, Ankara.
Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2015). ***Çevre politikası.*** İmge Kitabevi. Ankara, Türkiye.
Kılıç, O. (1997). ***XVI. ve XVII. yüzyıllarında Van.*** Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü: Van, Türkiye.
Kılıç, O. (2021a). Van tarihine genel bir bakış. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Van Özel Sayısı), 19-42.
Kılıç, O. (2021b). ***Doğu serhaddinin kilidi: Van.*** Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı: Van, Türkiye.
Kızılarslan, E. (2001). *Van şehri,* Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
Kiper, P. (2005). Koruma Amaçlı İmar Planı Kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Planlama Dergisi,* 2005/1, s. 26-27
Konyar, E. (2018). ***Van – Tuşpa (Yüksek Yaylanın Başkenti).*** Homer Kitabevi: İstanbul, Türkiye.
Konyar, E., Avcı, C. (2015). Eski Van şehri kalesi ve höyüğü kazıları 2013 çalışmaları, H. Dönmez (Ed.), ***36. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2** (ss. 265-286). Ankara,
Kuban, D. (2000). ***Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu***. YEM Yayın: İstanbul, Türkiye.
Kurt, M. (2009). ***Urartu su mühendisliği***. Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, Türkiye.
Kültür Envanteri. (2025). *Eski Erkek Sanat Okulu*, Van. Erişim adresi: https://kulturenvanteri.com/yer/eski-erkek-sanat-okulu-van/
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2005). Tarihçe.Erişim adresi: https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43034/tarihce.html
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863 sayılı Kanun). (1983). *Resmî Gazete*, 18113.
Lehmann-Haupt, C. F. (1926). ***Armenien einst und jetzt.*** Berlin / Leipzig, Germany.
Lowenthal, D. (1985). ***The past is a foreign country***. Cambridge University Press: Cambridge.
lynch, h.B.F. (1901). ***Armenia Travels and Studies II.*** Longmans: New York and Bombay, Green, And Co.
Madran, E., Özgönül, N. (2005). ***Kültürel ve doğal değerlerin korunması***. ODTÜ Yayınları: Ankara, Türkiye.
Mangaltepe, İ. (2005). *XIX. yüzyıl Fransız seyyahlarına göre Van,* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
Mercan, S. M. (2010). 19. yüzyılda Van'ın nüfus istatistikleri ve idari, iktisadi, sosyal yapısı, ***VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu Bildirileri***, 266-279.
Okyay, İ. (1993). Tarihi bilinci, evrenselleşme, çağdaşlaşma, mahallileşme ve Mardin örneği. **Kentsel Koruma ve Uygulamalar Kolokyumu,** Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul
Ögel, B., Yıldız, H. D., Kırzıoğlu, F., Eröz, M., Kodaman, B., Çay, M. A. (1986). ***Türk millî bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu.*** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayıncı: Ankara.

Özden, E. Ö. (2006). Kentsel sit alanı mutlaka korunuyor anlamına geliyor mu? *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(4), 651–660.
Özden, E. Ö., Görgülü, Z. (2006). Planlama-koruma ilişkisi üzerine yeni bir sistem önerisi. *Megaron,* 1(4), 1–12.
Özelçi Eceral, T., Taciroğlu, A. (2017). Doğal ve tarihi/arkeolojik değerlere sahip kentsel kıyı yerleşimlerinin planlama sorunu: Foça örneği. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (2), 68–84. doi:10.32325/iaad.2017.31
Öztürk, Ş. (2018). ***Geleneksel Van evleri.*** Van Belediyesi: Van, Türkiye.
Öztürk, Ş. (2019). An assessment on Aghtamar Church's renovation work since 2005. *Kent Akademisi: Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi (Journal of Urban Culture and Management)*, 12(4), 860 – 874.
Öztürk, Ş. (2019a). Eski Van Şehri Kızıl Cami kazı, rölöve, restitüsyon ve restorasyon proje uygulaması hakkında bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 389–402.
Öztürk, Ş. (2019b). An assessment on Aghtamar Church's renovation work since 2005. *Journal of Social Sciences*, 8(2), 145–160.
Öztürk, Ş. (2023). Eski Van Şehri surları ve Saray Kapısı'nın kazı, proje ve onarım çalışmaları hakkında bir araştırma. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 13(1), 55–72.
Öztürk, Ş. (2024). Van Kalesi ve Eski Van Şehri'ndeki Kale Altı Sarnıç ile Kale Üstü Sarnıç yapıları hakkında bir araştırma. *Mimarlık ve Yaşam*, 9(1), 89–108.
Öztürk, Ş., Yeğin, M. (2022). Yüz yıllık perspektifte Van kenti imar planlama çalışmaları. *Mimarlık ve Yaşam*, 7(1), 1–26.
Payne, M. R. (2006). ***Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu***. Istituto Italiano di Studi Orientali: Roma.
Pehlivanoğlu, S. (2003). *Sultanahmet Akbıyık Mahallesi'nde koruma yaklaşımlarının, potansiyellerin ve sorunların irdelenmesi,* Yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
Pınarcık, P. (2014). Urartuların başkentleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 33(56), 35-54. Doi: 10.1501/Tarar_0000000579
Resmî Gazete (2005). *Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapımına İlişkin Tebliğ* (26 Temmuz 2005, Sayı: 25887).
Resmî Gazete. (1951). *5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkili ve Vazifelerine Dair Kanun* (09 Temmuz 1951, Sayı: 7853).
Resmî Gazete. (1956). *6785 sayılı İmar Kanunu* (16 Temmuz 1956, Sayı: 9359).
Resmî Gazete. (1973). *1710 sayılı Eski Eserler Kanunu* (06 Mayıs 1973, Sayı: 14527).
Resmî Gazete. (1982). *2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu* (16 Mart 1982, Sayı: 17635).
Resmî Gazete. (1983). *2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* (23 Temmuz 1983, Sayı: 18113).
Resmî Gazete. (1983). *2873 sayılı Millî Parklar Kanunu* (11 Temmuz 1983, sayı: 18132)
Resmî Gazete. (1985). *3194 sayılı İmar Kanunu* (09 Mayıs 1985, Sayı: 18749).
Resmî Gazete. (1985). *3194 sayılı İmar Kanunu* (9 Mayıs 1985, Sayı:18749).
Resmî Gazete. (2004). *5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* (27 Temmuz 2004, Sayı: 25535).
Resmî Gazete. (2005). *5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun* (5 Temmuz 2005, Sayı: 25866).
Resmî Gazete. (2005). *5393 sayılı Belediye Kanunu* (13 Temmuz 2005, Sayı: 25874).

Resmî Gazete. (2019). *Korunan Alanlar Yönetmeliği* (23 Mart 2019, Sayı: 30721).
Riegl, A. (1982). ***The modern cult of monuments***. Austrian Academy of Sciences. Vienna.
Runcıman, S. (1989). ***Haçlı Seferleri Tarihi.*** C. I, III, Fikret Işıltan (Çev.). Ankara: TTK Yayınları, Türkiye.
Sevim, A. (1986). ***Anadolu'nun fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya kadar***). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
Smith, L. (2006). ***Uses of heritage***. Routledge: London.
Sümer, F. (1976). ***Safevî devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü.*** TTK Yayınları: Ankara, Türkiye.
Sümer, F. (1984). ***Kara Koyunlular.*** C. I. TTK Yayınları: Ankara, Türkiye.
Şahin, G. (2015). 1926-1927 ve 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde Van Vilayeti. *Turkish Studies (Elektronik),* 10(9), 429-444
T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025). *Özel çevre koruma bölgeleri*. https://ockb.csb.gov.tr/
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (Çeşitli yıllar). ***Van Kalesi ve çevresine ilişkin tescil ve koruma kurulu kararları***. Ankara.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2025). *Millî parklar. 2873 sayılı Millî Parklar Kanunu*. Erişim adresi: https://milliparklar.tarimorman.gov.tr/
Talay, A. (2017). ***Bizim Eller Van.*** Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı: Van, Türkiye.
Tarhan, M. T. (2004). Urartu Devleti'nin kuruluşu ve gelişimi. *Belleten*, 68(252), 203–228.
Tarhan, M. T. (2011). ***Urartu tarihi***. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, Türkiye.
Tarhan, M. T., Sevin, V. (1976). Van bölgesinde Urartu araştırmaları (I). *Anadolu Araştırmaları,* (4), 273-305.
Tarhan, M. T., Sevin, V. (1993). Van Kalesi ve Eski Van Şehri kazıları 1990 yılı çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 13(2), 387–406.
Tekin, R. (2023). Eski Van şehri ve tarihi (1915'e kadar). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 9(1), 152–168.
Texier P. C. (1842). ***Description de l'Armenie, la Perse et la Mesopotamie, II***, ımprimeurs de l'institut de France: Paris, France.
Turak, E. (1993). Van 1/1000 Uygulama İmar Planı Araştırma Raporu, Cilt 2,
Uluçam, A. (2000). ***Orta çağ ve sonrasında Van gölü çevresi mimarlığı.*** T.C Kültür Bakanlığı yayınları: Ankara,Türkiye
UNESCO. (1972). ***Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage***. UNESCO: Paris.
Van Belediyesi. (1992). ***Eski Van Kalesi ve çevresi koruma amaçlı imar planı ve plan raporu***. Van.
Van Belediyesi. (2013). ***Van (Merkez) Van Kalesi ve çevresi arkeolojik sit alanları koruma amaçlı imar planı araştırma ve değerlendirme raporu***. Van.
Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). *Müdürlük Arşivi.* Van, Türkiye.
Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. (2025). *VKVKBKM Arşivi*, Van, Türkiye.
Van Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü. (2011). ***Van kültür envanteri.*** Van, Türkiye.
Vansesi Gazetesi. (2016). Van, Türkiye.
Yıldız, H. D. (1980). ***İslâmiyet ve Türkler***. İlgi Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.

Zeren G. N. (1981). *Kentsel alanlarda alınan koruma kararlarının uygulanabilirliği,* Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi. İstanbul, Türkiye.

Zeren, N. (1990). Koruma amaçlı imar planı yapım süreci, ilkeler, yöntemler. ***Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı Bildirileri*** (ss. 35-48), Kültür Bakanlığı, Ankara, Türkiye.

Zimansky, P. (1985). ***Ecology and empire: The structure of the Urartian state***. University of Chicago Press: Chicago.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	:	Aslı ALMALI

Eğitim Bilgileri

Lisans

Üniversite	:	Antalya Bilim Üniversitesi
Fakülte	:	Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi
Bölüm	:	İngilizce Mimarlık
Mezuniyet Yılı	:	2019

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Fen Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Tez Başlığı : VAN KENTİNDE YER ALAN DOĞAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERE YÖNELİK KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın, kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç bölümlerinden oluşan toplam 136 (Yüz Otuz Altı) sayfalık kısmına ilişkin, 27/02/2026 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre tezimin benzerlik oranı %13 (On Üç) dır.

Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

27 / 02 / 2026
İmza

Aslı ALMALI

Öğrenci No	21910001486
Anabilim Dalı	Şehir ve Bölge Planlama
Programı	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

UYGUNDUR
imza

Danışman
Doç. Dr. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK

UYGUNDUR
imza

Enstitü Onayı
(Enstitü Müdür/Müdür Yrd)